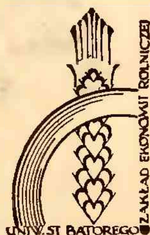
PRACE ZAKŁADU EKONOMJI ROLNICZEJ
UNIWERSYTETU STEFANA BATOREGO W WILNIE
POD REDAKCJĄ PROF. DR. W. STANIEWICZA

NR. 7

MACIEJ KRAUŻLIS
INŻ. ROL.

RUCH SPÓŁDZIELCZY W PAŃSTWIE LITEWSKIEM

WILNO 1936

SKŁAD GŁÓWNY: KSIĘGARNIA J. ZAWADZKIEGO. WILNO, UL. ZAMKOWA 22.

Zakłady Graficzne „ZNICZ", Wilno, Biskupa Bandurskiego 4. Tel. 3-40.

SPIS TREŚCI.

Str.

ROZDZIAŁ V.

Rozwój i działalność spółdzielni.

Znaki konwencjonalne w zestawieniach tabelarycznych, przyjęte w niniejszej pracy:

Kreska (—) oznacza, że dane zjawisko nie występuje.

Zero (0,0) oznacza, że zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od tych liczb, które mogły być wyrażone uwidocznionemi w tablicy znakami cyfrowemi.

Kropka (.) oznacza zupełny brak informacyj, albo brak informacyj wiarygodnych.

PRZEDMOWA.

Drogi dziejowe Polski i Litwy rozeszły się po wojnie... Ongiś połączone w jedną Rzeczpospolitą Obojga Narodów, dzisiaj rozdzielone są trudnym do przebycia murem, a Niemen — „dawniej sławny z gościnności, łączący bratnich narodów dzierżawy“, rozdziela dziś Litwinów od rzekomych wrogów tak, że „nikt bez straty życia i swobody nie może przestąpić zakazanej wody“.

W tych nienormalnych warunkach dorasta po obu stronach urodzone po wojnie pokolenie, wychowane w wzajemnej niechęci, a przedewszystkiem nieświadomości tego co się dzieje u najbliższego za Niemnem sąsiada. I ta nieświadomość gorsza jest może stokroć od niechęci, gdyż wypływa z niej obojętność na wzajemne losy. Sądzimy, że temu przeciwdziałać należy budząc wzajemne po obu stronach muru zainteresowania. Podjąć się tej pracy winna przedewszystkiem młodzież akademicka w Wilnie i Kownie, kierowana przez swych profesorów, w sercach których, pomimo wszystko drzemie może utajony, lecz niemniej gorący wzajemny sentyment. Litwini w Wilnie pisać winni po polsku o Litwie dla Polski, zaś Polacy w Kownie po litewsku o Polsce dla Litwy — pisać z gorącą miłością, lecz służąc prawdzie jedynie, do czego zachęcać winni ich wychowawcy polscy czy litewscy...

Praca niniejsza jest pierwszą w tym kierunku nieśmiałą próbą. Autor jej, absolwent Studjum Rolniczego, obrał za temat swej pracy dyplomowej opis rozwoju spółdzielczości w Republice Litewskiej. Zarówno osoba autora, b. prezesa Związku Studentów Litwinów na Uniwersytecie Stefana Batorego, a obecnie litewskiego pracownika społecznego, jak i to, że ukazuje się ona drukiem w pracach Zakładu Ekonomji Rolniczej, daje gwarancję, że pisana jest z miłością dla tematu, lecz wolną od przesady i przejaskrawień.

Wprawdzie przy zbieraniu materjałów, autor, pomimo iż częściowo studja swe prowadził w Kownie, napotkał się z dużemi bardzo trudnościami, czemu niejedną usterkę w pracy przypisać należy, tem niemniej dał on dosyć pełny i ciekawy zarys rozwoju spółdzielczości w Litwie Odrodzonej

Bylibyśmy niezmiernie szczęśliwi, gdyby praca p. Kraużlisa spowodowała ukazanie się podobnej pracy o Polsce w Kownie — w ten sposób stałaby się ona, jak o tem pięknie pisze prof. Hryniewiecki[1]*), ową fantastyczną, w wyobraźni poety wymarzoną gałązką chmielu, co śmiało przekracza pilnie strzeżoną granicę, znęcona wdziękiem i urokiem tamtejszej przyrody, niosąc słowo prawdy co „wschodu nie zna i zachodu".*

Sądzimy, że inicjując i ogłaszając drukiem pracę niniejszą dorzucamy drobną cegiełkę do pracy nad realizacją testamentu Wielkiego Wskrzesiciela Naszego Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego, Któremu śmierć nieubłagana nie pozwoliła doprowadzić do szczęśliwego końca wielkiego dzieła pojednania obu bratnich narodów.

Prof. Dr. WITOLD STANIEWICZ.
Kierownik Zakładu Ekonomji Rolniczej
U. S. B.

Wilno, w maju 1936 r.

[1]) Bolesław Hryniewiecki. Tentamen Florae Lithuaniae. Archiwum Nauk Biologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. T IV. Warszawa, 1933.

ROZDZIAŁ I.

OGÓLNE WIADOMOŚCI O LITWIE.

Na wstępie niniejszej pracy, celem łatwiejszego zorjentowania się w roli, jaką odgrywa ruch spółdzielczy w życiu gospodarczem Litwy, w krótkim przynajmniej zarysie scharakteryzujemy i omówimy ogólne warunki tego kraju, ze szczególnem uwzględnieniem rolnictwa.

1. Położenie, obszar, granice i powierzchnia.

Terytorjum obecnego Państwa Litewskiego znajduje się między 53°53'5 a 56°27'0 szerokości północnej i między 20°57'5 a 26°26'0 długości wschodniej.

Litwa, wraz z autonomicznym krajem kłajpedzkim zajmuje obszar 55.670 km², co stanowi 0,6% ogólnej powierzchni Europy [1]). Długość granic państwa wynosi 1.457 km, z czego 90 km przypada na wybrzeża morza Bałtyckiego. Litwa graniczy z Łotwą (570 km), z Polską (525 km) i z Niemcami (272 km) [2]).

Powierzchnia Litwy, którą tworzą liczne pagórki, jest wzniesiona niewysoko; najwyższe miejsca nie przekraczają 284 m ponad poziom morza (wieś Pawisztytis, pow. Wyłkowyszki) [3]).

2. Warunki przyrodnicze.

Klimat Litwy jest łagodny i dostatecznie wilgotny. Średnia roczna temperatura wynosi + 6,5°C. Najwyższą średnią temperaturę posiada lipiec, + 18,3°C., najniższą zaś — styczeń (—4,8°C). Okres zimowy trwa około 4 miesięcy. Średnie roczne ciśnienie atmosferyczne na poziomie morza wynosi 760 mm. Średnia wilgotność roczna bezwzględna waha się od 6,1% do 6,8%, względna — od 79% do 80%. Średnie opady roczne — 580 mm [4]). Średnie usłonecznienie roczne wynosi 1.665 godzin, przyczem najmniejszem usłonecznieniem odznacza się grudzień, ca 24 godz., największem zaś — maj i czerwiec, ca 358 — 368 godz. [5]).

---

[1]) Lietuvos Statistikos Metraštis, Kaunas, 1933 r., str. 1

[2]) Ibid, str. 1.

[3]) Ibid, str. 3.

[4]) Lietuvos Kooperacija 1929 m., Kaunas, 1931 r., str. 6.

[5]) Die litauische Landwirtschaft, dr. Jurgis Krikščiūnas, Kaunas, 1933 r., str. 50 i 53.

3. Gleba.

Większa część gleb litewskich należy do tej grupy, którą Rosjanie nazywają ogólną nazwą „podzoł". Skład mechaniczny jest rozmaity, gdyż znajdują się tu zarówno gleby piaszczyste, na których rozwija się tylko marna rośinność, jak i gleby bardzo ciężkie. Gleby piaszczyste i piaski stanowią tylko małą część ogólnej powierzchni i znajdują się w Litwie północno-wschodniej i południowej. Centralne części Litwy mają średnio-ciężkie, lub ciężkie gleby i tylko nieliczne skrawki ziemi pokryte są piaskiem.

Ciężkich glin z ciężkiem gliniastem podłożem jest w Litwie niewiele. Ciągną się one niedużym pasem z małemi przerwami od Poniewieża na południe do Mauruc i Garliawy (pow. Kowno). Przeważną część gleb stanowią mniej lub więcej ciężkie gliny i glinki, z których najwięcej rozpowszechnione są lekkie gleby gliniaste. Bogate ziemie gliniaste znajdują się po obu stronach rzek Dubisy i Niewiaży (Nevėžis) oraz po lewej stronie Niemna w powiatach Wyłkowyszki (Vilkaviškis), Marjampol (Mariampolė) i Szaki (Šakiai), w których lżejsze i cięższe gleby gliniaste bogate są w wapno i nadają się pod uprawę roślin strączkowych i innych, wśród których w ostatnich latach po zbudowaniu cukrowni w Marjampolu i w Pawentis rozpowszechnia się z powodzeniem uprawa buraków cukrowych.

Nie znajdujemy w Litwie takich czarnoziemów, jakie są w południowej Rosji i chociaż w pewnych miejscowościach występują ziemie czarne, nie dorównywują one jednak pod względem urodzajności czarnoziemom właściwym [6]).

4. Zaludnienie, skład narodowościowy i wyznaniowy oraz zatrudnienie mieszkańców.

Według wyników powszechnego spisu ludności w Litwie Wielkiej (z dn. 17. IX. 1923 r.) i w kraju kłajpedzkim (z dn. 20. I. 1925 r.), w Litwie było 2.170.616 mieszkańców [7]). Do dnia 31. XII. 1934 r. ilość mieszkańców wzrosła do 2.476.154; w tem 1.190.534 mężczyzn i 1.285.620 kobiet [8]). Przyrost naturalny ludności wynosi średnio 27.527 mieszkańców rocznie [9]). Na jeden kilometr kwadratowy przypada 44,7 mieszkańców. Z tego widzimy, że zaludnienie Litwy w stosunku do innych krajow, a zwłaszcza Europy zachodniej jest dość rzadkie, co daje pewne perspektywy na przyszłość pod względem wyżywienia mieszkańców nawet w tym wypadku, gdyby ilość ich wzrosła dwukrotnie.

---

[6]) Ibid, str. 28—32.

[7]) Lietuvos Kooperacija 1929 m., Kaunas, 1931 r., str. 6.

[8]) Lietuvos Statistikos Metraštis, 1934 r., str. 14.

[9]) Ibid, str. 12.

Z ogólnej liczby mieszkańców 99,43% stanowią obywatele litewscy, a 0.57% — cudzoziemcy [10]).

Pod względem składu narodowościowego mieszkańcy Litwy dzielą się następująco: [11]) Litwini — 80,6%, Żydzi — 7,1%, Niemcy — 4,1%, Polacy — 3,04% [12]), Rosjanie — 2,35%, Łotysze — 0,69%, Białorusini — 0,21%, inne narodowości — 0,08% i nieustalonej narodowości — 1,78%.

Wśród wyznań [13]) przeważa w Litwie wyznanie rz.-katolickie — 80,48%, drugie miejsce zajmuje ewangelicko-reformackie — 9,54%, dalej staroobrzędowe — 1,5%, prawosławne — 1,0% i ewangelicko-augsburskie — 0,7%. Na inne wyznania chrześcijańskie przypada 0,1%. Spośród wyznań niechrześcijańskich pierwsze miejsce zajmuje wyznanie mojżeszowe — 7,3% wszystkich mieszkańców; poza tem innych wyznań — 0,1%.

Według zawodu [14]) mieszkańcy Litwy dzielą się w sposób następujący: 76,71% pracuje w rolnictwie, 6,43% — w przemyśle, 3,69% — w handlu, komunikacji i transporcie, 3,22% — w urzędach państwowych, samorządowych i publicznych, 10,05% ma różne zajęcia.

5. Ustrój państwowy i podział administracyjny.

Państwo Litewskie, po ogłoszeniu swej niepodległości w dniu 16 lutego 1918 r., zorganizowało się na zasadach demokratycznych i jest obecnie republiką. Do roku 1926 władza ustawodawcza należała do sejmu, wybieranego według konstytucji litewskiej na 3 lata. Po przewrocie grudniowym w 1926 r. Republiką Litewską kieruje Rada Państwowa i Gabinet Ministrów.

Na czele państwa stoi Prezydent. Całe państwo podzielone jest pod względem administracyjnym na 23 powiaty, w tem 3 powiaty kraju kłajpedzkiego. Na czele powiatu stoi naczelnik powiatowy (apskrities viršininkas), podległy Ministrowi Spraw Wewnętrznych [15]).

6. Oświata.

Szkoły wyższe. W Litwie istnieją dwie wyższe uczelnie: Uniwersytet im. Witolda Wielkiego w Kownie, założony w 1922 r. i Akademja Gospodarstwa Rolnego w Datnowie (Dotnuva), istniejąca od 1924 r.

---

[10]) Lietuvos Statistikos Metraštis 1933 m., Kaunas, 1934, str. 13.

[11]) Ibid.

[12]) Ibid. W/g Wł. Wielhorskiego („Litwa etnograficzna", Wilno, 1928), ludność polska w państwie litewskiem, stanowiła w r. 1923—9,99% ogółu mieszkańców, biorąc za podstawę świadomość narodową ujawnioną podczas wyborów do sejmu z tego roku. *(Przyp. redakcji).*

[13]) Ibid.

[14]) Ibid.

[15]) Ibid.

W roku akademickim 1933/34 personel nauczający Uniwersytetu im. Witolda Wielkiego składał się z 118 profesorów i docentów, 111 lektorów, asystentów i laborantów, oraz 69 osób personelu pomocniczego. W semestrze jesiennym tegoż roku (1933/34) Uniwersytet liczył 4.277 słuchaczy [16]). Uniwersytet ma 7 wydziałów.

Personel nauczający Akademji Gospodarstwa Rolnego w tymże roku składał się z 14 profesorów i docentów, 27 lektorów, asystentów i laborantów oraz z 40 osób personelu pomocniczego. Akademja w 1933/34 r. w semestrze jesiennym liczyła 231 słuchaczy. Nauka w Akademji podzielona jest na 4 sekcje: sekcja uprawy roli i roślin, sekcja hodowli, sekcja ekonomiki rolniczej i sekcja ekonomiki gospodarstwa domowego [17]).

Szkoły średnie. W roku 1933/34 istniały 64 szkoły średnie o charakterze ogólnym z 1118 nauczycielami i 16.195 uczniami, oraz 23 szkoły średnie zawodowe z 315 nauczycielami i 3.832 uczniami. Razem szkół średnich było 87, nauczycieli 1433, uczniów 20.027.

Progimnazja. Progimnazjów o ogólnym charakterze nauczania w 1933/34 r. było 51, z 422 nauczycielami i 5.348 uczniami, a progimnazjów zawodowych — 139, z 667 nauczycielami i 4.920 uczniami. Razem 190 progimnazjów, 1.089 nauczycieli i 10.068 uczniów.

Szkoły powszechne. W 1933/34 r. było 2.554 szkół powszechnych, 4.868 kompletów, 61 kursów dla dorosłych i 92 przedszkola. Personel nauczycielski szkół powszechnych w r. 1933/34 składał się z 4852 osób; uczniów zaś było 260.887. Nauczanie powszechne w Litwie jest obowiązkowe.

Ogólnie biorąc, w roku szkolnym 1933/34 pracowało w Litwie w 5147 szkołach 7644 profesorów i nauczycieli przy 295.490 uczniach. Na 1000 mieszkańców przypada 120,6 uczniów. Aby wykazać dość znaczny wzrost oświaty w Litwie, wystarczy porównać tę cyfrę z liczbą uczniów w latach poprzednich. W roku szkolnym 1931/32 na 1000 mieszkańców przypadało 116,80 uczniów, a w roku 1930/31 — zaledwie 109,82 [18]).

7. Komunikacja [19]).

Z końcem 1934 r. długość linij kolejowych wynosiła 1704 km, w tem szerokotorowych 1260 km i wąskotorowych 444 km. W roku 1933 została ukończona budowa nowej linji kolejowej między Telszami a Kretyngą

[16]) Lietuvos Statiskos Metraštis, 1933 m., Kaunas, 1933 r., str. 269.
[17]) Ibid, str. 269—275.
[18]) Lietuvos Statistikos Metraštis, 1934 m., Kaunas, 1935 r.
[19]) Ibid.

(71 km). Istnieją pozatem koleje prywatne: szerokotorowe — 23 km i wąskotorowe — 129 km.

Komunikację kolejową w r. 1934 obsługiwało 235 parowozów (w tem 77 parowozów kolei wąskotorowej), 353 wagony osobowe (w tem 93 wąskotorowe), 4475 wagonów towarowych (w tem 585 wąskotorowych), 44 wagony bagażowe (w tem 6 wąskotorowych) i 22 wagony pocztowe (w tem 6 wąskotorowych). Na jeden kilometr przypada 0,28 wagonów osobowych szerokotorowych i 0,20 wąskotorowych oraz 3,1 wagonów towarowych szerokotorowych i 1,3 wąskotorowych. Tonnaż wagonów towarowych wynosi ca 60.000 tonn. W r. 1927 przewieziono towaru 1,6 milj. tonn, a w r. 1930 — 3,5 milj. tonn.

Z końcem 1934 r. było 2312 km dróg bitych i 29.600 km dróg żwirowanych. Komunikację drogami bitemi i zwyczajnemi obsługiwało 1256 automobilów osobowych, 336 ciężarówek, 282 autobusy i 1127 motocyklów. Długość dróg wodnych w kraju wynosi 2.800 km w tem najważniejszą arterją komunikacyjną jest Niemen.

Co do komunikacji telegraficzno-telefonicznej, to długość linji w r. 1934 wynosiła 8.943 km. W tym samym roku było 597 rozmównic telefonicznych i 16.756 abonentów telefonicznych, 2 stacje radjonadawcze i 20.204 radjoabonentów [20]).

---

[20]) Lietuvos Statistikos Metraštis. 1934 m., Kaunas, 1935 r., str. 256

ROZDZIAŁ II.

ŻYCIE GOSPODARCZE LITWY.

1. Waluta i działalność Banku Litewskiego.

Przed wojną światową i w czasie wojny prawnym środkiem płatniczym były w Litwie ruble rosyjskie. Wyjątek stanowił kraj kłajpedzki, w którym kursowały marki niemieckie. Ruble rosyjskie były w obrocie także i w pierwszych latach okupacji niemieckiej, obok nich jednak jako prawny środek rozrachunkowy służyły również marki niemieckie, dla których został ustalony obowiązkowy kurs: za jeden papierowy lub srebrny rubel płacono 1,66 marek, a za rubel złoty 2,16 marek. Rozkazem z dnia 25. IV. 1916 r. podwyższyli Niemcy kurs rubla do 1,75 marek. W tym samym roku władze niemieckie utworzyły przy „Ostbank für Handel und Gewerbe" t. zw. „Darlehnskasse Ost", której obowiązkiem było emitowanie t. zw. rubli „obostu". Nieco później ruble „obostu" zamieniono na marki „obostu", które pod względem kursu równały się markom niemieckim.

Po utworzeniu Państwa Litewskiego, rząd i Darlehnskasse Ost dn. 30 grudnia 1918 r. podpisały umowę, na podstawie której Darlehnskasse Ost miała spełniać obowiązki banku emisyjnego dla Litwy, a emitowane banknoty tego banku miały być w Litwie nadal prawnym środkiem płatniczym. Banknoty Darlehnskasse Ost pozostawały w obrocie aż do r. 1922. t. j., do czasu utworzenia Banku Litewskiego i wprowadzenia własnej waluty. Pieniądze te zwały się oficjalnie „auksinai" (złote) [1]). Darlehnskasse Ost emitowała banknoty bez miary, nie troszcząc się o ich pokrycie, dlatego też wartość pieniądza ustawicznie spadała. Pod koniec istnienia Darlehnskasse Ost, t. j. w październiku 1922 r., pozostawało w obrocie 3500.0 milj. marek, a wartość ich wynosiła zaledwie 17.0 milj. litów.

Dnia 1 października 1922 r. utworzono Bank Litewski i została wprowadzona własna waluta litewska pod nazwą „Litas". Litas jest oparty na pokryciu złotem: jeden litas ma 0,150.462 gr. czystego złota. Parytet litas został ustalony w ten sposób, że 10 litów równało się jednemu dolarowi

---

[1]) Pirmas Nepriklausomos Lietuvos Dešimtmetis, Kaunas. 1928 r., str. 258—260.

Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. W stosunku do waluty polskiej jeden litas równa się ca 88 groszy. Prawo emisji banknotów ma tylko Bank Litewski, którego działalność przedstawiają tablice [2]) Nr. Nr. 1, 2, 3.

Ważniejsze pozycje bilansów Banku Litewskiego w latach 1922—1934

w milj. lit. (stan na 31.XII).

Tabl. Nr. 1.

ROK	Złoto, dewizy i waluty obce	Portfel wekslowy	Razem	Bilety bankowe	Rachunki bieżące	Razem	% % pokrycia złotem	% % pokrycia złotem, dewizami i walutą obcą
1922	13,14	.	.	30,22	.	.	.	.
1923	63,09	.	.	60,07	.	.	.	.
1924	99,06	.	.	92,98	.	.	.	.
1925	65,42	.	.	81,91	.	.	.	.
1926	71,11	.	.	86,79	.	.	.	.
1927	87,08	.	.	87,08	.	.	.	.
1928 *)	90,31	.	.	.	.	.	.	.
1929	113,56	70,51	184,07	94,83	23,99	118,82	37,0	119,8
1930	125,71	88,62	214,33	117,16	27,37	144,53	33,6	107,3
1931	83,31	100,17	183,48	108,95	23,09	132,04	46,0	76,5
1932	65,03	82,37	147,10	96,21	20,15	116,36	51,0	67,6
1933	67,34	74,70	142,04	87,65	25,58	113,22	59,3	76,8
1934	65,46	76,96	142,42	87,18	21,21	108,39	59,6	75,1

Obieg biletów bankowych i bilonu w latach 1930—1934

w 1000 lit. (stan na 31.XII).

Tabl. Nr. 2.

Wyszczególnienie	1930	1931	1932	1933	1934
Bilety bankowe . .	117.163,2	108.950,0	96.208,4	87.636,6	88.240,6
Monety srebrne . .	10.579,9	10.891,4	10.399,8	11.175,5	11.185,5
Bilon miedz. i alum.	2.901,8	2.976,9	3.019,2	3.105,3	3.175,8
Razem	130.644,9	122.818,3	109.627,4	101.917,4	102.601,9

[2]) Tablice sporządzone w/g danych Pirmas N. Lietuvos Dešimtmetis i Lietuvos Statistikos Metraštis 1934 m., Kaunas, 1935 r.

*) Stan na 31.III.

Roczne bilanse Banku Litewskiego w latach 1929—1934
(w 1000 lit.)

Tabl. Nr. 3.

Wyszczególnienie	1929	1930	1931	1932	1933	1934
STAN CZYNNY:						
Kasa:						
a) monety srebrne	3.775,7	2.920,1	2.608,6	3.100,1	2.324,5	2.314,5
b) bilon miedz. i alum.	1.653,2	1.398,2	1.323,1	1.280,8	1.194,7	1.124,2
c) waluta zagraniczna	7.359,5	5.095,3	3.567,9	1.095,2	219,0	338,4
Złoto:						
a) w kasie	164,5	393,9	529,0	688,7	1.129,9	1.302,3
b) depo zagranicą . .	34.914,6	38.991,6	49.606,2	48.378,9	50.866,2	50.835,7
Korespondenci „Nostro" zagranicą	75.957,2	86.648,9	29.604,3	14.865,0	15.125,8	8.140,0
Dyskontowane weksle .	28.143,9	34.296,5	39.626,8	30.415,2	24.116,0	28.352,5
Rachunek bieżący specjalny:						
a) weksle	37.870,5	50.607,8	56.890,2	49.114,2	49.347,2	58.782,2
b) towary	5.142,5	4.259,7	4.550,2	5.187,9	2.029,6	3.649,9
c) listy przewozowe .	2.217,5	1.093,2	786,1	984,1	627,6	1.994,8
Pożyczki i awanse:						
a) zastaw nieruchom.	2.054,7	3.221,3	4.307,8	4.316,9	6.995,0	6.249,0
b) inne	4.028,6	3.017,9	2.947,9	1.942,0	678,7	624,6
Papiery wartościowe . .	886,7	1.073,0	2.025,4	2.283,2	2.244,2	2.218,9
Nieruchomość	8.139,2	7.422,2	7.766,7	7.753,5	8.247,7	8.333,7
Ruchomość	302,9	277,3	319,8	221,8	268,5	236,1
Różne osoby i instytucje	3.512,0	1.959,7	1.041,3	1.505,1	1.682,2	2.126,5
Inne aktywa	154,9	127,6	310,3	98,8	113,4	94,4
BILANS	216.278,1	242.804,2	207.811,6	173.231,4	167.210,2	176.617,7
STAN BIERNY:						
Kapitał zakładowy . .	12.000,0	12.000,0	12.000,0	12.000,0	12.000,0	12.000,0
Kapitał rezerwowy. . .	1.350,0	1.553,0	1.900,0	2.015,0	2.130,0	2.230,0
Banknoty w obrocie . .	94.828,0	117.163,2	108.950,6	96.208,4	87.636,6	88.240,7
Wkłady:						
a) terminowe . . .	4.855,0	4.001,1	4.529,1	4.189,9	3.183,1	3.068,5
b) rachunki bieżące .	91.207,7	95.314,6	69.176,4	50.500,7	55.288,8	62.089,1
Korespondenci „Loro" zagranicą	1.164,2	2.121,3	3.290,1	1.526,1	1.960,5	2.475,5
Różne osoby i instytucje	3.910,6	7.950,8	5.201,5	4.374,2	2.723,0	4.468,7
Inne pasywa	5.212,6	400.2	1.622,5	1.296,2	1.442,5	1.356,5
Zysk.	1.750,0	2.300,0	1.141,4	1.120,9	845,7	688,7
Sumy pozabilansowe:						
Inkaso	—	29.297,7	39,098,6	22.182,5	19.866,8	21.689,1
Gwarancje	—	16.665,1	13,334,1	11.984,1	19.457,2	14.523,0

Budżet państwa w poszczególnych latach [3]).

PRZYCHÓD

Tabl. Nr. 4. (w 1000 lit.).

Wyszczególnienie	1927	1928	1931	1932	1933	1934
Przychody zwyczajne:						
Podatki bezpośrednie .	36.558,3	35.621,5	42.570,2	39.158,1	40.403,2	39.221,0
Podatki pośrednie . .	110,927,1	123.545,8	96.159,1	77.993,1	66.178,7	72.555,0
Podatki uzupełniające	10.374,4	10.358,0	—	—	—	—
Opłaty	9.161,2	10.213,2	20.030,1	18.289,4	17.753,8	17.197,0
Monopole	—	—	42.434,0	32.798,8	28.064,8	25.956,5
Przedsiębiorstwa państ.	52.863,5	51.278,2	67.944,6	50.823,8	45.964,5	46.257,2
Kapitały i majątek państwowy	28.444,2	33.228,0	30.974,6	21.960,5	22.220,2	24.548,9
Przebudowa ustr. rol.	26,5	229,0	—	—	—	—
Rozrachunek ze skarbem państwa . . .	8.653,8	15.618,5	6.228,7	6,318,1	3.381,9	5.135,8
Różne przychody . .	3.658,7	—	5.485,6	4.806,5	4.538,9	5.048,6
Razem przychody zwyczajne	260.667,7	280.021,4	311.826,9	252.148,3	228.506,0	235.860,0
Przychody nadzwycz.	8.692,7	41.095,6	28.258,8	39.882,0	28.356,4	28.580,6
Razem przychody zwyczajne i nadzwycz.	269.360,4	321.117,0	340.085,7	292.030,3	256.862,4	264.440,6

ROZCHÓD
(w 1000 lit.).

Wyszczególnienie	1927	1928	1931	1932	1933	1934
Prezydent Republiki .	209,8	299,1	278,9	231,5	230,6	226,4
Sejm	676,1	233,8	220,0	194,6	183,7	168,1
Gabinet Ministrów . .	3.077,9	3.717,5	4.678,1	3.704,8	4.005,6	4.171,0
Rada Państwowa . .	—	71,4	274,0	240,7	261,7	248,4
Gubernatura w Kłajpedzie	—	—	353,0	318,0	250,4	292,6
Kontrola Państwowa .	1.109,0	1.242,3	1.254,1	1.133,5	1.069,3	1.035,6
Ministerstwo Wojny .	40.728,0	48.448,0	55.545,6	46.405,9	48.986,6	49.877,7
Minist. Spraw Wewn. .	23.221,9	23.954,3	27.747,9	24.915,4	24.305,0	24.728,7
Ministerstwo Skarbu .	29.085,4	49,585,7	46.431,1	31.913,1	25.750,9	23.749,9
Minist. Rolnictwa . .	30.807,2	45.416,3	63.740,4	50.735,5	35.986,3	42.227,0
Ministerstwo Oświaty	30.454,3	35.213,7	45.589,0	40.379,3	38.564,2	39.471,9
Ministerstwo Sprawiedliwości	8.319,0	10.119,8	10.687,5	10.012,4	9.388,2	10.158,0
Ministerstwo Komunikacji	58.514,4	59.546.2	72.164,7	62.943,6	54.021,1	51.529,3
Ministerstwo Spraw Zagranicznych . . .	4.698,4	4 812,0	6.325,5	5.115,9	4.638,8	3.875,6
Razem	230.901,4	282.660,1	335.289,8	278.244,2	249.642,4	251.760,2

[3]) Lietuvos Statistikos Metraštis 1933 m., Kaunas 1934 r.

Z tablic tych widać, że pokrycie złotem wynosiło w latach ubiegłych od 33,6% do 59.6%, a — złotem, dewizami i walutą obcą — od 67,6% do 119.8%. Obieg biletów bankowych wahał się od 30,22 milj. lit. do 117.16 milj. lit., obieg zaś bilonu wynosił około 13,5 milj. litów.

Kapitał zakładowy Banku Litewskiego wynosi 12 milj. litów, rezerwowy ca 2 milj. lit.

2. Budżet Państwa.

Tablica Nr. 4 (str. 9), przedstawia budżet Państwa Litewskiego za poszczególne lata od 1927 do 1933 r. Ilustruje ona gospodarkę państwową i finanse poszczególnych ministerstw. Zwraca uwagę budżet Ministerstwa Rolnictwa, który zajmuje pierwsze miejsce po budżecie Ministerstwa Wojny i Komunikacji. Następne skolei miejsce przypada budżetowi Ministerstwa Oświaty. Widzimy więc, że dużą uwagę poświęca się w Litwie na sprawy gospodarki rolniczej, przeznaczając na jej rozbudowę dość znaczne sumy.

3. Handel zagraniczny i polityka handlowa.

W handlu zagranicznym Litwa, jako kraj rolniczy, eksportuje przeważnie wytwory rolnicze, mianowicie produkty mleczarskie, mięsne, zboże, materjał leśny i inne, a importuje produkty przemysłu: węgiel, żelazo, naftę, sól, chemikalja, manufaktury, wyroby metalowe i inne.

Cały eksport i import Litwy oraz bilanse handlowe w milj. litów w poszczególnych latach od 1923 do 1934 r. włącznie przedstawia tablica Nr. 5 [4]).

Tabl. Nr. 5.

Rok	Eksport			Import			Eksportowano więcej (+) mniej (—)
	W tonnach	W milj. litów	Wskaźnik 1923=100	W tonnach	W milj. litów	Wskaźnik 1923=100	
1923	136.161,8	146,79	100	247.273,6	156,62	100	— 9,90
1924	·	266,59	180	·	205,53	131	+ 60,06
1925	·	242,72	165	·	252,68	159	+ 9,96
1926	·	253,28	172	·	240.76	154	+ 12,52
1927	·	245,42	167	·	265,70	176	— 19,79
1928	·	258,89	176	·	291,10	185	— 34,21
1929	611.680,3	329,84	225	785.927,0	306,42	196	+ 23,42
1930	566.060,5	333,74	227	712.221,8	312,41	199	+ 21,31
1931	367.661,2	273,12	186	743.101,1	277,95	177	— 4,84
1932	330.650,0	189,14	129	624.135,8	166,95	107	+ 2,19
1933	461.781,3	160,28	109	627.500,2	142,17	91	+ 18,10
1934	·	147,24	100,3	·	138,69	88	+ 8,55

[4]) Lietuvos Banko Biuletenis, Kaunas, 1933 r., Lietuvos Statistikos Metraštis, 1934 m., Kaunas, 1935 r. i Tautos Ūkis, 1935 r.

Z tablicy tej widać, że maksimum eksportu w litach przypada na rok 1930. Od tego roku wartość eksportu ustawicznie spada. To samo zjawisko spostrzegamy również i w imporcie. Spadek ten tłumaczy się tem, że spowodu kryzysu ekonomicznego obniżyły się ceny i chociaż ilość eksportowanych towarów pozostała prawie niezmieniona, to suma, otrzymana za nie, spadła dość znacznie.

Jak się przedstawia zagraniczny handel Litwy w zakresie poszczególnych produktów ilustruje tablica Nr. 6.

Handel zagraniczny poszczególnemi produktami w latach 1930—1934[5])
w milj. litów.

Tabl. Nr. 6.

Wyszczególnienie	1930	1931	1932	1933	1934
Eksport					
I. Żywe zwierzęta	70,0	37,9	12,6	13,4	12,5
II. Produkty żywnościowe	131,5	156,7	113,8	86,8	63,0
III. Surowce i półfabrykaty	119,5	67,1	53,5	50,5	59,9
IV. Fabrykaty	12,6	13,4	9,2	9,5	11,8
V. Złoto i srebro	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Razem	333,7	275,1	189,1	160,2	147,2
Import					
I. Żywe zwierzęta	.	0,0	0,0	0,0	0,0
II. Produkty żywnościowe	.	27,9	17,1	10,9	11,1
III. Surowce i półfabrykaty	.	69,5	46,5	49,2	48,9
IV. Fabrykaty	.	180.1	102,8	81,5	78,0
V. Złoto i srebro	.	0,3	0,4	0,6	0,6
Razem	312,41	277,8	166,8	142,2	138,6

Tablica ta wykazuje, że w ostatniem pięcioleciu wartość eksportu spadła, a przedewszystkiem spadł eksport produktów żywnościowych (z 131,5 milj. lit. w 1930 r. do 63 milj. lit. w 1934 r.). Spadek ten spowodowały niskie ceny towarów, gdyż ilościowo, z wyjątkiem bekonów, eksport prawie się nie zmniejszył. Masła eksportuje się co roku nawet więcej niż w poprzednich latach. Ostatnio wywożono zagranicę dość dużo koni, świń, serów, zboża, siemienia lnianego, nasion koniczyny, lnu i skór. Wywóz tych produktów wzrósł nietylko spowodu poprawy cen, ale także wskutek popierania tego eksportu przez rząd.

[5]) Lietuvos Statistikos Metraštis, 1934 m., Kaunas, 1935 r.

Eksport produktów rolniczych w ciągu ostatnich dwu lat przedstawiają następujące dane[6]:

Tabl. Nr. 7.

Wyszczególnienie	1933		1934	
	Ilość	Wartość w 1000 lit.	Ilość	Wartość w 1000 lit.
Konie	16.776 sztuk	4.276,5	17.318 sztuk	4.650,2
Bydło	7.515 „	2.117,4	5.369 „	1.697,0
Cielęta	4.325 „	430,5	3.908 „	315,6
Świnie	21.768 „	2.664,7	45.297 „	5.181,4
Gęsie	379.706 „	2.349,2	18.992 „	98,2
Mięso (bekon.) i tłuszcz .	29.270,0 tonn	53,918,0	18.056,0 tonn	37.530,9
Mleko i śmietanka . . .	491,0 „	191,3	1.031,1 „	389,0
Masło	9.579,7 „	22.931,6	9.671,0 „	14.720,9
Sery	742,1 „	1.911,5	997,5 „	2.312,7
Jaja	1.560,5 „	3.285,0	1.046,4 „	1.744,1
Zboże	6.334,0 „	1.431,4	25.219 3 „	4.495,8
Futra i skóry	3.198,1 „	3.207,9	2.623,0 „	3.411,3
Siemię lniane	6.015,7 „	1.957,0	6.401,1 „	2.008,9
Nasiona koniczyny . . .	938,2 „	1.419,2	2.226,8 „	4.003,7
Włókno lniane	4.236,9 „	5.285,8	7.874,6 „	9.402,7
Pakuły lniane	2.222,0 „	1.929,9	2.311,9 „	1.792,3
Razem		109.306,9		93.754,7

Zaznaczyć należy, że eksport rolniczy w stosunku do eksportu innych produktów zmniejsza się nieco, co widać z wyżej podanych tablic i procentowego zestawienia cyfr z ostatnich lat. W eksporcie rolniczym pierwsze miejsce zajmują produkty hodowlane (żywe zwierzęta, produkty mleczne, skóry i inne), które w r. 1934 stanowiły 77% całego wywozu rolniczego. Zboże w eksporcie odgrywa małą rolę, gdyż cały jego wywóz w r. 1934 wynosi zaledwie 6,7% eksportu rolniczego. Przed wojną światową i w pierwszych latach powojennych ważną rolę odgrywał w wywozie Litwy eksport koni i lnu. Obecnie spowodu mniejszego zapotrzebowania na rynkach zewnętrznych eksport koni i lnu silnie się obniżył. Eksport lnu osiągnął maksi-

[6]) Vl. Balsys. Lietuvos Aidas, 1935 r., Nr. 19.

mum w 1927 r., kiedy wywieziono 24.141 tonn włókna za 66,55 milj. lit. i 25 018 tonn siemienia za 18,5 milj. lit., zaś w r. 1933 zaledwie 4.236,9 tonn włókna za 5.28 milj. lit., a siemienia 6.015,7 tonn za 1,95 milj. lit. W 1934 r. widać już pewną poprawę, gdyż obecnie zwraca się większą uwagę na uprawę lnu i jego eksport spowodu wzrastania cen na włókno lniane.

Z danych o imporcie widać, że największą pozycję stanowi import produktów gotowych (chemikalje, manufaktury, wyroby metalowe, maszyny i t. p.). Następną pozycję ze względu na ilość zajmuje import surowca i półfabrykatów (węgiel, metale, nafta, cement, tytoń i t. p.). Najmniej importuje Litwa żywych zwierząt, które sprowadzane są z zagranicy tylko w celach hodowlanych. Import złota i srebra w stosunku do innych importowanych towarów zajmuje najmniejszą pozycję.

Na zmniejszenie się importu w ostatnich latach wpłynęło w dużej mierze zaniechanie przez mieszkańców używania importowanych produktów przemysłowych, a przejście do popierania wyrobów krajowych. Wyraźnie to widać ze zmniejszającego się importu produktów gotowych. Wielki wpływ miała także i polityka celna, która przez podwyższenie ceł na produkty gotowe wstrzymała ich import.

Bilanse handlowe, jak widać z wyżej podanej tablicy Nr. 5, są—naogół biorąc — aktywne w ciągu ostatniego dziesięciolecia, z wyjątkiem lat: 1923, 1927, 1928 i 1931, w których handel zagraniczny dał deficyt, wahający się od 1,84 milj. lit. w r. 1931 do 34,21 milj. lit. w roku 1928. Ostatnie lata, chociaż były b. trudne spowodu zamknięcia się rynku niemieckiego, to jednak wykazały czynne saldo bilansu handlu zagranicznego. Handel zagraniczny z poszczególnemi krajami przedstawia tablica Nr. 8, (str. 14).

Poruszając kwestję polityki handlowej, należy zaznaczyć, że w pierwszych latach istnienia Państwo Litweskie nie prowadziło specjalnej polityki handlowej.

W handlu zagranicznym panował daleko idący liberalizm. Cła miały charakter fiskalny. W polityce celnej wybrano system ad valorem, gdyż był on dogodniejszy i więcej uproszczony. Nieco później, kiedy cła ad valorem okazały się zbyt dogodne dla robienia różnych nadużyć, wprowadzono cła ad speciem, a wskutek rozwoju własnego przemysłu do ceł importowych wprowadzono element protekcyjny. Pierwsza taryfa celna została ogłoszona dn. 8 maja 1919 r. Cła, według ich wysokości, podzielono na 8 działów. Do pierwszego działu zaliczono wszystkie towary, niepodlegające ocleniu. Były to przeważnie produkty żywnościowe, nawozy sztuczne, surowce, gdyż po okupacji niemieckiej odczuwano brak tych produktów, oraz druki. Nieco

Handel zagraniczny z poszczególnemi państwami (w latach 1927—1934). 7)

Tabl. Nr. 8.

Wyszczególnienie	1927		1931		1932		1933		1934	
	Eksportowano w milj. lit.	± w porównaniu z importem	Eksportowano w milj. lit.	± w porównaniu z importem	Eksportowano w milj. lit.	± w porównaniu z importem	Eksportowano w milj. lit.	± w porównaniu z importem	Eksportowano w milj. lit.	± w porównaniu z importem
Anglja . .	71,6	+47,2	78,3	+60,3	90,4	+70,8	61,1	+43,2	62,7	+27,6
Niemcy . .	52,5	— 1,3	74,0	+ 6,8	125,4	— 5,3	126,8	—14,4	31,8	— 7,0
Z. S. R. R. .	2,7	— 5,2	6,7	— 3,5	8,3	— 9,0	1,1	— 5,4	7,5	+ 1,6
Łotwa . .	5,3	— 0,4	4,4	— 3,3	15,2	+ 3,3	21,9	+11,8	4,8	+ 2,3
Holandja .	3,8	— 0,9	3,9	— 0,5	5,0	— 2,3	4,3	— 4,8	4,6	— 0,3
Belgja . .	4,4	— 3,1	3,4	— 4,2	10,7	+ 2.8	4,9	+ 1,7	6,4	— 1,4
Francja . .	3,1	— 1,3	3,0	— 2,7	2,6	— 5,7	2,7	— 0,6	4,2	— 0,9
Danja . . .	2,4	+ 0,4	1,0	— 1,1	3,1	— 0,5	0.8	— 2,1	4,6	+ 2,4
Szwecja . .	1,0	— 1,4	1,9	— 1,7	1,8	— 3.6	4,0	— 1,1	2,5	— 0,5
Włochy . .	1,4	— 1,7	0,7	— 3,2	0,6	— 6,0	0,1	— 1.9	0,8	— 1,8
Hiszpanja .	1,0	+ 0,5	6,0	+ 5,8	6,0	+ 5,1	5,7	+ 5.3	1,9	+ 1,4
Ameryka .	5,3	+ 1,0	1,0	— 5,3	2,0	— 8,8	4,4	—10,1	4,7	+ 0.8
Argentyna .	2,5	+ 2,0	3,4	+ 2,7	0,3	— 0,7	1,6	+ 1,5	1,2	— 0,1
Inne państ.	3,2	—20,4	1,4	—28,0	1,7	—45.0	6,5	—42,9	8,6	—25,2

później dozwolono bez cła importować szkło, cement, cegły, wapno, bydło zarodowe, węgiel kamienny, koks, antracyt, papier i in. Do drugiego działu zaliczono towary podlegające ocleniu 5% ad valorem (narzędzia, maszyny i t. p.). Do trzeciego działu — towary, podlegające ocleniu 10% ad valorem (owoce południowe, napoje, tkaniny i in.). Czwarty i piąty dział obejmował pozostałe towary. Do siódmego działu zaliczono towary, których wogóle nie można było importować (broń, materjał palny i t.p.), a do ósmego — weszły towary luksusowe, podlegające ocleniu 50% ad valorem.

System celny ad valorem istniał do 1924 r. Pięcioletnia praktyka z cłami ad valorem wykazała, że chociaż teoretycznie biorąc, system celny ad valorem byłby najsprawiedliwszy, to jednak zastosowanie jego w praktyce było uciążliwe spowodu trudności, związanych z ustaleniem wartości importowanego towaru. Dlatego też w marcu 1924 r. wprowadzono system celny ad speciem. W tym samym roku została ogłoszona nowa taryfa celna,

7) Tautos Ūkis, 1934 r. Nr. 1, str. 3.

wzorowana na taryfie rosyjskiej z 1916 r. Taryfa ta, z pewnemi zmianami, obowiązuje do dnia dzisiejszego, zmieniając tylko co pewien czas wysokość ceł.

W handlu zagranicznym największe znaczenie dla Litwy mają Niemcy, Anglja i Łotwa. Handel z temi państwami w ciągu lat 1921—1934 przedstawia w procentach tablica Nr. 9 [8]).

Handel z Niemcami, Anglją i Łotwą w latach 1921 — 1934 (w % % ogólnej wartości handlu):

Tabl. Nr. 9.

Wyszczególnienie	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	E K S P O R T													
Niemcy . .	53,4	47,2	80.8	43.0	50,7	46,8	51,5	57.7	59,4	59,9	45,9	39,1	32,3	27,0
Anglja . .	24,0	30,1	26,9	27,9	24,1	24,9	24,8	20,3	17,4	19,4	33,1	41.3	44,6	45,2
Łotwa . . .	4,5	7,8	15,9	9,4	8,5	10,4	8,8	6,7	9,2	6,8	5,5	2,3	3,3	3.4
	I M P O R T													
Niemcy . .	70,7	73,9	80,8	62,5	56,6	53,8	53,5	50,4	49,0	48,4	47,0	40,2	36,0	30,9
Anglja . . .	0,8	0,3	5,2	8,1	8,2	7,9	6,7	6,6	8,5	7,7	7,0	10,7	17,1	11,2
Łotwa . . .	1.6	1.1	3,2	3,6	5,4	3.1	3,8	3,5	3.5	4,3	4,2	4,6	3,9	3,2

Z tablicy tej widać, że do roku 1931 Niemcy były największym odbiorcą i importerem. Rynek niemiecki, jako najbliższy i pod względem struktury gospodarczej dla eksportu litewskiego najdogodniejszy, zdobył hegemonję w handlu zagranicznym Litwy. Hegemonja ta pod względem gospodarczym i politycznym była dla Litwy bardzo niebezpieczna. Jasne było, że Niemcy wcześniej czy później mogą wykorzystać to uzależnienie ekonomiczne Litwy od rynku niemieckiego dla celów politycznych, co się też stało po objęciu władzy w Niemczech przez narodowy socjalizm. Jednak ówcześni kierownicy polityką ekonomiczną Litwy nie zwracali na to uwagi.

Jeśli chodzi o umowy handlowe Litwy, to pierwsza z nich została zawarta z Anglją (26. V. 1922 r.). W tym samym roku zawarto umowę handlową ze Szwajcarją. W następnym roku podpisano umowy handlowe ze Szwecją i Czechosłowacją. Umowę handlową z Niemcami zawarto w 1923 roku, chociaż i poprzednio ¾ handlu zagranicznego prowadziło się z niemi. Umowa ta weszła w życie dopiero w r. 1926. To opóźnienie przekreśliło realną wartość umowy. Drugą umowę handlową z Niemcami zawarto w r. 1928. Opierała się ona na zasadach klauzuli największego uprzywilejowa-

[8]) Lietuvos Statistikos Metraštis 1934 m., Kaunas, 1935 r.

nia, jednak w praktyce nie miała dla Litwy większego znaczenia. Od r. 1932 Niemcy zaczęły krępować eksport z Litwy, a w ostatnich czasach zupełnie zamknęły granicę.

W roku 1923 zawarto także umowy handlowe z Danją i Norwegją; w 1924 r. z Holandją, w 1925 r. z Łotwą i Stanami Zjednoczonemi Ameryki Północnej, w 1927 r. z Włochami, a w 1930 r. drugą umowę z Łotwą. Nieco później zawarto umowy handlowe z Francją, Z. S. R. R., Rumunją, Portugalją, Estonją i Anglją.

Do roku 1930 umowy handlowe zawierano na następujących zasadach: swoboda handlu, klauzula największego uprzywilejowania, traktowanie narówni ze swoimi obywatelami (traitement national) i obustronność (reciprocité). Wszystkie te zasady miały praktyczne znaczenie tylko dawniej, dziś zaś pozostały jedynie jako ładne frazesy, gdyż prawie wszędzie wprowadzone są kontyngenty, licencje, zakazy, kontrole dewiz i inne skrępowania. Dziś Litwa nie może w większości wypadków, z wyjątkiem państw nadbałtyckich (klauzula bałtycka), zawierać układów taryfowych, albo udzielać jakichkolwiek ulg, bo przy istnieniu zasady największego uprzywilejowania, ulgi te przysługiwałyby także i tym krajom, z któremi zawarto układy handlowe na powyższej zasadzie.

Polityka ta była prowadzona przez dłuższy czas. Dopiero premjer J. Tubelis zaczął więcej troszczyć się o politykę handlową. Jego staraniem wzmocniono departament ekonomiczny przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych, stworzono komisję traktatową, zawarto szereg umów handlowych, opartych nie na zasadzie klauzuli największego uprzywilejowania, nieposiadającej już dziś żadnego znaczenia, ale na taryfach i innych konkretnych postanowieniach.

Po zamknięciu się rynku niemieckiego eksport Litwy skierowano do innych krajów, zawierając z niemi umowy handlowe, przez co oswobodziła się Litwa od ekonomicznej zależności niemieckiej. Jaskrawo to widać z tablicy handlu zagranicznego z poszczególnemi krajami.

Z powyższych rozważań o polityce handlowej wynika, że w polityce tej Litwa popełniła dużo błędów, które dopiero teraz zaczyna poprawiać. Największym z tych błędów była tolerancja niemieckiej hegemonji ekonomicznej, gdyż zależność ekonomiczna uzależnia i całą politykę państwa. Obecnie polityka handlowa Litwy skierowuje się do Anglji, z którą dokonywują się coraz większe obroty handlowe.

4. Kłajpeda i rola jej w życiu gospodarczem Litwy.

Miasto Kłajpeda i obecny kraj kłajpedzki przed wojną światową należały do Niemiec. Po wojnie, na początku 1920 roku, Kłajpedę zajęły woj-

ska francuskie, ale sprawa przynależenia jej do któregoś z sąsiednich państw, lub utworzenia z niej wolnego miasta pozostała nierozstrzygnięta aż do r. 1923. Litwini dążyli do przyłączenia Kłajpedy i kraju kłajpedzkiego do Państwa Litewskiego, ale w dążeniu tem przez dłuższy czas napotykali na przeszkody ze strony Francji. Dopiero powstanie miejscowych Litwinów w r. 1923 oswobodziło kraj kłajpedzki od Francuzów i rozstrzygnęło sprawę przynależenia Kłajpedy. W r. 1924 na mocy konwencji Litwy z sygnatarjuszami umowy — Anglją, Francją, Włochami i Japonją przyłączono Kłajpedę i kraj kłajpedzki do Państwa Litewskiego jako kraj autonomiczny, posiadający własny statut.

W Kłajpedzie w r. 1923 było 33.500 mieszkańców. Do roku 1934 ilość mieszkańców wzrosła do 44.500. Roczny przyrost wynosi średnio 1000 osób.

Po przyłączeniu Kłajpedy do Litwy, miasto znacznie wzrosło: mieszkańców przybyło 11.000, urządzono 1784 nowe mieszkania różnej wielkości. Przemysł rozwija się pomyślniej niż przed wojną: do r. 1925 nie było w Kłajpedzie ani jednej fabryki włókienniczej, obecnie zaś jest ich już 6, zatrudniających około 2000 robotników. Prócz tego istnieje także kilka fabryk włókienniczych w powiecie kłajpedzkim, gdzie pracuje około 300 robotników. Oprócz fabryk włókienniczych znajduje się w Kłajpedzie kilka fabryk mydła, patyczków zapałczanych, 3 fabryki obróbki metalu, bekoniarnia, 13 tartaków i kilka innych zakładów przemysłowych. Ogółem biorąc, w Kłajpedzie w r. 1933 było 127 przedsiębiorstw przemysłowych, w których pracowało około 7.000 robotników. Pod względem uprzemysłowienia Kłajpeda zajmuje w Litwie pierwsze miejsce, dlatego też uważa się ją za centrum przemysłowe Litwy.

Największą jednak rolę w życiu gospodarczem Państwa Litewskiego odgrywała Kłajpeda jako port, przez który Litwa ma wyjście na morze i na szeroki świat. Przed wojną światową Kłajpeda jako prowincjonalne miasteczko Rzeszy Niemieckiej odgrywało w życiu gospodarczem rolę bardzo znikomą. Ruch w porcie kłajpedzkim był stosunkowo słaby, gdyż konkurował z nim Królewiec i inne porty niemieckie. W granicach Państwa Litewskiego Kłajpeda, jako port, zyskała połączenie ze swem naturalnem zapleczem, którego życie gospodarcze jest z nią ściśle związane. Dlatego też Kłajpeda obecnie szybko się rozwija. Ruch okrętów co roku staje się intensywniejszym, port zaś rozszerzono i udoskonalono. Ruch okrętów przed wojną i po wojnie w porcie kłajpedzkim przedstawiają dane tabl. Nr. 10 (str. 18).

Z tablicy widzimy, że w ostatnich latach przedwojennych najwięcej okrętów zawinęło w r. 1911 — 874 okręty, zaś w roku 1934 — 1030 okrętów. Jeszcze więcej okrętów zawinęło w roku 1932 (1113 okrętów), a zatem ruch okrętów w ostatnich latach w stosunku do ruchu przedwojennego

wzrósł o 27%. Obrót towarowy przez port kłajpedzki wynosił w r. 1933 955.114 tonn, a w r. 1934 — 1.014.424 tonn. Ze względu na obrót towarów rok 1934 był w stosunku do innych lat rokiem rekordowym.

Ruch okrętów w porcie kłajpedzkim [9]).

Tabl. Nr. 10.

Rok	Przypłynęło		Odpłynęło	
	Ilość okrętów	Netto rej. tonn	Ilość okrętów	Netto rej. tonn
1910	850	292.267	854	293.939
1911	874	316.925	875	317.583
1912	820	298.334	813	297.589
1913	789	303.001	791	305.983
1914	539	210.986	535	209.329
1922	709	199.424	704	202.889
1924	696	266.777	707	266.550
1925	748	328.686	744	327.144
1926	717	344.436	719	349.786
1927	831	330.897	828	428.760
1928	824	468.492	824	468.408
1929	807	502.824	802	501.451
1930	960	499.792	960	500.077
1931	981	445.497	982	447.948
1932	1113	519.728	1.117	516.859
1933	1069	600.700	1.088	605.300
1934	1030	622.802	1.039	625.500

Eksport dokonany przez port kłajpedzki, przedstawia się następująco: w r. 1932 eksportowano 222.092 tonn, w r. 1933—258.376 tonn i w r. 1934 — 275.784 tonn. Po porównaniu tych cyfr z ilością całego wywozu Litwy (patrz tablica Nr. 5), dojdziemy do wniosku, że przeciętnie około 60% całego eksportu przypada na eksport przez Kłajpedę. Import, dokonany przez Kłajpedę, w r. 1933 wynosił 696.738 tonn, w r. 1934 — 738.640 tonn, czyli przeciętnie biorąc, około 90% całego importu odbywa się przez Kłajpedę. W latach 1925—1929 wywóz przez Kłajpedę wahał się od 20% do 28% całego eksportu, a wwóz — od 52% do 58% całego importu [10]). Z tego

---

[9]) Klaipėdos Uosto Direkcijos Metinė Apyskaita 1933 m.; Lietuvos Statistikos Metraštis 1934 m., Kaunas, 1935 r., str. 259.

[10]) Lietuvos Ukis ir Rinka, 1930 r., Nr. 1.

zestawienia widzimy, że w handlu zagranicznym Kłajpeda odgrywa coraz większą rolę.

Ruch przez port kłajpedzki znacznie wzrósł przedewszystkiem dzięki pogorszeniu się stosunków litewsko-niemieckich, kiedy Niemcy nietylko wstrzymały się od importu z Litwy, ale też zamknęły granicę dla jej tranzytu. Mając nienormalne stosunki z największymi sąsiadami: z jednej strony — z Polską, a z drugiej — z Niemcami, Litwa za wszelką cenę stara się utrzymać przy sobie Kłajpedę, przez którą pozostaje jej wolna droga w świat. Z tego względu Kłajpeda odgrywa pierwszorzędną rolę nietylko w gospodarczem , ale też i w politycznem życiu Litwy.

5. Bilans płatniczy.

W ostatnich czasach wiele państw ekonomicznie słabszych ma dużo trudności z wyrównaniem bilansu płatniczego, co zmusza je do uciekania się do nader drastycznych środków zaradczych, jak to: ograniczenia lub nawet zakazu wywozu dewiz, wstrzymania płacenia długów i procentów, ograniczenia lub zakazu importu, utrudniania wyjazdu turystów z kraju i t. p.

Litwa pod tym względem znajdowała się w położeniu nieco lepszem. Do r. 1935 nie była zmuszona stosować wyżej wspomnianych środków dla wyrównania bilansu płatniczego *). Tylko w r. 1931 i 1932 spowodu nagłego cofnięcia kredytów zagranicznych za towary importowane przedtem na kredyt, musiała zużyć ponad 60 milj. litów z rezerwy funduszu złota i dewiz. Jednak wypłata tej sumy nie nastręczyła wielkich trudności, gdyż rezerwa tego funduszu wynosiła (1.I.1931) 125,7 milj. litów [11]). Inne lata zakończono z saldem bilansu płatniczego dodatnim, co widać z podanej tablicy Nr. 11.

Cyfry bilansu płatniczego wskazują, że najważniejszą pozycję zajmuje handel zagraniczny, bilans którego przeważnie bywa dodatni. Dalej idą: usługi, przesyłki zagraniczne, których w r. 1933 otrzymano 16,2 milj. lit., przychód z turystyki — 8,3 milj. lit., operacje ubezpieczeniowe — 4.7 milj. lit., transport — 2,0 milj. lit., wydatki przedstawicielstw dyplomatycznych i konsularnych — 2,2 milj. lit., poczta, telegraf i telefon — 1,2 milj. lit., dochód od cudzoziemców — 1,5 milj. lit., ofiary zagraniczne na organizacje — 1,0 milj. lit., wizy dla cudzoziemców — 0,8 milj. litów. Procenty

*) Pogarszające się wciąż położenie gospodarcze Litwy, wyrażające się gwałtownym odpływem złota z instytucji emisyjnej zmusiło rząd litewski do wprowadzenia z dniem 2.X.1935 r. szeroko zakrojonych ograniczeń dewizowych. *(Przyp. redakcji).*

[11]) „Tautos Ūkis". 1934 r., Nr. 8.

i dywidendy za inwestowane zagranicą kapitały w r. 1933 stanowiły — 2.0 milj. litów, z czego 1.0 milj. litów przypada na dywidendę i 1.0 milj. lit. na procenty. W tymże roku wypłacono zagranicą procentów i dywidendy 6,1 milj. lit. Nowych pożyczek zaciągnięto w tym roku na 7.9 milj. lit., a na amortyzację pożyczek wydano 13,1 milj. lit. Rok 1933 pod względem bilansu płatniczego można uważać za jeden z trudniejszych okresów, gdyż lata poprzednie, z wyjątkiem 1931 r., zbilansowano z większą nadwyżką.

Bilanse płatnicze Litwy w latach 1926—1933 [11a])

w milj. litów

Tabl. Nr. 11.

Wyszczególnienie	1926			1927			1928			1929		
	Przychód	Rozchód	Saldo	Przychód	Rozchód	Saldo	Przychód	Rozchód	Saldo	Przychód	Rozchód	Saldo
Towary . . .	253,5	249,3	+ 4,2	247,1	269,6	—22,5	263,4	295,7	—32,3	331,3	312,0	+19,3
Procenty . . .	0,5	3,8	— 3,3	1,5	3,3	— 1,8	2,1	4,3	— 2,2	2,9	7,9	— 5,0
Usługi	59,1	34,1	+25,0	74,2	39,7	+34,5	79,7	43,1	+36,6	91,5	56,7	+34,8
Ruch kapitałów	1,7	9,8	— 8,1	22,9	31,9	— 9,0	21.2	5.6	+15,6	11.3	48,6	—37,3
Zmiany funduszu złota i dewiz.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	314,8	297,0	+17,8	345,7	344,5	+ 1,2	366,4	348,7	+17,7	437,0	425.2	+11.8

(c. d.)

Wyszczególnienie	1930			1931			1932			1933		
	Przychód	Rozchód	Saldo	Przychód	Rozchód	Saldo	Przychód	Rozchód	Saldo	Przychód	Rozchód	Saldo
Towary . . .	323,8	322,9	+ 0,9	259,6	293,4	—33,8	190,2	172,2	+18,0	161,9	147,7	+14,2
Procenty . . .	3,4	12,1	— 8,7	2,8	11,9	— 9,1	1,8	9,6	— 7,8	2,0	6,1	— 4,1
Usługi	74,3	63,9	+10,4	68,8	57,2	+11,6	56,3	40,5	+15,8	39,0	36,4	+ 2,6
Ruch kapitałów	35,4	20,7	+14,7	35,4	56,8	—21,4	18,0	55,4	—37,4	7,9	19,1	—11,2
Zmiany funduszu złota i dewiz.	—	—	—	45,7	—	+45,7	15,6	—	+15,6	—	1,1	— 1,1
Razem	436,9	419,6	+17,3	412,3	419,3	— 7,0	281.9	277,7	+ 4,2	210,8	210,4	+ 0,4

11a) „Visa Lietuva". V. Ruzgas. Kaunas. 1932 r., str. 56 i „Tautos Ukis". 1934 r., Nr 8.

6. Przemysł.

Ze względu na to, że w Litwie niema bogactw naturalnych, takich np. jak złoto, węgiel, sól, rudy żelazne i nafta, przemysł litewski nie jest silnie rozwinięty. Przemysł ten ogranicza się do wytwarzania takich produktów, na które pozwalają warunki kraju, a więc rozwija się przedewszystkiem przemysł produktów spożywczych, przemysł włókienniczy, szklany, drzewny, garbarski i t. d. Część tych produktów zużywa się wewnątrz kraju, a część, przeważnie produkty żywnościowe i drzewne, wywozi się zagranicę.

Przed wojną światową przemysł był jeszcze słabiej rozwinięty, gdyż produkcja krajowa nie mogła wytrzymać konkurencji przemysłu rosyjskiego i niemieckiego. Po utworzeniu Państwa Litewskiego zaczęto zwracać większą uwagę na wzrost własnego przemysłu. Coprawda, nie jest on jeszcze zadawalniający, ale co roku wzrasta, zawdzięczając to przedewszystkiem cłom protekcyjnym.

Ilość świadectw przemysłowych, wykupionych w poszczególnych latach przedstawia tablica Nr. 12 [12]).

Tabl. Nr. 12.

ROK	Ilość świadectw
1927	5.437
1928	5.742
1929	6.010
1930	5.842
1931	5.796
1932	5.735
1933	5.451
1934	5.710

Wykupione w r. 1934 świadectwa przemysłowe dzielą się następująco [13]):

1) Przemysł mineralny (wyrób wapna, cegieł, betonu, szkła, bursztynu) 183

2) „ metalowy i maszynowy (wyrób drutu, blachy, maszyn i t. d.) 271

---

[12]) „Lietuvos Statistikos Metraštis". 1934 m., Kaunas, 1935 r.

[13]) Ibid. str. 201.

3)	Przemysł	chemiczny (wyrób zapałek, farb, mydła, świec, art. kosmetycznych i t. d.)	110
4)	„	skórzany i futrzany (wyrób skór, futer, produktów skórzanych)	187
5)	„	włókienniczy (obróbka lnu, wełny, wyroby jedwabne i inne)	480
6)	„	drzewny (tartaki, wyrób fornierów, mebli, beczek, skrzyń i t. d.)	542
7)	„	papierowy i poligraficzny (papier, karton, drukarnie, fotografje)	163
8)	„	spożywczy (młyny, piekarnie, wyrób cukierków, cukrownie)	2195
9)	„	konfekcyjny (odzież, obuwie i t. d.)	679
10)	„	elektryczny	80
11)	„	fryzjernie i pralnie	168
12)	„	różny (eksploatacje leśne, rybołóstwo, autokomunikacja, parostatki)	653
		Razem	5711

7. Rolnictwo.

Użytkowanie ziemi. Według powszechnego spisu gospodarstw rolnych w 1930 r., z ogólnej powierzchni geograficznej 5.567.000 ha grunty orne zajmują największą część, mianowicie 45,88% całej powierzchni. Drugie miejsce zajmują lasy — 18,92%. Szczegółowiej użytkowanie ziemi przedstawia tablica Nr. 13 [14]).

Obok gruntów ornych ważną rolę w gospodarstwie rolnem odgrywają łąki i pastwiska, które razem zajmują 22,69% całej powierzchni. Grunty orne pod względem obszaru górują nad innemi, a w powiecie wyłkowyskim zajmują 69% całej powierzchni powiatu. Obszary łąk i pastwisk w różnych powiatach wahają się od 16% (pow. Wyłkowyszki) do 35% (pow. Kretynga) [15]).

Lasy zajmują razem 1.034.143 ha, czyli 18,92% ogólnej powierzchni. Prywatne obszary leśne zostały na Litwie upaństwowione, wobec czego w posiadaniu państwa znajduje się obecnie 87,7% powierzchni lasu, w posiadaniu zaś prywatnem lub instytucyj publicznych — 12.3%. Z ogólnego

---

[14]) Visuotinis Lietuvos žemės ūkio surašymas, 1930 m., tom II, str. 3.
[15]) Lietuvos Kooperacija 1929 m., Kaunas, 1931 r., str. 8.

obszaru lasów państwowych las świerkowy stanowi 40%, sosnowy — 34%, osikowy — 13%, brzozowy — 12%, olchowy — 4%, dębowy — 1%. Podobny stosunek jest także i w lasach prywatnych[16]).

Największe zalesienie występuje w pow. marjampolskim, gdzie 27% ogólnej powierzchni znajduje się pod lasem. W innych powiatach obszary leśne są mniejsze i wahają się od 11% (pow. Rosienie) do 22% (pow. Troki). W powiecie wyłkowyskim (Vilkaviškis) na las przypada tylko 5%[17]).

Użytkowanie ziemi w Litwie.

Tabl. Nr. 13.

Wyszczególnienie	ha	%
Grunty orne	2.505.956	45,88
Ogrody	30.176	0,54
Łąki	740.730	13,57
Pastwiska stałe	497.565	9,12
Lasy	1.034.143	18,92
Błota i torfowiska	156.142	2,86
Ziemia pod budowlami	82.987	1,52
Małe gospodarstwa	9.404	0,16
Inne obszary obsiane	143.260	2,61
Inne obszary nieobsiane	262.637	4,82
Razem . . .	5.463.000	100,00

Grunty orne, łąki i pastwiska, oraz lasy stanowią najważniejsze użytki. Resztę powierzchni ziemi stanowią piaski, bagna, torfowiska i obszary, zajęte wodą. Obszar torfowisk wynosi ca 180 tys. ha. Torfowiska litewskie dobrze nadają się na eksploatację torfu, który w miejscowościach, pozbawionych lasów, jest głównem źródłem opału.

Obszary wodne zajmują ca 82,2 tys. ha. W skład ich wchodzą jeziora (1479 jezior) — o ogólnej powierzchni 61,0 tys. ha i rzeki — 20,0 tys. ha.

Reforma rolna i stosunki agrarne. Z tego, co zostało wyżej powiedziane o zawodzie mieszkańców i użytkowaniu ziemi, widzimy, że Litwa jest krajem rolniczym. Przed wojną światową poza wsią i drobnemi gospodarstwami chłopskiemi istniały liczne dwory i dworki. Po odzyskaniu niepodległości, sejm litewski uchwalił przeprowadzenie reformy rolnej na zasadach przy-

[16]) Ibid.
[17]) Ibid.

musowego wykupu za wyjątkiem wypadków specjalnych, gdy własność prywatna uległa konfiskacie. Jako podstawową normę władania ustalono początkowo 80 ha, później zaś zwiększono na 150 ha. Na tej podstawie obszary dworskie zostały częściowo rozparcelowane i rozdane na wypłaty ratami bezrolnym, małorolnym oraz ochotnikom którzy brali udział w walkach o niepodległość Litwy. Reforma rolna w chwili obecnej jest już prawie ukończona. W okresie od 1919 r. do 1934 r. włącznie, rozparcelowano ogółem 674.795 ha ziemi, przyczem rozdzielono ją w następujący sposób[18]:

Wykonanie reformy rolnej w latach 1919—1934.

Tabl. Nr. 14.

Wyszczególnienie	Ilość jednostek	ha
I. **Rozdysponowano na własność**	71.082	445.265,3
Szkołom, organizacjom i przytułkom	52	601,2
Parafjom	192	1.577,4
Na cmentarze	481	379,7
Na działki miejskie	7.789	3.263,6
Osadnikom	37.723	353.445,5
Małorolnym	24.845	85.997,9
II. **Przekazano w użytkowanie**	4.358	55.691,3
Urzędom państwowym (szkołom i innym instytucjom)	2.742	32.214,3
Urzędom samorządowym (place budowlane, szpitale, ochrony, pod parki i ulice)	1.144	2.498,7
Instytucjom o charakterze społecznym i na cele kultury rolnej	472	20.978,3
III. **Przekazano na serwituty i wspólne pastwiska**	—	28.080,5
Ogółem rozdysponowano	75.440	529.037,1
IV. **Pozostało do sprzedaży na podstawie § 65 Ustawy o reformie rolnej**	1.016	15.611,9
V. **Obszar niewykorzystany pozostały do dyspozycji rządu**	—	257,3
VI. **Przyznano dodatkowo właścicielom ziemskim (normy niepodlegające wywłaszczeniu, na zakłady przemysłowe)**	1.550	129.888,5
Ogółem parcelacja objęła	78.006	674.794,8

[18]) Lietuvos Statistikos Metraštis 1934 m., Kaunas, 1935 r.

Po przeprowadzeniu reformy rolnej nie pozostało w Litwie prawie wcale dużej własności ziemskiej, przekraczającej 200 ha, natomiast wzrosła ilość drobnych gospodarstw. Obecnie, według powszechnego spisu, dokonanego w dn. 30 XII. 1930 r., było w Litwie ogółem 308.670 gospodarstw, z tego 21.290 gospodarstw, posiadających mniej niż 1 ha (od 0,2 do 1 ha). Są to przeważnie posiadłości gruntowe ludności miejskiej, służące do urządzenia ogrodów warzywnych.

Pozostałe gospodarstwa pod względem wielkości obszaru dzielą się w następujący sposób: [19]).

Tabl. Nr. 15.

Wielkość gospodarstw	Ilość gospodarstw	Ogólna powierzchnia w ha	% ogólnej powierzchni	% ogólnej ilości gospodarstw
Od 1 do 2 ha	13.797	18.862	0,44	4,80
„ 2 „ 5 „	39.666	135.214	3,13	13,80
„ 5 „ 8 „	45.882	295.307	6,84	15,97
„ 8 „ 10 „	32.355	287.590	6,66	11,26
„ 10 „ 12 „	28.060	304.612	7,05	9,76
„ 12 „ 15 „	31.512	419.123	9,71	10,97
„ 15 „ 20 „	33.236	569.921	13,20	11,56
„ 20 „ 30 „	34.197	826.593	19,14	11,90
„ 30 „ 50 „	20.597	762.894	17,67	7,17
„ 50 „ 100 „	6.476	425.025	9,84	2,25
„ 100 „ 150 „	906	108.154	2,50	0,32
„ 150 „ 200 „	379	64.169	1,48	0,13
„ 200 i ponad „	317	101.050	2,34	0,11
Razem .	287.380	4.318.514	100,00	100,00

Z tablicy powyższej widzimy, że największa ilość gospodarstw należy do kategorji obszaru od 5 do 8 ha (15,97%); drugie miejsce zajmują gospodarstwa od 20 do 30 ha (11,90%), a trzecie — gospodarstwa od 15 do 20 ha (11,56%). Najmniej jest gospodarstw ponad 200 ha (0,11%), na skutek przeprowadzenia reformy rolnej.

Produkcja roślinna. Produkcja roślinna jest w Litwie nastawiona głównie na uprawę zbóż, ale już w pierwszych latach istnienia niezależnego

---

[19]) Visa Lietuva, V. Ruzgas, Kaunas, 1932, str. 46.

państwa pojawia się dość silna tendencja uprawiania roślin pastewnych, co świadczy o stopniowem przechodzeniu z kierunku zbożowego na — hodowlany.

Tabl. Nr. 16.

Powierzchnia zasiewów [20])

Ziemiopłody	1909—1913 średnio	1923—1927 średnio	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	w 1000 ha								
Żyto	552,4	522,7	469,7	450,6	484,4	489,5	483,2	483,5	492,1
Pszenica ozima . .	69,1	89,5	109,7	197,6	213,0	200,4	165,6	159,0	163,3
Pszenica jara . . .	12,7	34,7	49,5	·	·	·	40,6	42,9	44,7
Jęczmień	183,2	197,6	169,2	214,2	214,0	188,3	201,2	207,3	203,6
Owies	317,2	395,8	402,4	350,2	346,0	344,2	373,1	343,2	328,5
Mieszanka	·	·	·	98,3	106,5	121,3	118,9	127,6	130,6
Groch, bób i in. mot.	57,0	67,0	69,7	55,7	65,9	71,2	78,2	77,2	77,9
Wyka i peluszka .	·	52,7	54,5	30,8	38,5	58,3	50,3	50,5	·
Gryka i inne zboża.	6,5	11,7	15,1	·	·	·	10,6	11,2	11,4
Len i konopie . . .	55,2	70,9	95,3	86,0	83,0	50,0	42,7	54,7	60,7
Ziemniaki	119,1	153,6	121,6	131,9	163,2	157,5	173,2	178,5	182,8
Buraki i inne okopowe	·	42,0	36,7	52,2	65,5	55,0	78,9	82,2	85,2
Koniczyna i trawy pastewne . . .	·	364,8	365,5	373,1	387,0	415,8	379,9	386,1	387,9
Ugór	·	·	·	·	473,2	451,8	445,1	439,6	437,4

Z wykazów powyższej tablicy (Nr. 16) widać, że ze względu na obszar pierwsze miejsce zajmują zboża, drugie — rośliny pastewne — 18,2% (ogólnego obszaru zasiewów); ziemniaki, buraki i inne okopowe — 6,0%; rośliny włókniste (len i konopie) — 3,6%. Obszar zasiewów poszczególnych roślin uprawnych, z wyjątkiem żyta, w latach powojennych zwiększył się w po-

[20]) Dane co do zasiewów w latach 1909—1913 i 1923—1927 oraz w roku 1928 w/g Lietuvos Kooperacija 1929 m., Kaunas, 1931 r.; cyfry za lata 1929—31 w/g „Visa Lietuva", V. Ruzgas, Kaunas, 1932 r., str. 48. Za rok 1932 — z „Lietuvos Statistikos Metraštis 1932 m.". Kaunas, 1933 r., str. 65—69. Za lata 1933 i 1934 — z „Lietuvos Statistikos Metraštis 1934 m.", Kaunas, 1935 r. str. 61.

równaniu z okresem przedwojennym. Obszary zasiewów roślin włóknistych w latach powojennych wzrastały do 1928 r. (95,3 tys. ha), a od tego roku uprawa ich zmniejsza się wskutek spadku cen. W r. 1932 spada do 42,7 tys. ha t. j. do obszaru o połowę mniejszego niż w roku 1928. W następnym jednak roku uprawa roślin włóknistych wzrasta znowu (54,7 tys. ha). Znaczny wzrost widać także w zasiewach mieszanek, ziemniaków, traw, pastewnych i okopowych, a zwłaszcza buraków, których obszar zasiewu wzrósł w szybkiem tempie po uruchomieniu fabryk cukru w Marjampolu i Pawentis. Obszar buraków cukrowych w 1931 r. wynosił 2,82 tys. ha, w 1932 r. — 5,32 tys. ha, w 1933 r. — 4,00 tys. ha, a w r. 1934 — 3,93 tys. ha [21]). Równolegle ze wzrostem obszarów zasiewu w ostatnich latach czynione są starania nad podniesieniem plonu buraków z jednego ha.

Plony poszczególnych roślin uprawnych z jednego ha w poszczególnych latach w przeciętnych liczbach dla całej Litwy, przedstawia tablica Nr. 17 [22]).

Tabl. Nr. 17.

Ziemiopłody	1909—1913	1922—1927	1928	1930	1932	1933	1934
	w kwintalach						
Żyto ozime . .	9,0	10,0	10,2	13,2	11,0	11,3	13,5
Pszenica ozima .	10,4	11,6	11,3	15,8	12,7	11,5	14,5
Pszenica jara .	8,9	9,5	9,7	11,1	10,1	9,4	10,9
Jęczmień . . .	8,6	10,6	8,9	11,0	11,1	11,2	12,5
Owies	8,4	8,5	9,2	11,2	9,6	9,6	11,5
Groch	8,5	9,0	6,5	10,4	9,3	9,1	6,4
Wyka	·	9,6	6,9	10,4	10,3	10,4	8,9
Siemię lniane .	4,5	5,0	2,6	4,7	3,5	3,8	4,2
Włókno lniane .	4,6	4,9	3,6	3,5	3,0	3,3	3,6
Ziemniaki . . .	71,5	102,0	79,0	115,5	156,0	102,0	137,0
Buraki pastewne	·	·	·	·	163,0	240,0	239,0

[21]) Lietuvos Statistikos Metraštis, Kaunas, 1933 r. i 1935 r.

[22]) Die litauische Landwirtschaft, dr. J. Krikščiūnas. Kaunas, 1933 r., str. 148 i Lietuvos Statistikos Metraštis 1933 m. — 1934 m.

Z tablicy powyższej widać, że plony poszczególnych roślin z 1 ha zwiększyły się, chociaż nie następuje to we wszystkich gatunkach jednakowo.

Największy wzrost przypada na ziemniaki (52%), jęczmień (23%), żyto i pszenicę ozimą (11—12%), groch (6—7%), owies (2%), siemię lniane (12%), włókno (7%).

Wzrost wydajności z jednego ha w latach powojennych wynika z dążności i wysiłków litewskiego rolnictwa do bardziej intensywnego wykorzystania gospodarstw rolnych, oraz świadczy o podniesieniu się poziomu kultury rolnej, na co wpłynęła przedewszystkiem staranniejsza uprawa, oraz odpowiedniejsze nawożenie roli i pielęgnowanie roślin.

Największe plony dają ziemie w Litwie południowej — dawna Suwalszczyzna, ziemie północno-wschodnie i kraj kłajpedzki. Lekkie ziemie wschodnie, oraz ziemie żmudzkie dają gorsze plony [23]).

Produkcja zwierzęca. Hodowla w Litwie nabiera coraz większego znaczenia i w ostatnich latach produkty hodowlane stanowią najpoważniejsze źródło dochodu.

Ilość poszczególnych zwierząt domowych przed wojną i po wojnie przedstawia następująca tablica [24]):

Tabl. Nr. 18.

Wyszczególnienie	1913	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
	w 1000 sztuk									
Konie	373	617	617	611	588	559	597	589	580	570
Bydło	766	1.397	1.128	1.199	1.160	1.170	1.297	1.154	1.155	1.158
Krowy mleczne	—	—	—	690	692	696	756	726	739	733
Trzoda chlewna	458	1.044	1.010	1.060	944	1.136	1.568	1.233	1.236	1.236
Owce	577	1.575	1.410	1.467	1.125	1.097	1.212	1.317	630	611
Kury [25]) . . .	·	·	·	·	·	3.259	3.740	3.526	3.540	3.410
Gęsi [25]) . . .	·	·	·	·	·	212	241	271	275	284

Z powyższej tablicy widać, że ilość zwierząt domowych w latach powojennych w stosunku do przedwojennych znacznie wzrosła. Jeśli zechcemy

[23]) Ibid.

[24]) Dane do r. 1931 włącznie w/g „Visa Lietuva". V. Ruzgas. Kaunas. 1932 r., str. 33, dane zaś za dalsze lata — z „Lietuvos Statistikos Metraštis 1932 m.", Kaunas, 1933 r., str. 79—84 i „Liet. Stat. Met., 1934 m.", str. 78—84.

[25]) Dane o kurach i gęsiach. w/g „Lietuvos Statistikos Metraštis 1934 m.", str. 84.

porównać ilość zwierząt w latach 1913 i 1934, to ilość koni wzrosła o 58%, bydła o 5%, trzody chlewnej o 169% i owiec o 126%. W roku zaś 1934 ilość koni i kur zmniejszyła się.

W dziedzinie hodowli widać nietylko wzrost ilościowy, ale też i jakościowy. Tak np. średnia mleczność krów kontrolowanych obór w roku 1923 wynosiła 2.299 kg mleka rocznie o średniej zawartości tłuszczu w mleku — 3,47% i o średniej rocznej wydajności tłuszczu 76,3 kg, a w roku kontrolnym 1931/32 średnia mleczność wynosiła rocznie 2.343 kg mleka o średniej zawartości tłuszczu 3,76% i o średniej rocznej wydajności tłuszczu 88,0 kg, czyli mleczność wzrosła o 1,9%, zawartość tłuszczu o 8,3% i roczna wydajność tłuszczu o 15%.

Odsuwając zagadnienie organizacji kontroli obór do rozdziału o spółdzielczości mleczarskiej, poruszymy tu jednak w kilku zdaniach sprawę bekoniarstwa, chociaż nie wchodzi ono w zakres spółdzielczości. Warto o niem wspomnieć choćby z tego względu, że odgrywa ono w dochodach litewskiego rolnika poważną rolę i robi coraz to większe postępy.

Przed wojną światową bekoniarstwo w Litwie nie było znane. Rolnicy zajmowali się przeważnie hodowlą trzody chlewnej — słoninowej. Wypasione tuczniki były częściowo zużywane dla potrzeb własnego gospodarstwa, częściowo zaś sprzedawane do Niemiec i miast rosyjskich. Po wojnie, kiedy wskutek niskich cen produktów roślinnych gospodarka zbożowa stała się mniej rentowna, a trzoda chlewna słoninowa również nie miała większego popytu na rynkach zewnętrznych, rolnicy litewscy, zachęceni przez czynniki rządowe, zaczęli więcej interesować się hodowlą, której produkty miały lepszy rynek zbytu zagranicą. Jako rezultat poszukiwania nowych dróg do uzyskania większych dochodów dla poszczególnego rolnika i całego kraju powstaje ruch mleczarski i bekoniarski.

W roku 1923 powstała w Kownie spółka akcyjna „Maistas". Zadaniem jej jest produkcja bekonów i przetworów mięsnych oraz ich eksport. Obecnie „Maistas" ma 5 rzeźni — fabryk [26]) (w Kownie, Kłajpedzie, Poniewieżu, Taurogach i nowozbudowaną fabrykę w Szawlach). „Maistas" kupuje u rolników świnie bekonowe, tuczniki, bydło rzeźne i drób, dokonywa w fabrykach swych uboju i przeróbki. Przeważną część produkcji eksportuje, a pozostałą — sprzedaje na rynku wewnętrznym. Skup świń bekonowych odbywa się przy spółdzielniach rolniczych, jako punktach zakupu. Eksport

[26]) Pirmas Maisto Dešimtmetis. Kaunas, 1933 r., str. 42—49.

Eksport bekonów w latach 1926—1934 [27]).

Tabl. Nr. 19.

Rok	Ilość sztuk	Waga w kg	Suma netto w lit.
1926	2.928	151.347	604.265,75
1927	1.692	83.189	299.148,00
1928	2.056	99.705	313.998,90
1929	6.977	392.891	1.406.470,98
1930	76.998	4.167.878	11.126.653,21
1931	345.820	18.263.098	30.306.785,01
1932	475.576	25.238.409	32.541.476,42
1933	•	21.149.334	32.000.000,00
1934	•	12.834.256	27.600.000,00
Razem .	912.047	82.380.107	136.198.798,27

bekonów przez „Maistas" przedstawia tablica Nr. 19. Tablicę tą podajemy w celu zilustrowania, w jak szybkiem tempie wzrosła produkcja bekonów, oraz jak poważną pozycję w dochodach kraju stanowi ich produkcja i eksport.

W ostatnich dwóch latach (1933, 1934) sprawa bekoniarstwa pogorszyła się. Przyczyniły się do tego obecne stosunki litewsko-niemieckie i wprowadzenie kontyngentów przez Anglję, głównego odbiorcę litewskich bekonów.

Drugą bardzo ważną gałąź w produkcji zwierzęcej stanowi mleczarstwo, które jako przemysł rolniczy, zorganizowane jest na zasadach spółdzielczych. Mowa o niem będzie w rozdziale o spółdzielczości mleczarskiej.

Prace nad podniesieniem rolnictwa. Komasacja. Przed wojną światową w Litwie było dużo gospodarstw wiejskich nieskomasowanych. System gospodarowania opierał się na trójpolówce, a w większości wypadków grunty gospodarstw wiejskich były podzielone w szachownicę. Tylko w Suwalszczyźnie większość gospodarstw wiejskich była scalona. Po utworzeniu Państwa Litewskiego, w latach 1919—1934 włącznie, skomasowano 101.388 gospodarstw o ogólnym obszarze 1.149.770 ha; w tem skomasowano prywatnie 5.266 gospodarstw o ogólnym obszarze 69.065 ha.

[27]) Dane do r. 1932 w/g „Pirmas Maisto Dešimtmetis". Kaunas, 1933 r.; a za lata 1933—1934 w/g danych dyrekcji „Maistas". „Lietuvos Aidas". 1935 r. Nr. 25.

Najwięcej skomasowano w powiecie poniewieskim (Panevežys) — 11.837 gospodarstw o ogólnej powierzchni 149.725 ha; w powiecie birżańskim (Biržai) — 9.852 gospodarstw — 105.968 ha; w powiecie szawelskim (Šiauliai) — 9.567 gospodarstw — 135.815 ha.

Najmniej skomasowano w b. gubernji suwalskiej: w pow. szakiańskim (Šakiai) — 184 gospodarstw o ogólnej powierzchni 1.139 ha; w pow. marjampolskim (Mariampolė) — 718 gospodarstw — 6.469 ha; w pow. wyłkowyskim (Vilkaviškis) — 338 gospodarstw — 2.897 ha [28]).

Do skomasowania pozostało jeszcze ca 700.000 ha, których scalenie zajmie 6 — 7 lat. Równocześnie w związku z wykonywaniem reformy rolnej, w latach 1919—1934 rozparcelowano 674.795 ha gruntu.

M e l j o r a c j a. Według danych Staniszauskasa [29]) około $^2/_3$ ogólnej powierzchni, czyli 3.794.000 ha, wymaga przeprowadzenia meljoracji i osuszenia bądźto przez odwodnienie rowami otwartemi, bądź też przez drenowanie. Do roku 1918 według danych Ministerstwa Rolnictwa, zdrenowanych gruntów było zaledwie 661 ha [30]).

Obecnie, w celu podniesienia stanu kultury rolnej, Ministerstwo Rolnictwa podjęło się prac meljoracyjnych, przeprowadzając je z funduszów państwowych. Na szeroką skalę dokonywuje się również meljoracji z prywatnej inicjatywy rolników na ich własny koszt. W latach 1920—1934 włącznie, osuszono ogółem 308.543 ha, w tem 5.279 ha zdrenowano [31]). Długość rowów otwartych wynosi ogółem — 12.827.666 metrów. Meljoracje te kosztowały 33.768.844 litów i 808.973 ost-rubli.

Rozpatrując meljorację w poszczególnych powiatach, łatwo spostrzec, że najwięcej gruntów osuszono w pow. szawelskim (Šiauliai) — 45.658 ha; w pow. poniewieskim (Panevėžys) — 44.602 ha; birżańskim (Biržai) — 38.598 ha w pow. kiejdańskim (Kedainiai) — 26.211 ha; w pow. wiłkomierskim (Ukmergė) — 17.626 ha, w pow. mażajskim (Mažeikiai) — 15.458 ha; najmniej zaś — w pow. trockim (Trakai) — 2.664 ha; i sejneńskim (Seinai) — 5.292 ha [32]).

Równocześnie z pracami nad scaleniem, parcelacją i meljoracją gruntów, dąży się do zmiany systemu gospodarowania z trójpolówki na wielopolówkę, przez co podnosi się wydajność ziemi, oraz lepiej i produktywniej wykorzystuje się posiadane przez rolników grunty.

---

[28]) Lietuvos Statistikos Metraštis 1934 m., Kaunas, 1935 r., str. 97.
[29]) Die Litauische Landwirtschaft. dr. J. Krikščiūnas. Kaunas, 1933 r., str. 242.
[30]) Ibid, str. 243.
[31]) W/g danych Departamentu Urządzeń Rolnych. „Lietuvos Aidas. 1935 r. Nr. 59.
[32]) Lietuvos Statistikos Metraštis 1934 m., Kaunas, 1935 r., str. 95.

R o l n i c z e ż y c i e o r g a n i z a c y j n e. Na czele wszystkich organizacyj rolniczych stoi Izba Rolnicza (Žemės Ūkio Rūmai), która powstała dnia 19 grudnia 1925 r. Jest to organizacja społeczna, której celem jest podnoszenie kultury rolnej, oraz obrona interesów rolników.

Do roku 1935 w skład Izby Rolniczej wchodziło 22 przedstawicieli, wybieranych przez rolników, 2 przedstawicieli z Kłajpedzkiej Izby Rolniczej, 10 przedstawicieli, wybieranych przez spółdzielnie rolnicze i po jednym przedstawicielu z Banku Rolnego i Akademji Rolniczej w Datnowie — razem 36 członków[23]).

W r. 1935 statut Izby Rolniczej został zmieniony. Obecnie w skład Izby Rolniczej wchodzi 38 przedstawicieli, wybieranych przez rolników na 6 lat, spośród członków rad powiatowych (apskrities taryba), 17 przedstawicieli, wybieranych przez urzędy, organizacje rolnicze, oraz organizacje fachowców rolniczych na 3 lata, i 5 przedstawicieli, mianowanych przez Radę Ministrów na wniosek Ministra Rolnictwa, również na 3 lata. Tak więc obecny skład Izby Rolniczej zwiększył się do 60 członków.

Dla osiągnięcia swych celów Izba Rolnicza utrzymuje agronomów powiatowych i rejonowych oraz różnych instruktorów, zakłada szkoły rolnicze, organizuje kursy, urządza wystawy, pólka i stacje doświadczalne, wydaje czasopisma i broszury rolnicze i t. p.

Izba Rolnicza działa w porozumieniu z Ministerstwem Rolnictwa. Z początkiem 1933 r. w dwudziestu powiatach Litwy, pod nadzorem Izby Rolniczej, pracowało 20 agronomów powiatowych oraz 68 agronomów rejonowych. Zadaniem tych agronomów jest udzielanie porad, urządzanie odczytów, organizowanie kursów, szkół rolniczych, przeprowadzanie doświadczeń polowych, koordynowanie pracy spółdzielni, zwłaszcza spółdzielni mleczarskich i t. d.

K ó ł k a m ł o d y c h r o l n i k ó w. Z inicjatywy Izby Rolniczej w r. 1930 zaczęto organizować kółka młodych rolników, których zadaniem jest wzbudzanie zamiłowania młodzieży wiejskiej do rolnictwa, oraz zaznajamianie jej z podstawami nauki rolniczej i z pracą praktyczną w dziedzinie rolnictwa i spółdzielczości. Takich kółek z końcem 1934 r. było 607, w tem 18 kółek w kraju kłajpedzkim. Kółka te liczyły 16.820 członków zwyczajnych i 12.876 członków wspierających.

---

23) „Visa Lietuva", V. Ruzgas, Kaunas, 1932 r.

Szkoły i nauczanie rolnicze. Szkoły wyższe. Poprzednio w rozdziale o oświacie i szkolnictwie litewskiem było wspomniane, że w Litwie istnieje Akademja Rolnicza w Datnowie. Akademja ta powstała w 1925 roku przez zreorganizowanie założonego w r. 1919 Technikum Gospodarstwa Wiejskiego w Datnowie. W roku akademickim 1933/34 Akademja miała 231 słuchaczy. Studja trwają 7 semestrów.

Średnie szkoły rolnicze. W Litwie istnieją 4 średnie szkoły rolnicze [34]): 3-letnia szkoła ogrodnicza we Fredzie (pow. Kowieński), 2-letnia szkoła mleczarska w Belwederze (Belvederis) pow. kowieński, 3-letnia szkoła hodowlana w Grudziach (Grudžiai) pow. szawelski i szkoła leśnicza w Olicie (Alytus). Poza tem w Kiejdanach (Kedainai) istnieje średnia szkoła meljoracyjna.

Szkoły niższe. W r. 1934/ 35 istniało 9 państwowych szkół rolniczych, do których uczęszczało 580 uczniów (258 chłopców i 322 dziewczyny).

Poza państwowemi szkołami rolniczemi istniało w tymże roku 8 niższych szkół rolniczych prywatnych, zorganizowanych i utrzymywanych przez organizacje rolnicze. Te ostatnie są to przeważnie szkoły gospodarstwa domowego dla dziewcząt wiejskich. Szkoły prywatne w r. 1934/35 miały 296 uczenic.

Szkoły zimowe. Izba Rolnicza co roku organizuje i utrzymuje tak zwane rolnicze szkoły zimowe, w których nauka trwa 5—6 miesięcy w czasie zimy. W roku szkolnym 1934/35, poza szkołami zimowemi Izby Rolniczej istniało jeszcze 6 szkół zimowych prywatnych, do których uczęszczało 170 uczniów [35]).

Klasy rolnicze w szkołach powszechnych. Oprócz niższych szkół rolniczych zwyczajnych i zimowych, istnieją t. zw. klasy rolnicze (žemės ūkio klasės) w szkołach powszechnych. Uczniowie po ukończeniu szkoły powszechnej pozostają w niej jeszcze dwa lata, w celu kształcenia się w dziedzinie rolnictwa [36]). Takich klas rolniczych w r. 1924 było 49, a uczniów — 718, w roku zaś 1932 było ich 298, a uczniów — 5.220. W ciągu lat 1924—1932 klasy rolnicze ukończyło ca 22.000 uczniów [37]).

Kursy rolnicze. Kursy rolnicze, trwające 3—14 tygodni, są organizowane w różnych częściach kraju przez Izbę Rolniczą. Kursy te

[34]) Die Litauische Landwirtschaft, dr. J. Krikščiūnas. Kaunas, 1933 r., str. 251.

[35]) Ibid., str. 254.

[36]) Ibid., str. 259.

[37]) Ibid., str. 260.

organizowane są przeważnie dla gospodyń wiejskich i mają na celu nauczanie gospodyń wzorowego prowadzenia gospodarstwa domowego[38]).

Prasa rolnicza. Prasa rolnicza odgrywa ważną rolę w życiu rolniczem. Dlatego też na czynnik ten, który w najdostępniejszy sposób kształci całe społeczeństwo, zwraca się baczną uwagę. Obecnie poza specjalnemi broszurami rolniczemi Izba Rolnicza wydaje tygodnik rolniczy: „Ūkininko Patarėjas“ (Poradnik Gospodarczy) i dwutygodnik „Žemės Ūkis“ (Gospodarstwo Rolne), Nakład tygodnika rolniczego sięga 60.000 egzemplarzy. Poza temi czysto rolniczemi czasopismami Towarzystwo Nauk Ekonomicznych wydaje miesięcznik ekonomiczno - gospodarczy „Tautos Ūkis“ (Gospodarstwo Narodowe). Poza tem istnieją czasopisma rolniczo - społeczne, wychodzące dwa razy w tygodniu: „Mūsų Rytojus“ (Nasze Jutro), tygodnik „Lietuvos Ukininkas“ (Rolnik Litewski), tygodnik „Mūsų Laikraštis“ (Nasza Gazeta) i tygodnik „Ūkininkas“ (Rolnik). Sprawy spółdzielcze omawiają miesięcznik „Talka“ (Społem) i wychodzący trzy razy na miesiąc „Bendras Darbas“ (Wspólna Praca), wydawane przez Radę Spółdzielczą.

Reasumując to wszystko, co zostało zawarte w niniejszym rozdziale o Litwie i rolnictwie litewskiem, trzeba zaznaczyć, że we wszystkich dziedzinach życia litewskiego, o ile porównamy obecną Litwę z przedwojenną, poczyniono olbrzymie postępy. Przed wojną i w pierwszych latach powojennych rolnictwo litewskie stało stosunkowo na niskim poziomie, gospodarka była prowadzona w sposób dość prymitywny i ekstensywny.

Rok 1918, który przyniósł niezależność państwową licznym narodom, a między niemi i Litwie, zmienił jej życie na lepsze.

Przez kilka lat niezależnego bytu państwowego trzeba było włożyć niezmiernie dużo pracy i wysiłków, aby odbudować kraj zniszczony podczas wojny i podnieść gospodarkę rolną na wyższy poziom kultury. Pracę tę utrudniały nietylko ruiny powojenne i zgliszcza zniszczonych gospodarstw, ale także i brak uświadomienia gospodarczego i rolniczego wśród ludności. To też pierwszem zadaniem w odbudowie kraju było uświadamianie i nauczanie rolników gospodarowania, lepszego uprawiania roli, hodowli zwierząt domowych, oraz organizowania się w celu osiągnięcia wspólnych celów, wspólnemi siłami.

W pracy tej olbrzymią rolę odegrała przedewszystkiem spółdzielczość, której początki istniały już i w czasach przedwojennych.

---

[38]) Ibid.

ROZDZIAŁ III.

RUCH SPÓŁDZIELCZY W LITWIE PRZED WOJNĄ ŚWIATOWĄ.

1. Tło historyczne spółdzielczości.

Początek ruchu spółdzielczego datuje się od czasu, kiedy zaczęła się tak zwana rewolucja przemysłowa i kiedy w krajach europejskich zamiast gospodarki jeszcze w dużym stopniu naturalnej i cechowego systemu zaczął rozwijać się kapitalizm, który niszczył dawne formy gospodarcze, ustalone przez wieki. Rewolucja ta, spowodowana wynalezieniem maszyn i wprowadzeniem różnych udoskonaleń w produkcji przemysłowej, wywołała bezrobocie i nędzę wśród robotników. Wynikły stąd trudne warunki życiowe szerokich mas ludności, wskutek czego społeczeństwo musiało szukać nowych dróg wyjścia z sytuacji, wytworzonej przez szerzącą się rewolucję przemysłową i przewrót gospodarczego ustroju.

W poszukiwaniu sposobów i form, ulepszających życie społeczne, zrodziła się idea spółdzielczości, która zaczęła wchodzić w życie praktyczne prawie równocześnie z powstaniem rewolucji przemysłowej.

Spółdzielczość stanęła na stanowisku i podstawach zupełnie przeciwnych duchowi kapitalistycznemu, tworząc w praktycznem znaczeniu odrębny sposób gospodarowania: grupa ludzi, dążąc do pewnych rezultatów gospodarczych, nie ma zamiaru osiągania zysku w znaczeniu kapitalistycznem — drogą wyzyskiwania innych — a przeciwnie, dąży do wzajemnej pracy i współdziałania, oraz — pomagania słabszym bliźnim w trudnych warunkach życiowych.

Ojczyzną spółdzielczości jest najwięcej uprzemysłowiony kraj — Anglja, gdzie też najpierw pojawiła się rewolucja przemysłowa. W niej też powstały idee spółdzielczości w dzisiejszem znaczeniu.

Początkowe idee spółdzielczości miały charakter więcej utopijny, niż realny, ale z biegiem czasu poczęły przybierać coraz realniejsze podstawy, pojawiły się różne teorje i plany, które były szerzone i propagowane przez idealistów-teoretyków i praktyków, jakiemi byli: Szwajcar Johann Heinrich Pestalozzi (1746—1827), Anglicy: Robert Owen (1771—1858), Wiliam King (1786—1865) oraz Francuzi: Saint—Simon (1760—1825), Charles Fourier (1772 — 1837) i inni.

Pod wpływem idei R. Owena i W. Kinga powstała w Anglji w r. 1844 głośna spółdzielnia spożywcza, roczdelskich pionerów. Roczdelczycy pierwsi we właściwy sposób zastosowali w praktyce głoszone idee spółdzielczości i znani są ze swych praktycznych reguł, zastosowanych w utworzonej przez nich spółdzielni. Z tych reguł najważniejsze są następujące [1]):

1) Kapitał musi być złożony przez samych członków spółdzielni i powinien dawać procenty.

2) Wytwarzane produkty muszą być dobrego gatunku, uczciwej wagi i miary.

3) Ceny towarów muszą być średnie, rynkowe.

4) Towary mogą być sprzedawane i kupowane tylko za gotówkę.

5) Wszyscy członkowie mają równe prawa na zebraniach.

6) Zarząd tworzą osoby perjodycznie wybierane.

7) Zysk dzieli się między członkami proporcjonalnie do zakupów.

8) Pewną część zysku przeznacza się na cele wychowawcze.

Reguły te z pewnemi modyfikacjami zostały zastosowane we wszystkich spółdzielniach spożywczych i stanowią podstawę spółdzielni.

Ruch spółdzielczy z Anglji przerzucił się do innych krajów Europy i dzisiaj rozpowszechnił się na całym świecie.

2. Rozwój historyczny spółdzielczości na Litwie [2])

Ruch spółdzielczy w Litwie rozpoczął się dość wcześnie, gdyż pewne jego przejawy widzimy już w drugiej połowie XVIII wieku. Pierwszych prób zakładania stowarzyszeń spółdzielczych w Litwie, jak świadczy doc. P. Šalčius podjęli się, podobnie jak i w Europie zachodniej, dobrzy ludzie, którzy troszczyli się o podniesienie bytu swych słabszych bliźnich.

W drugiej połowie XVIII w. wielcy właściciele dóbr ziemskich — Czartoryscy, Ogińscy, Tyzenhauzowie i inni, chcąc pomagać rolnikom, zaczęli zakładać kasy pożyczkowe, oraz spichrze zbożowe. Jako o pozostałości tych czasów można wspomnieć o banku gminnym w Retowie, (Rietova), o którym się zachowały wzmianki, pochodzące z 1855 r. [3]).

Organizacje spółdzielcze w dzisiejszem znaczeniu powstają jednak nieco później, mianowicie w drugiej połowie XIX wieku.

W Litwie przedwojennej pierwszą spółdzielnią była spółdzielnia spożywców, która według danych spisu Petersburskiego Komitetu Stowarzyszeń Pożyczkowo-Oszczędnościowych, powstała w Wilnie, z inicjatywy

---

[1]) Kooperacija, P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 50—51.

[2]) Wszystkie dane o ruchu spółdzielczym na Litwie przed wojną światową według — „Kooperacija". P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 191—202.

[3]) Kooperacija, P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 191.

urzędników sądowych w r. 1869. Stosunkowo dość wcześnie założono towarzystwo rolnicze ziemian w Kownie, a pierwsza spółdzielnia pożyczkowo-oszczędnościowa powstała w r. 1871.

W początkowym ruchu spółdzielczym w Litwie brali udział tylko urzędnicy państwowi i ziemianie, lud zaś przez dłuższy czas pozostawał na uboczu.

Ruch spółdzielczy, w którym wzięły udział także i szersze masy ludu, rozpoczął się dopiero w dziewięćdziesiątych latach XIX wieku, kiedy około roku 1881 z inicjatywy ziemianina Iwanowicza, powstaje spółdzielnia spożywców w Kielmach (Kelmė), a nieco później w Krożach i Rosieniach (Raseiniai). Do działalności spółdzielczej i do zakładania spółdzielni w Litwie pobudziła Iwanowicza podróż po Europie zachodniej, gdzie zetknął się bliżej z ruchem spółdzielczym. Przyczyniła się tu także chęć zorganizowania chrześcijańskiego handlu na Litwie. O działalności i życiu tych pierwszych spółdzielni pisze sam Iwanowicz informując, że członkami ich byli wyłącznie wieśniacy-rolnicy. Przy każdej spółdzielni był dom zajezdny, którego celem było bronić ludność przed wyzyskiwaniem karczem żydowskich. Domy te miały nawet szyldy w języku litewskim, co jednak zostało usunięte na żądanie władz rosyjskich.

Wszystkie sprawy tych pierwszych spółdzielni prowadził sam Iwanowicz. Spółdzielnie te jako sklepy istniały około 10 lat i według Iwanowicza, kapitał ich miał wynosić około 50.000 rubli. Zlikwidowano je spowodu braku sumiennych kierowników, którzy sprzedawali nieraz towar na kredyt, oraz spowodu konkurencji sklepów prywatnych. Statut tych spółdzielni był sporządzony przez samego Iwanowicza i charakterystyczną jego cechą było to, że zysk dzielono proporcjonalnie do udziałów, a nie do zakupów, jak tego żądali roczdelczycy.

Iwanowicz zamierzał również zorganizować spółdzielnię rolniczą. On też założył pierwszą spółdzielnię ubezpieczeniową, która przyjmowała premje na ubezpieczenie od ognia, a w r. 1881 zorganizował spółdzielnię pożyczkowo - oszczędnościową, która wydawała do 250 rub. pożyczki. Spółdzielnia ta początkowo była w Pagojus, później zaś przeniesiono ją do Kielm (Kelmė).

W roku 1906 Iwanowicz zaczął organizować kółka rolnicze w powiecie rosieńskim; powstało ich 30. Nieco później, bo około 1901 r. zorganizował pierwszą spółdzielnię mleczarską pod nazwą „Biruta“ (Birutė) dla ziemiaństwa powiatu rosieńskiego.

Jak z powyższego widzimy, wszystkie prawie rodzaje spółdzielni zaczęły powstawać w Litwie z końcem XIX wieku. Pierwszym organizatorem tych spółdzielni był Iwanowicz; jego więc uważa się za głównego pioniera ruchu spółdzielczego na Litwie.

3. Spółdzielnie spożywców.

Po tych pierwszych próbach spółdzielnie zaczęły powstawać również i w innych miejscowościach, ale aż do 1904 roku sieć spółdzielni spożywczych była jeszcze bardzo rzadka. Po utworzeniu na nowo prasy litewskiej, która przestała była istnieć wskutek zakazu wydanego przez rządy rosyjskie w r. 1864, i po rewolucji w r. 1905 ruch spółdzielczy w Litwie stał się bardziej żywy i intensywny. Już w roku 1905 w gubernjach kowieńskiej i suwalskiej powstało 31 spółdzielni spożywczych, a w gub. wileńskiej i grodzieńskiej — 3. Jeśli chodzi o ilość spółdzielni spożywczych, to do r. 1911 nie mamy prawie wcale ściślejszych informacyj. W r. 1913 ogólna ilość spółdzielni spożywczych w gub. kowieńskiej wynosiła 104, w suwalskiej — 17, w wileńskiej zaś 40 [4]). W poszczególnych powiatach gub. suwalskiej liczba ta przedstawia się następująco: w pow. marjampolskim — 4, naumieściańskim — 3, suwalskim — 5, kalwaryjskim — 2 i sejneńskim — 3. W gub. wileńskiej, w miejscowościach zamieszkałych przez Litwinów, ogólna ilość spółdzielni w r. 1914 wynosiła około 150.

W r. 1906 powstała w Wilnie „Grupa Spółdzielców Wileńskich" (Vilniaus kooperacijos būrelis), która rozesłała ankietę w celu zebrania ściślejszych wiadomości o spółdzielniach. Po trzech próbach udało się zebrać informacje o spółdzielniach w roku 1911, które opracował i ogłosił drukiem obecny profesor Akademji Rolniczej, F. Kemėšis.

Według ankiety tej w r. 1911 było 52 spółdzielni spożywców, które razem miały 8193 członków (średnio na jedną spółdzielnię 158 członków). Wpisowe wynosiły od 50 kop. do 3 rub., a udziały członków — 10 rub. Kapitał udziałowy razem wynosił 188.785 rub. tak, że na jedną spółdzielnię przypadało 3630 rub., czyli na każdego członka 22,9 rub. udziału. Obrót pieniężny wszystkich spółdzielni w tymże roku wynosił 1,064.429 rub., na jedną spółdzielnię wypadało zatem średnio po 20.469 rub. 48 spółdzielni miało razem 34,217 rub. czystego dochodu, a 3 spółdzielnie wykazały straty. Dywidendy płacono 3—8%, proporcjonalnie do zakupów. Z ogólnej liczby członków zarządu, rolników było 36%, księży — 25%, ziemian — 13%, lekarzy — 4%, organistów — 4%, urzędników — 3,5%, aptekarzy — 2%, mieszczan — 2%, nauczycieli szkół powszechnych — 2%.

Rozwój i powstanie coraz to nowych spółdzielni spożywczych spowodowało potrzebę zorganizowania centrali, łączącej wszystkie spółdzielnie. W tym celu w r. 1907 odbył się zjazd w Kownie, na którym ks. Januševičius przedstawił projekt statutu związku spółdzielni. Według tego statutu dzia-

---

[4]) Dane co do gub. wileńskiej według „Życie Spółdzielcze", 1914 r. Nr. 5.

łalność związku miała obejmować gub.: kowieńską, wileńską i suwalską, ale organizowanie takiej centrali nie doszło do skutku, gdyż generał-gubernator warszawski nie dał zezwolenia.

Po nieudanej próbie zorganizowania centrali, w r. 1908 D. Šidlauskas próbował jeszcze raz otworzyć prywatną agenturę, któraby zaopatrywała spółdzielnie w potrzebne towary, myśl ta jednak nie urzeczywistniła się, gdyż nie znalazła poparcia u szerszego ogółu.

Według wspomnianej ankiety — 35 spółdzielni nie należało do żadnej organizacji centralnej, 7 spółdzielni należało do związku moskiewskiego, 6 do Łotewskiego Stowarzyszenia Ekonomicznego i 4 do „Konsuma“ w Lipawie.

Brak centrali ujemnie odbijał się na rozwoju życia spółdzielczego. W poszukiwaniu wyjścia w r. 1909 powstało „Wileńskie Towarzystwo Popierania Kooperacji“, którego celem i zadaniem było udzielanie rolniczych, kredytowych i spożywczych wskazówek i informacyj, dotyczących spółdzielni, oraz dostarczanie spółdzielcom towarów. W tym celu Towarzystwo utworzyło w Wilnie biuro, które utrzymywało instruktorów dla udzielania wskazówek, sporządzało i sprawdzało bilanse, oraz pośredniczyło w dobieraniu sklepowych i buchalterów. W celu propagandy spółdzielczej Towarzystwo wydawało odpowiednie broszury w języku polskim i litewskim oraz od r. 1911 finansowało miesięcznik spółdzielczy w języku polskim p. t. „Życie Spółdzielcze“ pod redakcją Aleksandra Szklennika [5]). Do Towarzystwa należeli ludzie narodowości polskiej i litewskiej. Jako dowód zgodnego współżycia obu narodowości może posłużyć fakt, że na dorocznem zebraniu Towarzystwa, które odbyło się dnia 24 kwietnia 1911 r., do zarządu Towarzystwa powołano: Dowiatkowskiego, ks. Kulwiecia, Szklennika, Turskiego i Litwina adw. M. Szleżewicza, współpracownika litewskiego dziennika „Vilniaus Žinios“, a na kandydata do zarządu wybrano ks. F. Kemešisa [6]), obecnego profesora Akademji Rolniczej w Datnowie w Litwie.

W r. 1911 pojawił się pierwszy litewski miesięcznik spółdzielczy „Bendrija“. Cała ówczesna prasa litewska żywo omawiała sprawy spółdzielcze.

Dopiero w r. 1915, w czasie wojny, udało się zorganizować pierwszy związek spółdzielczy w Szawlach pod nazwą „Kooperatorius“. Członkami jego były spółdzielnie spożywcze; ta pierwsza centrala nie miała jednak możności wykazania swej działalności, gdyż wojna, krwawe walki na terenie Litwy, a później ciężka okupacja niemiecka zniszczyły młodą spółdzielczość prawie doszczętnie, ale idea spółdzielczości nie zanikła w społeczeństwie litewskiem i odrodziła się znów w chwili, gdy powstały lepsze warunki.

---

[5]) „Życie spółdzielcze“, Wilno, 1911 r. Nr. 1.

[6]) „Życie spółdzielcze“, Wilno, 1911 r. Nr. 5.

4. Spółdzielnie kredytowe.

Pierwsza spółdzielnia kredytowa, jak wyżej wspomniano, powstała w 1871 roku w Pabirže. Początki były trudne, brakowało odpowiednich ludzi do prowadzenia takich spółdzielni, to też zakładanie ich szło powoli. Do roku 1889 w gub. wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej powstało ich 31. Następnie zaś do r. 1898 przejawia się pewien zastój, jeśli chodzi o powstawanie nowych spółdzielni kredytowych. Najwięcej powstaje ich po r. 1905. Tak np. według danych A. Prusa [7]) w roku 1905 w gub. wileńskiej, kowieńskiej i suwalskiej było 155 spółdzielni pożyczkowo-oszczędnościowych. W r. 1907 zaczyna w Litwie powstawać nowy typ spółdzielczości kredytowej — spółdzielnie kredytowe, które organizowały się na podstawie rosyjskiej ustawy z 1895 roku. Charakterystyczną cechą tych nowopowstających spółdzielni kredytowych było to, że powstawały one bez udziałów z prawem zatrzymania kapitału zakładowego, pochodzącego z kredytu banku państwa w ciągu dłuższego okresu czasu.

Przed samą wojną w gub. kowieńskiej było 61 spółdzielni pożyczkowo-oszczędnościowych i 45 kredytowych, a w gub. wileńskiej 65 pożyczkowo-oszczędnościowych i 45 kredytowych [8]).

Działalność spółdzielni pożyczkowo-oszczędnościowych przed wojną przedstawiają następujące dane, zebrane przez A. Prusa [9]).

Tabl. Nr. 20.

Wyszczególnienie	Gub. wileńska	Gub. kowieńska	Gub. suwalska
	w tys. rubli		
Kapitały: a) własny	379,7	782,0	196,7
b) rezerwowy	70,4	331,5	19,1
c) obcy	22,7	21,4	3,0
Udziały	1408,6	3290,6	1002,3
Długi spółdzielni	145,5	187,5	19,5
Wydano pożyczek	1680,0	3418,7	196,6
Suma bilansowa	2173,0	4825,9	1309,5
Liczba członków (w tys.)	29,1	30,0	7,8
Liczba spółdzielni	65,0	61,0	29,0

[7]) Kooperacija, P. Šalčius. Kaunas. 1931 r., str. 196.

[8]) Takie same liczby dla gub. wileńskiej podaje też A. Szklennik w „Życiu spółdzielczem“. Wilno, 1915 r. Nr. 5.

[9]) Kooperacija, P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 196.

Działalność spółdzielni pożyczkowo-oszczędnościowych była regulowana statutami, które zmieniały się kilkakrotnie. Celem tych spółdzielni było pomaganie swym członkom w oszczędzaniu oraz udzielanie pożyczek na dostępnych warunkach. Według statutu członkowie obowiązani byli do wniesienia tylko jednego udziału. Spółdzielnia miała prawo przyjmowania wkładów. Suma zobowiązania za wkłady i pożyczki nie mogła przekroczyć pięciokrotnego udziału i kapitału rezerwowego. Członkowie mieli tylko jeden głos. Pożyczki były wydawane jedynie członkom nie dłużej niż na 9 miesięcy i w wysokości nieprzekraczającej trzykrotnego udziału. Część zysku spółdzielni mogła być przeznaczona na dywidendę. Wszystkie sprawy spółdzielni prowadził Zarząd i Rada Nadzorcza. Odpowiedzialność członków była nieograniczona. Nieco później został wydany nowy statut normalny, który ograniczył odpowiedzialność członków do wysokości dziesięciokrotnego udziału. Odpowiedzialność za zobowiązania podwyższono 10-krotnie w stosunku do sum udziałowych i kapitału rezerwowego. Sumę pożyczek podwyższono do 6-ciokrotnego udziału, a termin przedłużono ponad 9 miesięcy. Nowowprowadzony statut nie wszędzie wszedł w życie; liczne spółdzielnie pożyczkowo-oszczędnościowe działały i nadal według starego statutu.

Dalsze zmiany nastąpiły po r. 1895, kiedy wyszła ustawa o instytucjach kredytowych. Ustawa ta rozróżnia dwa typy spółdzielni kredytowych, mianowicie: 1) spółdzielnie kredytowe i 2) spółdzielnie pożyczkowo-oszczędnościowe. Pierwsze były zakładane przy pomocy kredytów z banku państwowego bez żadnych udziałów członkowskich. Odpowiedzialność członków spółdzielni kredytowej była solidarna. Spółdzielnie drugiego typu zakładano z kapitałem udziałowym. Najwyższy udział wynosił 100 rub. Członek mógł mieć tylko jeden udział. Pożyczki terminowe były wydawane najdłużej na okres 12 miesięcy na podstawie zaufania do petenta, lub poręczenia innych osób. Pożyczki na okres 5—12 lat były wydawane na zabezpieczenie nieruchomością. Nadzór nad spółdzielniami kredytowemi (I typ) sprawowali z ramienia banku państwowego, t. zw. inspektorowie spółdzielni kredytowych.

Działalność spółdzielni kredytowych w Litwie do r. 1914 według danych A. Prusa przedstawia tabl. Nr. 21 (str. 42). Tablica ta obejmuje działalność spółdzielni kredytowych (I typ) na terenie gub. wileńskiej i kowieńskiej, natomiast z gub. grodzieńskiej i suwalskiej zostały pominięte, gdyż w gub. suwalskiej wogóle spółdzielnie tego typu nie istniały.

Przedwojenne spółdzielnie kredytowe i oszczędnościowe miały swoisty charakter i tworzyły zupełnie odrębny typ, niepodobny ani do

typu Schulze-Delitzsch, ani do Raiffeisena. Spółdzielnie te nie wykazały większej aktywności, gdyż, jak zaznaczyłem, nie było odpowiednich ludzi, którzyby troszczyli się o sprawę spółdzielczą.

Tabl. Nr. 21.

Wyszczególnienie	Gub. wileńska	Gub. kowieńska
	w tys. rubli	
Kapitały: a) własny	22,0	6,6
b) rezerwowy	7,0	2,7
c) obcy	98,2	23,8
Wkłady	328,3	255,0
Długi spółdzielni	42,7	32,0
Wydane pożyczki	504,1	275,4
Suma bilansowa	577,2	334,8
Zysk	15,2	5,3
Liczba członków (w tys.)	18,0	4,0
Liczba spółdzielni	45,0	7,0

Spółdzielnie kredytowe i oszczędnościowo-pożyczkowe, tak samo jak i spółdzielnie spożywcze, nie miały żadnych organizacyj centralnych, gdyż rząd rosyjski nie pozwalał na ich zakładanie.

Jeśli wyżej opisane spółdzielnie kredytowe i oszczędnościowo-pożyczkowe odbiegały dość znacznie od zasad spółdzielczych i tylko forma prawna nadawała im charakter spółdzielczy, to tem bardziej charakteru tego nie posiadały organizacje drobnego kredytu w gub. suwalskiej, w której istniały t. zw. gminne kasy oszczędnościowo-pożyczkowe, oraz w gub. wileńskiej i grodzieńskiej, gdzie zakładano gromadzkie kasy oszczędnościowo - pożyczkowe.

Gminne kasy oszczędnościowo-pożyczkowe zaczęły powstawać od roku 1868. Na założenie otrzymywały one bezprocentowe pożyczki w wysokości 600—700 rubli pod warunkiem, że kiedy kasa będzie miała własny kapitał, powstały z czystego dochodu, udzielona pożyczka zostanie przekazana na utworzenie innej podobnej kasy.

W r. 1912 istniały w Suwalszczyźnie 94 kasy. Działały one na podstawie statutu, zatwierdzonego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych dnia 23. XI. 1906 r.; według tego statutu Zarząd Kasy był wybierany na 3 lata przez zgromadzenie gminne. Pożyczki wydawane były pod zastaw ziemi, przyczem tylko rolnikom, mającym nie więcej jak 60 mórg pola.

Termin zwrotu pożyczki wynosił od 1 roku do 10 lat. Wysokość wydawanych pożyczek wahała się od 100 do 500 rubli. Pożyczki mogli również otrzymywać bezrolni. Kasy miały prawo przyjmowania wkładów, kapitałów sierot oraz sum pieniężnych jako kary. Według statutu rewizję w kasie przeprowadzać miało zgromadzenie gminne, albo specjalna komisja. Ogólny nadzór należał do specjalnego komisarza włościańskiego.

Działalność kas gminnych w roku 1912 charakteryzują poniższe cyfry. Aktywa: kasa, rachunki bieżące i papiery procentowe — 78.000 rub., wydano pożyczek — 2.194.000 rub.; pasywa: kapitał własny — 1.066.000 rub., wkłady — 1.135.000 rub., długi — 71.000 rub.

Korzystanie z pożyczek utrudnione było tem, że były one wydawane pod zastaw ziemi.

Co do gromadzkich kas oszczędnościowo-pożyczkowych, to działały one na podstawie ustawy z 1904 roku. Zadaniem tych kas było pomaganie rolnikom w nabywaniu martwego i żywego inwentarza. Wzorowy statut dla tych kas został wydany dnia 5 grudnia 1905 r.

W roku 1915 w gub. wileńskiej i kowieńskiej istniały 82 kasy gromadzkie (w wileńskiej — 76, kowieńskiej — 6). Działalność ich według A. Prusa przedstawiała się następująco:

Tabl. Nr. 22.

STAN CZYNNY	Gub. wileńska	Gub. kowieńska	STAN BIERNY	Gub. wileńska	Gub. kowieńska
	w tys. rubli			w tys. rubli	
Kasa, rach. bieżące i papiery % . .	67,9	8,0	Kapitały i zysk . .	357,0	27,7
			Wkłady	437,3	31,6
Wydane pożyczki .	737,5	55,3	Pożyczki	11,1	—
Razem . . .	805,4	63,3	Razem . . .	805,4	63,3

Czysty dochód wynosił: dla gub. wileńskiej — 25,5 tys. rub., dla gub. kowieńskiej — 3,3 tys. rub. Ilość członków wynosiła w gub. wileńskiej — 16 tys., w gub. kowieńskiej — 600.

Kończąc powyższe rozważania o drobnym kredycie w Litwie przedwojennej, należy jeszcze podać, że w trzech gubernjach było 383 instytucyj drobnego kredytu, które zebrały razem około 8 milj. rubli wkładów i wydały pożyczek na sumę 9,7 milj. rubli.

Niemożliwe byłoby porównanie tych liczb z cyframi, ilustrującemi obecny stan drobnego kredytu w Litwie, ponieważ granice obecnego Pań-

stwa Litewskiego nie pokrywają się z granicami byłych 3-ch gubernij. Ówczesne instytucje drobnego kredytu trudno byłoby nazwać spółdzielniami kredytowemi w ścisłem tego słowa znaczeniu, gdyż nie odpowiadały one w zupełności zasadom spółdzielczym.

Po wybuchu wojny ustała spółdzielczość kredytowa, oraz działalność spółdzielni. Niemcy próbowali w 1918 roku zakładać spółdzielnie kredytowe typu Raiffeisena, ludność jednak nie miała do nich zaufania, gdyż nieufnie odnosiła się do wszelkich wogóle poczynań i zamiarów niemieckich

5. Spółdzielnie rolnicze i mleczarskie.

Spółdzielnie rolnicze zaczęły powstawać pod koniec XIX wieku, jako towarzystwa rolnicze, któremi kierowali przeważnie ziemianie. Po roku 1906 zaczynają powstawać t. zw. kółka rolnicze, organizowane przez litewskich drobnych rolników. Zadaniem tych kółek było podnoszenie poziomu kultury rolnej. W tym też celu w roku 1907 powstało Towarzystwo Rolnicze w Marjampolu pod nazwą „Żagrė“ (Socha), które w roku 1908 otworzyło swoje oddziały w Wyłkowyszkach, a nieco później oddziały handlowe w Pilwiszkach, Szakiach, Kalwarji i Serejach. W r. 1913 było już takich 20 oddziałów.

„Żagrė“ utrzymywała swego agronoma i próbowała założyć szkołę rolniczą. W r. 1913 kapitał udziałowy i rezerwowy towarzystwa wynosił 17,6 tys. rub., towarów sprzedano za 301.892 rub., a czysty dochód wynosił 24,155 rub. Operacje handlowe były prowadzone w zakresie nawozów sztucznych, maszyn i innych towarów.

W Suwalszczyźnie poza „Żagrė“ pracowało na dość wielką skalę „Marjampolskie Towarzystwo Rolnicze“ (Marijampolės Ukio Draugovė).

Przed samą wojną w gub. kowieńskiej istniały 53 kółka rolnicze, a w gub. wileńskiej — 31. W gub. wileńskiej według informacyj sprawozdania Wileńskiego Towarzystwa Rolniczego (Otczet o d'ejat'elnosti Wilenskago Obszczestwa Sielskago Chaziajstwa) było w r. 1914 — 40 kółek rolniczych, 45 spółdzielni spożywców, 48 spółdzielni kredytowych i 63 kasy oszczędnościowo-pożyczkowe.

Jeżeli chodzi o spółdzielnie mleczarskie, to pierwsza spółdzielnia mleczarska pod nazwą „Birutė“ została założona przez ziemian powiatu rosieńskiego około 1901 roku [10]. Jej charakter spółdzielczy jednak nie jest wyraźny. Była to organizacja, do której należeli wyłącznie ziemianie bez udziału drobnych rolników. Dopiero w latach 1910—1914, kiedy komisje urządzeń rolnych rozpoczęły swoje działanie, zaczynają powstawać

[10]) „Talka“, 1934 r. Nr. 7, str. 210.

spółdzielnie mleczarskie. Komisje urządzeń rolnych dawały powstającym mleczarniom bezpłatne maszyny oraz opłacały kierownika mleczarni. Przed wybuchem wojny było już około 20 mleczarń, z których najwięcej znane były w Radwiliszkach (Radviliškiai), Kołtynianach (Kaltinėnai), Upinie (Upyna), Alkiszkach (Alkiškiai) i innych miejscowościach
Upinie (Upyna), Alkiszkach (Alkiskiai) i innych miejscowościach.

Na zakończenie niniejszego rozdziału o spółdzielczości litewskiej przed wojną trzeba zaznaczyć, że w życiu spółdzielczem brakowało dobrej organizacji, a szczególnie ujemnie odbijał się na ruchu spółdzielczym brak centrali, któreby koordynowały życie i działalność spółdzielni. Rząd rosyjski uporczywie odmawiał zezwolenia na organizowanie takich centrali, tłumacząc, że opiekę i kontrolę nad spółdzielniami wykonywują inspektorzy drobnego kredytu.

Drugą trudnością życia spółdzielczego było krępowanie w zakładaniu nowych spółdzielni, gdyż aż do roku 1917 na obszarze byłego państwa rosyjskiego przy zakładaniu spółdzielni obowiązywał system koncesyjny. Statuty spółdzielni zgodne z normalnemi statutami, wydanemi przez odpowiednie ministerstwo, zatwierdzał gubernator, w przeciwnym zaś razie szły one aż do Petersburga do odpowiednich ministerstw. Od gubernatora zależało uzyskanie zezwolenia na założenie spółdzielni. Taki system utrudniał rozwój spółdzielczości w Litwie i mimo to, że ruch spółdzielczy w Litwie rozpoczął się dość wcześnie przed wojną, nie osiągnął on jednak większych rezultatów.

Trzecim czynnikiem, hamującym rozwój spółdzielczości na Litwie, był brak świadomości i zrozumienia znaczenia spółdzielni w życiu społecznem i gospodarczem. W przeważnej mierze przyczyniła się do tego ciemnota ludu uciemiężonego i upośledzonego pod wszelkiemi względami: brak szkół i powszechnego nauczania, a przedewszystkiem brak własnej prasy t. j. książek i czasopism w języku ojczystym, który był zakazany przez 40 lat, aż do roku 1904 — opóźnił znacznie uświadomienie narodu litewskiego nietylko pod względem narodowościowym, ale także i ekonomiczno-gospodarczym.

Brakowało również własnej inteligencji, a z drugiej strony rządy carskie na każdym kroku podejrzewały Litwinów o dążności narodowe, i starały się zahamować każdy ruch ludności litewskiej, nawet czysto ekonomiczny. Dopiero po odrodzeniu prasy litewskiej nastały trochę lepsze czasy i życie litewskie zaczęło się raźniej rozwijać. Od tego też czasu widzimy większe ożywienie również i w ruchu spółdzielczym, niedługo ono jednak panuje, gdyż dalszemu rozwojowi przeszkodziła niebawem wojna.

ROZDZIAŁ IV.

RUCH SPÓŁDZIELCZY W LITWIE NIEPODLEGŁEJ.

1. Uwagi ogólne.

Przechodząc do omówienia ruchu spółdzielczego w Litwie niepodległej, podkreślić należy znaczenie, jakie odgrywa spółdzielczość w gospodarce litewskiej.

Po przeprowadzeniu reformy rolnej największy procent gospodarstw stanowią drobne posiadłości włościańskie, które obok szeregu zalet, posiadają także pewne wady i napotykają na trudności, wynikające z tego, że nie mają możności korzystania z całego szeregu wielkich i korzystnych, lecz kosztownych maszyn rolniczych i urządzeń, bez których niemożliwe jest podniesienie stanu kultury rolnej. Nie mogą też one utrzymać agronoma - specjalistę, na co mogą sobie pozwolić właściciele większych dóbr ziemskich. Drobny rolnik, gdy nie ma możności bezpośredniej dostawy spożywcom swych produktów, jest uzależniony od długiego ogniwa pośredników, którym często sprzedaje swe produkty rolne, za połowę ceny. Ci pośrednicy uzyskują większe dochody, niż produkujący i ciężko pracujący drobny rolnik.

Gdzie niema organizacyj spółdzielczych, tam towar przechodzi od producenta przez szereg ogniw, takich np. jak agenci hurtowników, przekupnie, kupcy detaliczni i in. Wszystko to znacznie podwyższa jego cenę. Spółdzielczość stara się wyłączyć wszystkie te ogniwa pośrednictwa, dążąc do zbliżenia ze sobą producenta i konsumenta. W ten sposób osiąga się potrójną korzyść: 1) spożywcy płacą taniej za towar, 2) producenci przez uniknięcie pośredników uzyskują wyższe ceny i 3) spożywcy uzyskują pewność, że nabywają dobry towar. Również potrzeba organizacji kredytu zmusza samoistne gospodarstwa rolne do łączenia się w zrzeszenia, zdolne do zaspakajania ich potrzeb. Podobnie też organizacja wspólnych zakupów niezbędnych artykułów w produkcji rolnej, a zwłaszcza organizacja wspólnej sprzedaży płodów rolniczych, oparta na zbywaniu towaru wyborowego, domaga się łączenia w organizacje spółdzielcze.

W gospodarstwach włościańskich, jakiemi są prawie wszystkie gospodarstwa litewskie, obok słabości ekonomicznej całego gospodarstwa rolnego, występuje jeszcze w większym stopniu słabość gospodarcza poszczególnych jego gałęzi, co wypływa ze znacznej wielostronności produkcji gospodarstwa włościańskiego. Dlatego też niezbędna tu jest nadbudowa, która, jak mówi Tadeusz Kłapkowski[1]), łączy poszczególne gospodarstwa, słabe ekonomicznie, albo tylko pewne ich funkcje, w jedną całość, zdolną do życia i do korzystania z najnowszych urządzeń współczesnej techniki rolniczej, najlepszych metod organizacji kredytowej, handlowej i przemysłowej. Nadbudowę taką stanowi w rolnictwie ruch spółdzielczy.

To znaczenie spółdzielczości w gospodarce dobrze zrozumiały już pierwsze władze, rządzące nowopowstałem Państwem Litewskiem, które zwalczając powojenny głód towarowy i powstałą spekulację, zachęcały ludność do zakładania spółdzielni. W tym celu przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu został utworzony w r. 1919 Departament Spółdzielczy, którego zadaniem było pomaganie w zakładaniu spółdzielni[2]).

Pierwszym etapem działalności było opracowanie i wydanie ustawy spółdzielczej wraz ze statutami dla spółdzielni, oraz odpowiednia propaganda. Tak więc w dn. 27 stycznia 1919 roku Departament Spółdzielczy wydał odezwę, w której wzywał, aby każda gmina lub parafja założyła spółdzielnię, w celu sprzedawania towarów potrzebnych ludności, oraz skupywania produktów rolnych, takich np. jak zboże, zwierzęta, paszę i t. p.[3]).

Organizowanie spółdzielni szło zatem zgóry, ale to organizowanie zgóry, jak zaznacza P. Šalčius — przejawiło się tylko w moralnem poparciu oraz prawnej pomocy państwa.

2. Ustawodawstwo spółdzielcze.

Jeśli chodzi o ustawodawstwo spółdzielcze, to w Litwie obowiązuje ustawa, przyjęta przez Radę Ministrów w dn. 30.I.1919 r.[4]). Ustawa ta, o nazwie: „Ustawa o stowarzyszeniach spółdzielczych i ich związkach", jest prawie dosłownie przetłumaczona z rosyjskiej ustawy spółdzielczej z dnia 20 marca 1917 roku, z bardzo drobnemi zmianami oraz opuszczeniem art. 7, który przewiduje zrzeszenia spółdzielcze, oparte na specjalnych umowach i art. 14, który przewiduje, że członkowie jednego stowarzyszenia z nie-

---

[1]) Biuletyn Spółdzielczego Instytutu Naukowego. Warszawa. 1930 r., zeszyt 3. str. 20.

[2]) Kooperacija, P. Šalčius. Kaunas. 1931 r., str. 205.

[3]) Ibid, str. 205.

[4]) Kooperacija P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 232.

ograniczoną odpowiedzialnością nie mogą być jednocześnie członkami żadnego innego stowarzyszenia, albo towarzystwa również z nieograniczoną odpowiedzialnością.

Artykuł 8 rosyjskiej ustawy, który mówi o rejestracji stowarzyszenia spółdzielczego w sądzie okręgowym, został zmieniony w litewskiej ustawie spółdzielczej w ten sposób, że rejestracji spółdzielni dokonywuje Departament Spółdzielczy przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu [5]). Obecnie rejestrację spółdzielni prowadzi stworzona przy Ministerstwie Skarbu Inspekcja Publicznego Rozrachunku Instytucyj i Przedsiębiorstw (Viešojo Atsiskaitymo Įstaigų ir Įmonių Inspekcija) [6]).

Decyzję, odmawiającą zarejestrowania, można zaskarżyć do Rady Ministrów w ciągu jednego miesiąca od dnia zawiadomienia założycieli o odmowie zarejestrowania (według rosyjskiej ustawy odbywało się to w drodze postępowania cywilnego).

Statut spółdzielni winien być podpisany przez założycieli w liczbie conajmniej 5, a podpisy ich muszą być potwierdzone przez notarjusza lub inną odpowiednią instytucję (ust. lit. § 8). Rosyjska ustawa (§ 9) wymagała conajmniej 7 podpisów, ale nie żądała potwierdzenia notarjalnego.

Wszystkie inne postanowienia litewskiej ustawy spółdzielczej zgadzają się z postanowieniami rosyjskiej ustawy.

Według ustawy za stowarzyszenie spółdzielcze uważa się stowarzyszenie ze zmiennym składem osobowym i kapitałem, które powstaje pod osobną firmą i ma na celu popieranie materjalnego i duchowego dobrobytu swoich członków przez wspólne organizowanie różnego rodzaju gospodarczych przedsiębiorstw, albo pracy swych członków (art. 1).

Ważniejsze postanowienia ustawy są następujące:

1) Członkami spółdzielni mogą być zarówno osoby fizyczne, jak i prawne.

2) Dla założenia spółdzielni nie wymaga się pozwolenia władzy rządowej, o ile statut jej oparty jest na ustawie spółdzielczej.

3) Stowarzyszenia spółdzielcze mogą się łączyć w związki i otwierać oddziały.

4) Stowarzyszenie spółdzielcze staje się od dnia wpisania do rejestru osobą prawną.

5) Odpowiedzialność członków za zobowiązania spółdzielni nie może być większa od 5-krotnego udziału.

---

[5]) Biuletyn Spółdz. Inst. Naukowego. Warszawa. 1929 r., zeszyt I. str. 113 (Ustawodawstwo spółdzielcze w Rosji) i „Mūsų Kooperacija", 1926 r. M. Ragevičius. Kaunas, str. 197 (Ustawa spółdzielcza w Litwie).

[6]) „Talka", 1934 r.

6) Każdy członek ma prawo tylko jednego głosu i nie może tego prawa przekazać drugiemu.

7) Wysokość dywidendy nie może przewyższać 8% od wpłaconych udziałów.

8) Niemniej jak 25% czystego dochodu musi być przeznaczone na utworzenie kapitału rezerwowego do czasu osiągnięcia sumy kapitału udziałowego.

Obok tej ustawy działa jeszcze ustawodawstwo rosyjskie, które dotyczy niektórych rodzajów spółdzileni, mianowicie: zbiór praw cesarstwa rosyjskiego — tom X, oddz. art. 86—114 oraz tom XI, część II — dotyczy spółdzielni kredytowych i normuje ich operacje oraz działalność [7]).

Nie wchodząc w głębszą krytykę ustawy spółdzielczej zaznaczyć jednak należy niektóre jej braki. Przedewszystkiem więc trzeba zauważyć, że ustawa, stawiając cały szereg wymagań. nie przewiduje sankcyj w wypadku niewypełniania ich, przez co ustawa jest zbyt dekoratywna, jak mówi M. Ragevičius [8]). Ustawowa definicja stowarzyszenia spółdzielczego w praktyce nie daje również możności ustalenia i odróżnienia, kiedy stowarzyszenie spółdzielcze się kończy, a rozpoczyna się stowarzyszenie niespółdzielcze, gdyż wszystkie podane przez ustawę cechy, charakteryzujące stowarzyszenie spółdzielcze. mogą być również chętnie przyjęte przez każdy czysto kapitalistyczny kartel. lub syndykat. Z tej niejasności korzystają często spekulanci. którzy zakładają niby spółdzielnie, a w rzeczywistości prowadzą własny interes, korzystając z pewnych ulg podatkowych, przysługujących spółdzieniom.

Ustalona odpowiedzialność członków za zobowiązania spółdzielni w sumie nie większej od 5-krotnego udziału, nie pozwala na zakładanie spółdzielni z nieograniczoną odpowiedzialnością. W praktyce jednak wymaganie to nigdy nie było przestrzegane. Jeśli chodzi o spółdzielnie kredytowe, to od początku istnienia w statutach swoich miały zastrzeżenie, że odpowiedzialność za zobowiązania ustala się w wysokości podwójnej sumy udzielonego członkom kredytu [9]), spółdzielnie zaś rolnicze — w wysokości 10-krotnego udziału. W ten sposób powstała kolizja między praktyką spółdzielczą, a ustawą.

Aby tego uniknąć, dn. 15 listopada 1929 roku tekst artykułu 12 ustawy spółdzielczej został zmieniony na następujący: „odpowiedzialność za zobowiązania stowarzyszenia spółdzielczego ponoszą wszyscy członkowie

[7]) „Mūsų Kooperacija", 1926 m., M. Ragevičius, Kaunas, str. 7.

[8]) Ibid, str. 7.

[9]) Kooperacija, P. Šalčius. Kaunas, 1931 r., str. 215.

w sposób, ustalony przez statut stowarzyszenia: 1) swoimi udziałami, lub 2) oprócz udziałów jeszcze pewną sumą, ustaloną przez statut"[10]).

Do tej zmiany dodano jeszcze uwagę, że dotyczy to nietylko nowopowstających spółdzielni, ale także i tych, które istniały już przed nowelizacją ustawy. W ten sposób kolizja została usunięta.

Dalszym brakiem ustawy jest to, że wprowadzając wolny system rejestracji, nie daje nikomu prawa regulowania, przez co zdarza się często, że w tej samej miejscowości powstaje kilka jednakowych spółdzielni, prowadzących szkodliwą wzajemną konkurencję.

Odwoływanie się w sprawie niezatwierdzenia spółdzielni do Rady Ministrów (art. 7) nie odpowiada również wymaganiom prawnym, gdyż sprawy prawne nie należą do kompetencji Rady Ministrów, ale do instytucji sądowej.

Mała ilość założycieli, wymagana przez ustawę (5) ułatwia wprawdzie powstawanie nowych spółdzielni, jednak w niedostateczny sposób chroni je przed zbyt szybkiem rozwiązaniem.

Wielką wadą ustawy jest przepis, w myśl którego statut każdej nowoutworzonej spółdzielni musi być najpierw zarejestrowany, a potem dopiero mogą odbywać się wybory organów zarządzających[11]). W wyniku tej nieścisłości powstają często t. zw. „spółdzielnie nieżyjące", które według rejestru istnieją, a w rzeczywistości ich niema.

Nadmienić też trzeba, że ustawa nie przewiduje obowiązkowej rewizji spółdzielni, co utrudnia ogólny nadzór nad spółdzielniami i podrywa zaufanie wśród ogółu. Pozatem ustawa, wchodząc w życie dnia 19 stycznia 1919 roku, nie ustala w jakim stosunku pozostaje ona do ustaw o organizacjach spółdzielczych, poprzednio obowiązujących[12]), wskutek czego, jak widzieliśmy obowiązuje jeszcze ustawodawstwo rosyjskie o spółdzielniach kredytowych.

Obecnie ustawodawstwo spółdzielcze w Litwie jest żywo omawiane i dyskutowane w prasie i spółdzielcy żywią nadzieję, że wkrótce nastąpi zmiana ustawy na lepsze, aczkolwiek i obecne ustawodawstwo nie stoi na przeszkodzie rozwojowi ruchu spółdzielczego, o czem świadczy pomyślny rozwój i dość gęsta sieć spółdzielni.

Dla porównania litewskiej ustawy spółdzielczej z ustawą polską, podaję niżej kilka ważniejszych postanowień polskiej ustawy, znowelizowanej w r. 1934 (Ustawa o zmianie ustawy spółdzielczej, ogłoszona dn. 9 maja 1934 roku w Dz. U. R. P. Nr. 38, pozycja 343).

[10]) Ibid. str. 234—235.

[11]) Teisių fakulteto darbai, I knyga, Kaunas, 1924 r., str. 189.

[12]) Ibid.

Według nowej polskiej ustawy spółdzielczej do założenia spółdzielni potrzebne jest zarejestrowanie statutu w sądzie rejestrowym, przyczem zarząd spółdzielni zgłosić winien statut, podpisany przez pierwszych członków, jak również—oświadczenie Rady Spółdzielczej, lub Związku Rewizyjnego, stwierdzające, że celowość założenia spółdzielni oraz jej zamierzenia gospodarcze, ujawnione w statucie, nie nasuwają żadnych zastrzeżeń. Podpisy inicjatorów winny być uwierzytelnione bądź to przez sąd, bądź to przez notarjusza, bądź też przez urząd gminy (art. 5). Do utworzenia spółdzielni ustawa wymaga conajmniej 10 członków. Członkiem może być każda osoba fizyczna, lub prawna, o ile statut nie postanawia inaczej. Spółdzielnia, której członkami, w myśl statutu mogą być wyłącznie osoby prawne musi liczyć conajmniej 3 członków (art. 13). Członkowie odpowiadają za zobowiązania spółdzielni zadeklarowanemi udziałami, albo ponoszą odpowiedzialność dodatkową, o ile ustanowi ją statut (art. 14). Ilość udziałów, zadeklarowanych przez jednego członka może być dowolna, ale nie mniejsza niż jeden (art. 16).

Spółdzielnie mogą być z odpowiedzialnością ograniczoną lub nieograniczoną (art. 19). Z rocznego zysku spółdzielni należy przekazywać corocznie conajmniej 10% na fundusz zapasowy (art. 56). Na dywidendę od wpłaconych udziałów można wyznaczać co najwyżej o 2% wyższą niż wynosiła najwyższa w danym roku obrachunkowym stopa procentowa Banku Polskiego (art. 57). Rada Nadzorcza, składająca się z trzech osób, jest obowiązkowa dla każdej spółdzielni (art. 40).

Polska ustawa spółdzielcza wymaga obowiązkowej rewizji spółdzielni, którą dokonywuje się conajmniej raz na rok, o ile Rada Spółdzielcza nie zażąda częściej. Rewizje dokonywują związki rewizyjne, albo spółdzielnie, którym Minister Skarbu przyzna prawo rewizji, w wypadku zaś, gdy spółdzielnia nie należy do związku, rewizji dokonywuje przewodniczący Rady Spółdzielczej, który te funkcje może powierzyć wyznaczonym przez siebie rewidentom, związkom rewizyjnym, organom samorządu gospodarczego, lub innym organizacjom i instytucjom, jak np. związkom zawodowych rewydentów (art. 60). Rewidentów związków rewizyjnych zatwierdza Przewodniczący Rady Spółdzielczej, który może też rewidenta pozbawić prawa rewizji na stałe, lub na pewien okres czasu (art. 61).

Spółdzielnie mogą się łączyć w jedną spółdzielnię na mocy uchwały walnego zebrania. Jeżeli spółdzielnia w ciągu 3 lat od zarejestrowania, mimo żądania Rady Spółdzielczej nie przystąpi do związku rewizyjnego, może być rozwiązana przez Przewodniczącego Rady Spółdzielczej. Spółdzielnia, o ile nie przestrzega ustaw lub postanowień statutu, może być także rozwiązana przez związek rewizyjny (art. 65).

Celem współdziałania z rządem w zakresie spraw spółdzielczych ustawa przewiduje utworzenie Państwowej Rady Spółdzielczej przy Ministerstwie Skarbu. Członków Rady Spółdzielczej powołuje Minister Skarbu spośród osób, przedstawionych mu przez związki rewizyjne, oraz jednego spośród przedstawionych przez Izby Rolnicze. Przewodniczącego mianuje Minister Skarbu spośród urzędników swego ministerstwa. Pozatem do Rady Spółdzielczej wchodzą przedstawiciele poszczególnych ministerstw. Kompetencja Rady Spółdzielczej jest szeroka. Poza innemi zadaniami jest ona organem, regulującym powstawanie spółdzielni i innych związków rewizyjnych, którym prawo rewizji nadaje lub odbiera Minister Skarbu po uprzedniem wysłuchaniu opinji Rady Spółdzielczej.

Za przekroczenie ustawy, statutu spółdzielni oraz za inne przewinienia ustawa przewiduje kary aresztu, grzywny, lub obie kary łącznie, które wyznacza sąd rejestrowy lub sąd grodzki.

Jak widać, różnica między litewską ustawą, a polską jest duża. Zaznaczyć trzeba, że przez nowelizację polskiej ustawy spółdzielczej rząd uzyskał szerokie pełnomocnictwo, które umożliwia ingerencję w wewnętrzne życie organizacyj spółdzielczych.

3. Opłaty stemplowe i podatki.

Opłaty stemplowe. W dziedzinie opłat stemplowych ulgi przysługują spółdzielniom kredytowym, mleczarskim, rolniczym i wogóle organizacjom czy-to rolniczym. Od opłat stemplowych wolne są: 1) korespondencja instytucyj drobnego kredytu z urzędami państwowemi, lub innemi w sprawie założenia instytucyj kredytowych, 2) zobowiązania dłużne, wydane tym instytucjom, 3) skrypty dłużne, 4) dokumenty i zaświadczenia o udziałach i wkładach, 5) zobowiązania członków o przyjęciu odpowiedzialności za zobowiązania spółdzielni. Wolne od opłaty stemplowej są też podanie w sprawie zakładania spółdzielni rolniczej i wogóle stowarzyszenia rolniczego, stacji doświadczalnej, meteorologicznej, składu narzędzi i nasion, punktu zwierząt rozpłodowych i innych organizacyj rolniczych. To samo dotyczy każdego porozumiewania się pisemnego, w związku z ich działalnością [13]).

Opłacie stemplowej podlegają: umowy przy najmowaniu pracowników, (przytem do ogólnej sumy wynagrodzenia wlicza się również świadczenia w naturze), wyciągi z rachunków bieżących, upoważnienia (5 lit.), umowy handlowe (10%), rachunki handlowe (10 cent. zaczynając od

---

[13]) Mūsų Kooperacija 1926 m., M. Ragevičius, str. 10.

25 lit.) i pokwitowania. Również i podania do urzędów państwowych (2 lit., a jeżeli ma być dana na to odpowiedź, lub wydane zaświadczenie — 4 lit.), odpisy, mające zastąpić oryginał, tłumaczenia i t. p.[14]).

Podatek podstawowy, czyli patent. Wolne są od podatku podstawowego, czyli od wykupienia patentu wszystkie spółdzielnie spożywcze i kredytowe, o ile kapitał udziałowy nie przewyższa 50.000 lit. Poza tem spółdzielniom kredytowym stawia się warunek, aby członkami ich byli tylko rolnicy, rękodzielnicy, jako wyjątek zaś — nauczyciele szkół powszechnych oraz księża. W przeciwnym razie, t. j. gdyby członkami były osoby innych zajęć, przysługują spółdzielni pewne ulgi, ale całkowicie nie jest zwolniona od tego podatku. Spółdzielnie mające 50.000 lit. i więcej kapitału udziałowego, nie posiadają tych przywilejów[15]).

Podatek dochodowy. Do roku 1931 wolne od podatku dochodowego były: 1) spółdzielnie spożywcze, których kapitał nie przewyższał 50.000 lit., 2) spółdzielnie kredytowe i rolnicze, 3) wszelkie związki spółdzielcze i 4) spółdzielnie, które prowadziły operacje wyłącznie ze swymi członkami i których kapitał nie przewyższał 50.000 lit.[16]).

Ustawa ta została zmieniona w roku 1931. Obecnie od podatku dochodowego (verslo pelno mokestis) wolne są: spółdzielnie, które prowadzą operacje tylko z członkami, albo których kapitał zakładowy nie przewyższa 50.000 lit.[17]), w przeciwnym zaś razie należy płacić 8% od czystego dochodu (przedsiębiorstwa niespółdzielcze płacą 16% od dochodu). Do kapitału zakładowego wliczają się tu nietylko udziały, ale także i wszelkie sumy, zaliczone do kapitału zakładowego przez walne zebranie członków, kapitał zaś ten może być nawet pożyczony.

4. Rewizja i inspekcje.

Jak wyżej zaznaczono, ustawa spółdzielcza nie przewiduje ogólnego najwyższego organu rewizyjnego dla całego kraju, co jest wielkim jej minusem, gdyż rewizja i inspekcja odgrywa ważną rolę w życiu spółdzielczem, zwłaszcza w Litwie, gdzie prawie cała spółdzielczość jest wiejska i spółdzielnie prowadzone są przez samych wieśniaków. Wieś litewska

---

[14]) Talka, 1934 r. Nr. 12, str. 854.

[15]) Mūsų Kooperacija, 1926 m., M. Ragevičius, str. 9.

[16]) Ibid. str. 10.

[17]) Talka, 1934 r. Nr. 12, str. 355.

przez długi czas była ciemna, nie miała żadnych organizacyj i nie była do tej pracy organizacyjnej przyzwyczajona, to też wsparcie i pouczenie ze strony rewidentów i instruktorów miałoby wielkie znaczenie.

Do roku 1932 rewizje w spółdzielniach przeprowadzała Inspekcja Instytutyj Kredytowych i Spółdzielczych, a poza tem także i poszczególne związki spółdzielcze dokonywały nadzoru w spółdzielniach przez swoich instruktorów. Często jednak zdarzało się, że w tej samej spółdzielni dokonywały rewizji rewidenci i instruktorzy różnych związków i każdy z nich robił to na swój sposób. W rezultacie kierownicy nie stosowali się do wskazówek, dawanych przez instruktorów i rewidentów, a prowadzili spółdzielnię tak, jak sami rozumieli [18]). Oczywiście, takie objawy nie były zdrowe i czyniono starania, zmierzające do ich usunięcia.

Dnia 23 marca 1932 roku wyszła ustawa, zmieniająca nazwę Inspekcji Instytucyj Kredytowych i Spółdzielczych, na Inspekcję Publicznego Rozrachunku Instytucyj i Przedsiębiorstw (Viešojo Atsiskaitymo Istaigų ir Įmonių Inspekcija), która dotyczy też rewizji i nadzoru nad spółdzielniami [19]). Według ustawy tej ogólny nadzór nad spółdzielniami należy do Ministra Skarbu, który swe czynności w tej sprawie dokonywa przez inspekcję lub inne urzędy (art. 1), np. przez związki spółdzielcze.

Inspekcja może sama zwoływać członków spółdzielni na zebranie, na którem przewodniczy albo przedstawiciel Inspekcji, albo osoba wyznaczona przez Inspekcję. O ile podczas rewizji okazałoby się, że spółdzielnia nie przestrzega ustaw, statutu, lub uchwał zebrań ogólnych, nieprawidłowo sporządza sprawozdania i prowadzi książki, lub niewłaściwie zużywa otrzymane ze skarbu państwa pieniądze, to Minister Skarbu może, obok innych sankcyj, wyznaczyć swego delegata w celu nadzorowania działalności spółdzielni; poza tem może zawiesić w czynnościach organy zarządzające do chwili wybrania nowych władz spółdzielni, zabronić szkodliwych operacyj, usunąć winnych złego jej prowadzenia, lub nawet może zamknąć ją i zarządzić likwidację spółdzielni (art. 10).

Za przeprowadzenie rewizji każda spółdzielnia opłaca za pełny lub niepełny dzień pracy 25 lit. na rzecz skarbu państwa. Spółdzielnie, nieprzestrzegające tych przepisów, podlegają karze w sumie do 2500 lit. (art. 15).

Spółdzielcy nie są jednak z tej ustawy zadowoleni, gdyż, zdaniem ich, ogranicza ona samodzielność spółdzielni. Obecnie spółdzielcy z Radą Spółdzielczą na czele, domagają się utworzenia ustawowo odrębnej instytucji rewizyjnej, wyłącznie dla spółdzielni [20]).

---

[18]) Mūsų Kooperacija 1926 m., M. Ragevičius, str. 13.
[19]) „Talka", 1932 r. Nr. 3—4, str. 3.
[20]) „Talka", 1935 r. Nr. 2, str. 1.

ROZDZIAŁ V.

ROZWÓJ I DZIAŁALNOŚĆ SPÓŁDZIELNI.

1. Uwagi ogólne.

Po utworzeniu niepodległego państwa zaczęły w Litwie powstawać spółdzielnie spożywców, których potrzeba zrodziła się najwcześniej, wskutek braku towarów spożywczych w pierwszych latach powojennych, i spowodu rosnącej wciąż spekulacji. Następnie zaczęła się rozwijać spółdzielczość kredytowa, rolnicza, mleczarska i inna.

Rozwój oraz ilość różnych spółdzielni, zarejestrowanych w pierwszych latach od 1919 — 1929 r. włącznie, przedstawia tabl. Nr. 23 (str. 56). Tablica ta wskazuje, że w latach 1919 — 1929 zarejestrowało się 2.316 spółdzielni i 28 związków (razem 2.344), co przeciętnie daje na 1 rok 213 spółdzielni, pozatem pierwszeństwo, ze względu na ilość, przypada spółdzielniom kredytowym. W następnych latach powstawanie różnych spółdzielni idzie prawie w jednakowem tempie. Szybszy wzrost ilości spółdzielni kredytowych przypada na okres po wprowadzeniu nowej waluty — litas. W latach 1927—1929 pojawia się tendencja do zmniejszania liczby spółdzielni, w niektórych bowiem miejscowościach kilka słabszych spółdzielni złączyło się w jedną większą i w ten sposób sieć spółdzielni zaczęła się ustalać.

Ilość różnych spółdzielni w latach 1930—1933 przedstawia tablica Nr. 24 [1]) (str. 57).

Tablica ta dotyczy Litwy Wielkiej [2]). Z podanych tam liczb widać, że ilość spółdzielni nieco się zmniejsza, co należy tłumaczyć łączeniem się kilku mniejszych spółdzielni w jedną większą.

Poza tem w kraju kłajpedzkim istniały w roku 1932 — 52 spółdzielnie kredytowe (raiffeisenówki), 1 spółdzielnia spożywcza, 4 spółdzielnie mleczarskie, 4 spółdzielnie rolnicze, 3 spółdzielnie wytwórcze,

---

[1]) Lietuvos Statistikos Metraštis, 1933 m., Kaunas, 1934 r., str. 129.

[2]) Litwa Wielka w odróżnieniu od Litwy Małej, czyli kraju kłajpedzkiego.

Tabl. Nr. 23. **Rozwój spółdzielczości w Litwie w latach 1919—1929** [3]).

Rodzaj spółdzielni	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	Razem 1919—1929	Wykreślono z rejestru 1919—1929	Istniało w/g rejestru dn. 1.I 1930 r.	Złożyło sprawozdanie w 1929 r.
1. Spółdz. kredytowe	11	68	15	25	129	107	136	73	24	36	12	636	231	405	394
2. „ spożywców	254	58	29	39	45	51	83	59	18	14	15	665	338	327	214
3. „ mleczarskie	—	—	—	—	3	56	198	154	69	36	23	539	163	376	255
4. „ rolnicze	—	1	2	—	22	44	41	69	32	23	11	245	84	161	45
5. „ wytwórcze	7	66	8	7	6	7	11	5	2	2	1	122	52	20	1
6. „ sad. i ogrodn.	—	—	—	—	—	—	—	6	5	5	1	17	7	10	5
7. „ przeróbki lnu	—	—	—	—	—	—	4	6	1	1	1	13	11	2	2
8. „ budowlane	—	—	—	2	2	2	2	1	1	—	—	10	7	3	2
9. „ wydawnicze	—	1	1	3	3	4	2	5	1	—	—	20	11	9	2
10. „ hodowlane	—	—	—	—	—	—	—	3	2	2	—	7	—	7	1
11. „ pszczelarskie	—	—	—	—	—	1	—	3	7	6	4	21	4	17	2
12. „ pracy	—	—	2	1	—	1	3	4	5	—	1	17	7	10	2
13. „ różne	—	—	—	1	1	—	2	—	—	—	—	4	3	1	2
14. Związki spółdzielcze	6	2	1	—	3	5	6	3	2	—	—	28	9	19	7
Razem . .	278	196	58	78	214	278	488	391	169	125	69	2.344	927	1.367	934

[3]) Lietuvos Kooperacija 1929 m., Kaunas, 1931 r., str. 26—27.

1 spółdzielnia pracy i 6 różnych spółdzielni. Razem było 71 spółdzielni, czyli w całej Litwie w r. 1933 było bez związków spółdzielczych razem 1495 stowarzyszeń spółdzielczych [4]).

Po przeliczeniu w stosunku do powierzchni, otrzymamy, że jedno stowarzyszenie spółdzielcze obsługuje przeciętnie 37,3 km².

Rozwój spółdzielczości w Litwie Wielkiej w latach 1930—1933.

Tabl. Nr. 24.

Rodzaj spółdzielni	1930 r.	1931 r.	1932 r.	1933 r.
Spółdzielnie kredytowe	460	454	457	457
Kasy oszczędnościowo-pożyczkowe	32	42	47	52
Spółdzielnie spożywców	320	155	122	125
„ mleczarskie	417	360	346	322
Towarzystwa rolnicze	153	65	54	36
Spółdzielnie rolnicze	—	99	127	142
„ wytwórcze	21	7	4	5
„ sad. i ogrodn. . . .	12	15	15	15
„ przeróbki lnu	4	2	2	2
Kółka maszyn i narzędzi	34	93	109	101
Spółdzielnie budowlane	2	2	4	4
„ wydawnicze	10	8	6	5
Kółka kontroli obór	110	124	119	125
Towarzystwa hodowli zwierząt . .	8	11	11	11
„ pszczelarskie . . .	17	17	17	15
Spółdzielnie pracy	8	7	7	7
Razem	1608	1461	1447	1424
Związki spółdzielcze	18	19	15	15
Razem	1626	1480	1462	1439

Spółdzielnie mają swoje związki, których w r. 1933 według rejestru było 15, czynnych jednak — tylko 6 [5]).

Na czele całego ruchu spółdzielczego stoi Rada Spółdzielcza (Lietuvos Kooperatyvų Taryba), która powstała na mocy uchwały II-go Kongresu

[4]) „Talka“, 1933 r. Nr. 9, str. 140.

[5]) Ibid i Lietuvos Statistikos Metraštis, Kaunas. 1934.

Spółdzielczego w r. 1922 [6]). Celem i zadaniem Rady Spółdzielczej jest propagowanie idei spółdzielczości, koncentrowanie ruchu spółdzielczego, utrzymywanie ścisłych stosunków między spółdzielniami na Litwie i z życiem spółdzielczem zagranicą, oraz reprezentowanie spółdzielczości nazewnątrz. Dla osiągnięcia swych celów Rada Spółdzielcza organizuje kongresy spółdzielcze, wydaje czasopisma spółdzielcze („Talka" i „Bendras Darbas") oraz książki, zbiera wiadomości statystyczne o spółdzielniach, koordynuje ich działalność oraz roztacza opiekę nad stanem prawnym, instruktorami i inspekcją spółdzielni.

Członkami Rady mogą być poszczególne spółdzielnie i ich związki. Opłata członkowska zależy od rocznego dochodu brutto członka, nie może jednak wynosić mniej niż 50 lit. Odpowiedzialność członków Rady ustalona jest w wysokości podwójnej sumy rocznej opłaty członkowskiej. Zarząd Rady wybiera się na jeden rok w ten sposób, że każdy związek spółdzielni, będący członkiem Rady i działający na całem terytorjum Litwy, deleguje do zarządu Rady po jednym przedstawicielu. Drugą taką samą ilość członków zarządu wybiera zebranie pełnomocników. Obrany w ten sposób zarząd Rady wybiera spośród siebie prezesa, dwóch jego zastępców, skarbnika i sekretarza. Najwyższym organem Rady jest ogólne doroczne zebranie pełnomocników. Każdy pełnomocnik ma prawo do jednego tylko głosu i nie może przekazać go innemu. Członkowie, płacący do Rady 500 lit. opłaty członkowskiej, wysyłają po jednym pełnomocniku, płacący zaś więcej niż 500 lit. wysyłają jeszcze po jednym od każdych następnych 500 lit. [7]).

Obecnie członkami Rady Spółdzielczej są: Litewski Związek Stowarzyszeń Spółdzielczych „Lietūkis", Litewski Bank Spółdzielczy, Litewski Centralny Związek Spółdzielni Przerobu Mlecznego „Pienocentraś", „Fundusz Prasowy" (Spandos Fondas) i kilka innych większych spółdzielni.

Żydowskie spółdzielnie grupują się dokoła „Związku Żydowskich Banków Ludowych".

W r. 1925 zostało utworzone drugie centrum spółdzielcze pod nazwą „Najwyższy Litewski Komitet Spółdzielczy" (Lietuvos Kooperacijos Vyriausias Komitetas) [8]). To drugie centrum powstało w myśl uchwały kongresu spółdzielni katolickich, który odbył się w r. 1924.

W pierwszych latach swego istnienia Komitet ten okazywał dużą ruchliwość i wydawał do 1929 r. czasopismo spółdzielcze „Gerovė" (Dobrobyt), ale po roku 1929 działalność jego osłabła. Obecnie on już nie istnieje,

[6]) Kooperacija, P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 230.
[7]) Ibid, str. 230—231.
[8]) Kooperacija, P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 232.

to też najwyższym organem spółdzielczym pozostała nadal Rada Spółdzielcza, która pomyślnie pracuje nad centralizowaniem całego życia spółdzielczego na Litwie.

Powyższe uwagi o centralizacji życia spółdzielczego przytoczone zostały dlatego, że w pierwszych latach, a zwłaszcza około 1925 r. weszło do życia spółdzielczego partyjnictwo. Każda partja polityczna starała się założyć jak najwięcej podległych sobie spółdzielni, aby w ten sposób zdobyć jak największą ilość zwolenników i wyborców do sejmu. Zakładano nieraz centrale o tych samych celach i zadaniach, byleby mieć w swem ręku zwolenników partyjnych [9]).

Rezultatem tego był paralelizm i szkodliwa konkurencja między spółdzielniami, co ujemnie odbiło się na całem życiu spółdzielczem.

Z przewrotem grudniowym 1926 r. ucichła nieco zaciekła walka partyjna Od tego też czasu datuje się większa konsolidacja i centralizacja życia spółdzielczego. Obecnie spółdzielczość idzie normalnym torem.

2. Spółdzielnie kredytowe.

Typy spółdzielni kredytowych i ich organizacja. W Litwie rozróżnia się spółdzielnie kredytowe wiejskie, miejskie oraz t. zw. rolnicze gminne kasy oszczędnościowo-pożyczkowe; zaś w kraju kłajpedzkim raiffeisenki [10]).

Pierwsze dwie grupy, t. j. spółdzielnie wiejskie i miejskie różnią się między sobą tylko składem członków.

Spółdzielnie kredytowe wiejskie, zwane zwykle spółdzielniami kredytowemi, są to takie spółdzielnie kredytowe, których członkowie conajmniej w 50% stanowią rolnicy. Druga grupa składa się ze spółdzielni kredytowych miejskich, w których rolnicy występują w ilości mniejszej niż 50% [11]). Są to przeważnie żydowskie banki ludowe, które jedne z pierwszych pojawiły się po wojnie [12]).

Spółdzielnie kredytowe wiejskie i miejskie, różniące się tylko składem członków i mające tę samą strukturę, działają na podstawie jednakowych statutów wzorowych, wydanych przez Inspekcję Instytucyj Kredytowych i Spółdzielczych. Statutuy te są wzorowane na normalnych statutach rosyjskich stowarzyszeń oszczędnościowo-pożyczkowych (Ssudo-sb'eregat'elnyje towaryszczestwa [13]).

[9]) „Talka", 1928 r. Nr. 3.

[10]) Kooperacija, P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 215.

[11]) Lietuvos Kooperacija 1929 m., Kaunas, 1931 r., str. 31.

[12]) Ibid. str. 31.

[13]) Mūsų Kooperacija, M. Ragevičius, 1926 r., str. 69.

Według statutu celem spółdzielni kredytowej jest dostarczanie członkom kredytu, pośredniczenie w jego uzyskaniu, oraz praca kulturalno-oświatowa. Spółdzielna jest osobą prawną. Członkiem spółdzielni może być każdy pełnoletni obywatel, który nie jest równocześnie członkiem innej spółdzielni kredytowej. Udział członków w spółdzielni waha się od 10 do 100 litów. Najczęściej ustala się udział w sumie 25 lit. Członkowie odpowiadają za zobowiązania spółdzielni podwójną sumą udzielonego im kredytu. Pożyczki wydawane są tylko członkom, przyczem wydają je spółdzielnie wiejskie, na okres nie dłuższy od 18 miesięcy, pod warunkiem, że będą one użyte w tym tylko celu, w którym zostały zaciągnięte. Pożyczki wydawane są na poręczenie członków spółdzielni, lub osób prywatnych, na weksle lub pod zastaw inwentarza. Spółdzielnie wiejskie wydają pożyczki na skrypt (rašteliai). Pożyczki niezwrócone w terminie są ściągane w sposób uproszczony przez urząd gminy, lub policję.

Czysty dochód spółdzielni, po odliczeniu 25% na kapitał rezerwowy, o ile ten nie osiągnął jeszcze wysokości kapitału udziałowego, może być przeznaczony na utworzenie kapitałów specjalnych, na gratyfikacje i wynagrodzenie zarządu i pracowników spółdzielni, a resztę przeznacza się na dywidendę, jednak nie może ona wynosić więcej, niż 8%.

Likwidacja spółdzielni następuje w sposób, przewidziany w ustawie spółdzielczej (art. 36) lub w wypadku, gdy liczba członków spółdzielni spada poniżej 20 osób.

Organami zarządzającemi i nadzorującemi są ogólne zebrania członków, zarząd, komisja rewizyjna i rada nadzorcza, która dla spółdzielni kredytowych jest obowiązująca, podczas gdy inne rodzaje spółdzielni, o ile statut tego nie wymaga, niezawsze posiadają radę nadzorczą.

Spółdzielnie kredytowe miejskie, jak to wynika ze składu członków, obsługują drobnych kupców oraz mieszkańców miast i miasteczek. Prowadzą one najróżnorodniejsze czynności i wydają pożyczki na krótki okres czasu. Pożyczki długoterminowe mogą być wydawane tylko ze specjalnych kapitałów [14]).

Nowy typ spółdzielni kredytowych stanowią powstałe w r. 1927 t. zw. rolnicze gminne kasy oszczędnościowo-pożyczkowe [15]). („Valsčiaus ūkininkų taupmenų skolinamosios kasos"). Powstały one z inicjatywy Ministerstwa Rolnictwa. Od wiejskich i miejskich spółdzielni kredytowych różnią się one tem, że nie mają prawa zajmowania się pracą kulturalną i pośredniczeniem. Teren ich działalności stanowi gmina. Człon-

---

[14]) Kooperacija, P. Šalčius, 1931 r., str. 215—216.

[15]) Ibid., str. 217.

kami mogą być rolnicy, mający nie mniej niż 2 ha ziemi i nie będący równocześnie członkami innych instytucyj drobnego kredytu.

Prawa członkowskie nabywa się nietylko przez zapisanie się na członka kasy, ale nawet i przez złożenie podania z prośbą o otrzymanie pożyczki. Członkiem kasy może być tylko sam gospodarz. Nikt inny z tego samego gospodarstwa nie może do niej należeć.

Poza temi typami spółdzielni kredytowych istnieją w kraju kłajpedzkim spółdzielnie kredytowe typu Raiffeisena.

Rozwój i działalność spółdzielni kredytowych. Rozwój i działalność wiejskich spółdzielni kredytowych ilustruje tablica Nr. 25 (str. 62), która podaje bilanse łączne wiejskich spółdzielni kredytowych za lata 1924 – 1934. Z tablicy tej wynika, że ilość spółdzielni ustala się, gdyż wahania są małe, podczas gdy ogólna liczba członków stale wzrasta. Jeżeli porównać ilość członków w roku 1933 z liczbą z r. 1926, to widać, że wzrosła ona prawie trzykrotnie. Z obliczenia procentowego wynika również, że jeżeli dane z roku 1924 określimy jako 100, to dane z roku 1933 będą przedstawiały się następująco: kapitały własne — 1100,8, w tem kapitał udziałowy — 810,2, kapitał obcy zakładowy — 63,3, wkłady — 1946,5, suma wydanych pożyczek — 1291,1.

Zestawienie to wskazuje na ogromny wzrost, zwłaszcza wkładów, kapitałów własnych i wydanych pożyczek, co świadczy, że wiejskie spółdzielnie kredytowe wzrastają na sile, ściągają wielkie sumy wkładów i pomagają w rozdzielaniu rolnikom pożyczek, wyznaczonych przez banki.

Duży postęp widać w działalności miejskich spółdzielni kredytowych, co wskazuje tabl. Nr. 26 (str. 63).

Z obliczenia procentowego wynika, że jeżeli dane za rok 1926 określimy jako 100, to dane za lata 1932—1933 będą przedstawiały się następująco:

	1932	1933
kapitały własne . . .	342,0	362,9
w tem kap. udziałowy .	250,0	279,3
wkłady	881,9	865,5
suma wydanych pożyczek	196,8	204,3

Ilość spółdzielni miejskich tak samo jak i wiejskich ustala się. Wahania ilościowe członków są nieduże; na jedną spółdzielnię w poszczególnych latach przypada przeciętnie od 216 do 283 członków.

Rolnicze gminne kasy oszczędnościowo-pożyczkowe podobne są ze względu na swą działalność do przedwojennych gminnych kas oszczędnościowo-pożyczkowych w Suwalszczyźnie. Ponieważ kasy te nie mają typowego charakteru spółdzielni kredytowych oraz spowodu braku informacyj o ich działalności, nie zostają tu szerzej omówione.

Tabl. Nr. 25.

Bilanse łączne wiejskich spółdzielni kredytowych za lata 1924 — 1934 w tys. litów [16]).

Wyszczególnienie	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1931	1932	1933	1934
Liczba spółdzielni	136	210	293	311	302	279	285	292	287	273
Liczba członków	·	·	34.800	50.800	57.311	65.262	78.000	107.535	86.052	84.378
Stan czynny:										
Kasa i r-ki bieżące	362,4	864,4	871,7	1.098,9	814,4	887,0	1.005,5	1.171,9	952,0	923,0
Papiery wartościowe i udziały	239,8	318,8	314,9	350,9	372,7	362,9	665,9	626,5	349,3	358,1
Wydano pożyczek	3.260,3	7.155,8	16.625,6	14.742,8	20.620,0	24.012,6	40.524,2	41.660,5	42.094,7	40.056,8
Korespondenci , ...	88,3	—	587,2	338,0	385,3	75,4	184,9	447,8	194,8	185,6
Ruchomości	86,2	190,4	325,7	381,5	379,5	393,9	429,6	423,7	416,1	366,9
Nieruchomości	139,5	177,4	221,5	257,1	263,4	202,9	131,1	135,5	106,2	163,1
Inne pozycje stanu czynnego .	166,0	655,7	1.636,0	2.321,7	2.232,0	2.233,2	4.888,4	5.504,3	5.261,9	4.530,8
Stan bierny:										
Kapitały własne	605,4	1.195,8	2.113,4	2.359,0	3.256,8	4.107,0	6.087,2	6.984,1	7.215,0	7.325,8
a) udziałowy . . .	.	942,0	1.649,7	1.762,7	2.363,8	2.753,4	4.088,1	4.364,6	4.502,2	4.419,7
b) zakładowy . . .	—	68,9	116,5	144,7	207,5	349,0	697,5	895,5	918,3	1.046,8
c) rezerwowy . . .	.	136,3	261,9	339,1	511,7	712,4	1.000,8	1.190,9	1.195,7	1.238,7
d) specjalny	—	48,4	85,3	112,4	173,8	292,1	300,8	533,1	598,8	620,6
Wkłady	1.056,9	3.003,5	5.081,7	7.375,5	10.272,6	12.821,5	20.855,9	21.188,1	20.560,9	18.646,7
a) terminowe . . .	815,1	1.450,3	2.492,6	4.188,8	6.936,4	9.140,6	14.782,2	15.515,4	13.418,5	11.035,2
b) á vista	241,8	1.550,2	2.589,1	3.186,6	3.336,2	3.680,9	6.073,7	5.672,7	7.142,4	7.611,5
Długi bankowe i inne	1.978,9	3.109,6	5.626,7	6.863,6	8.578,2	7.069,5	12.135,3	12.353,7	13.041,2	13.542,1
Korespondenci	437,4	301,6	614,7	774,3	488,9	243,9	481,1	325,9	401,1	358,7
Inne pozycje stanu biernego .	264,2	1.755,2	1.145,9	2.149,1	2.471,0	3.926,1	8.270,1	9.118,4	8.156,7	6.711,0
Suma bilansowa	4.342,8	9.362,7	14.582,4	19.491,5	25.067,5	28.168,0	47.829,6	49.970,2	49.375,0	46.584,3
Średnio na jedną spółdzielnię przypada:										
Ruchomości i nieruchomości	1,6	1,7	1,8	2,0	2,1	2,1	1,9	1,9	1,8	2,2
Kapitałów własnych . . .	4,4	5,6	7,2	7,5	10,7	14,7	21,0	23,9	25,1	26,8
Sumy bilansowej	31,8	44,3	49,7	62,6	83,9	100,9	271,8	163,8	172,0	177,9
Członków	·	·	118,7	160,1	189,8	233,5	273,6	368,3	299,8	309,0

[16]) „Lietuvos Kooperacija" za lata 1927—1929, Kaunas i „Lietuvos Statistikos Metraštis" za lata 1932—1934.

Tabl. Nr. 26.

Bilanse łączne miejskich spółdzielni kredytowych za lata 1926—1934 w tys. litów [17]).

Wyszczególnienie	1925	1926	1927	1928	1931	1932	1933	1934
Liczba spółdzielni	97	109	115	115	112	111	112	109
Liczba członków	.	24.417	24.894	31.590	29.535	28.584	31.757	27,269
Stan czynny:								
Kasa i rachunki bieżące	815,3	974,3	1.489,1	1.994,5	3.799,2	4.059,9	3.691,6	3.483.2
Papiery wartościowe i udziały . . .	612,5	622,3	476,9	451,3	499,2	455,6	465,7	461,4
Wydano pożyczek	10.602,4	13.493,1	14.735,3	18.396,5	23.118,9	20.876,4	21.652,4	20.778,9
Korespondenci	—	406,5	400,5	334,0	940,7	1.001,3	683,0	1.026,9
Ruchomości	133,9	184,2	222,1	249,7	283,4	316,1	276,2	246,8
Nieruchomości	54,0	178,5	201,8	187,1	178,8	247,4	291,2	844,2
Inne pozycje stanu czynnego . . .	2.788,6	5.537,0	8.371,9	10.229,6	4.030,0	4.145,6	3.436,9	2.925,9
Stan bierny:								
Kapitały własne	1.519,7	2.390,8	2.514,8	2.969.9	5.070,7	5.268,9	5.526,4	5.688,9
a) udziałowy	1.031,9	1.589,2	1.866,2	2.183,8	2.807,0	2.768,7	3.088,2	3.055,8
b) zakładowy	73,4	131,4	149,8	127,6	291,2	277,0	225,6	217,6
c) rezerwowy	276,0	447,1	369,6	491,6	1.082,0	1.279,3	1.272,8	1.366,9
d) specjalny	138,4	223,0	129,0	166,7	890,5	843,9	939,8	1.048,6
Wkłady	1.952,5	4.795,3	7.489,9	11.149,5	17.111,6	17.220,4	16.900,7	15.362,3
a) terminowe	341,3	2.092,1	3.618,0	6.340,7	10.577,6	10.221,4	8.668,4	7.313,2
b) á vista	1.611,2	2.703,1	3.871,9	4.808,8	7.032,8	6.999,0	8.232,3	8.049,1
Długi bankowe i inne	8.581,5	8.150,1	7.148,1	6.926,4	4.510,6	3.467,4	3.282,5	4.339,2
Korespondenci	—	544,7	378,4	579,5	1.181,3	1.090,0	1.605,0	1.394,6
Inne pozycje stanu biernego . . .	2.953,1	5,514,7	8.366,4	10.217,0	4.976,3	4.155,6	3.182,4	2.982,3
Suma bilansowa	15.006,8	21.395,9	25.897,8	31.842,9	32.850,5	31.102,3	30.497.0	29.767,3
Średnio na jedną spółdzielnię przypada:								
Ruchomości i nieruchomości . . .	1,9	3,3	3,6	3,7	4,1	5,0	5,0	10,0
Kapitałów obcych	15,6	21,9	21,8	25,8	45,2	46,5	49,3	52,2
Sumy bilansowej	154,7	196,2	225,1	276,8	293,3	280,2	271,3	273,1
Członków	.	224,9	216,4	274,7	263,8	257,4	283,5	250,2

[17]) „Lietuvos Kooperacija 1929 m.". Kaunas, 1931 r. oraz „Lietuvos Statistikos Metraštis" za lata 1932—1934.

Działalność spółdzielni kredytowych typu Raiffeisena w kraju kłajpedzkim przedstawia tablica Nr. 27 (str. 65).

Spółdzielnie kredytowe w kraju kłajpedzkim są pozostałością z czasów niemieckich. W r. 1923 powstały dwie spółki akcyjne: Raiffeisenbank i Raiffeisen-Handelsgesellschaft, które finansują spółdzielnie kredytowe [18]).

Spółdzielnie kredytowe w kraju kłajpedzkim utrzymują stosunki finansowe i organizacyjne z organizacjami typu Raiffeisena w Królewcu [19]).

Obecnie raiffeisenki znalazły się w trudnych warunkach finansowych, gdyż nie mogą spłacić pożyczek, zaciągniętych w Niemczech. Również Raiffeisenbank przeżywa kryzys i jest pod nadzorem rządu.

Finansowanie spółdzielni kredytowych przez skarb państwa. W związku z powstawaniem gminnych kas oszczędnościowo - pożyczkowych, oraz staraniami państwa nad wzmocnieniem stanu finansowego spółdzielni kredytowych, Rada Ministrów wydała w 1928 r. odpowiedni regulamin na utworzenie kapitału zakładowego spółdzielni kredytowych, według którego skarb państwa co roku wyznacza jako pożyczki długoterminowe pewne sumy na utworzenie kapitału zakładowego. Pożyczki te rozdziela pomiędzy poszczególnemi spółdzielniami kredytowemi Komisja Kredytowa przy Ministerstwie Skarbu, specjalnie do tego powołana.

Pożyczki na utworzenie kapitału zakładowego otrzymują tylko te spółdzielnie kredytowe, które mają nie mniej, niż 50 członków. Za otrzymaną pożyczkę spółdzielnie płacą 3% w stosunku rocznym. Wiejskie spółdzielnie, istniejące już oddawna otrzymują pożyczkę w sumie do 50.000 lit., a nowopowstające — nie więcej, niż 5.000 lit.

Przy otrzymaniu pożyczki spółdzielnia zobowiązuje się: 1) spłacać w określonym terminie otrzymaną pożyczkę i należne procenty, 2) przystosować teren swej działalności do granic, ustalonych przez władzę rządową i bez ograniczenia przyjmować rolników całej gminy na członków spółdzielni, 3) nie wynagradzać organów zarządzających spółdzielnią do chwili, aż suma wydanych pożyczek nie osiągnie 100.000 lit. Jednorazowe wynagrodzenie organów zarządzających dozwolone jest w wypadku uchwalenia tego przez zebranie ogólne spółdzielni, ale tylko z sum otrzymanych jako czysty dochód. Spółdzielnie, otrzymujące ze skarbu państwa pożyczkę na utworzenie kapitału zakładowego, nie mogą pobierać za wydane pożyczki stopy procentowej powyżej 12% w stosunku rocznym.

---

[18]) Kooperacija, P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 221.

[19]) Ibid, str. 222.

Działalność spółdzielni kredytowych typu Raiffeisena w kraju kłajpedzkim za lata 1928—1932 w tys. lit.[20])

Tabl. Nr. 27.

Wyszczególnienie	1928	1929	1930	1931	1932
Liczba spółdzielni	39	39	39	39	39
Liczba członków	10.920	10.841	10.956	10.920	10.456
Stan czynny:					
Wydano pożyczek	13.157,1	17.087,0	20.831.1	23.472.3	20.799,3
Rachunki bankowe	1.185,6	1.462.5	1.277,8	1.023,6	507.4
Inne pozycje stanu czynnego	1.674,2	1.590,7	1.978,2	1.579,8	1.369,2
Strata	—	—	—	154,4	1.103,4
Stan bierny:					
Kapitał udziałowy	176,5	194,0	257,9	291,5	413,2
„ rezerwowy	548,1	573,6	557,5	768,0	1.670,1
Wkłady	11.250,0	14.201,1	17.289,5	18.752,1	14.618,1
Długi w bankach	3.526,9	4.265,5	4.882,1	6.107,7	6.387,6
Inne pozycje stanu biernego	495,0	882,1	1.073,0	'310,8	690,3
Zysk	20,4	23,9	27,2	—	—
Suma bilansowa	16.016,9	20.140,2	24.087,1	26.230,1	23.779,3
Średnio na jedną spółdzielnię przypada:					
Kapitału udziałowego	4,5	4,9	6,6	7,5	8,5
Wkładów	288,4	364,1	443,3	483,3	374,0
Wydanych pożyczek .	337,3	438.1	533,1	601,8	535,8
Sumy bilansowej . .	410,6	513,8	617,6	672,5	609,7
Członków	280,0	278,0	281,0	280,0	268,0

Zwracanie pożyczki, otrzymanej ze skarbu państwa, rozpoczyna się po 5 latach od dnia otrzymania. Odbywa się to w ten sposób, że przez pierwsze 4 lata zwraca się co roku po 10% otrzymanej pożyczki, a przez następne 4 lata po 15%.

Do roku 1933 wydano pożyczek na utworzenie kapitału zakładowego spółdzielniom i kasom w sumie 2.390.000 lit. [21]). Spółdzielnie kre-

[20]) „Lietuvos Statistikos Metraštis, 1932 m.", Kaunas, 1933 r., str. 147.

[21]) Kooperacija, P. Šalčius. Kaunas, 1931 r., str. 219.

dytowe wiejskie są finansowane przez: Bank Rolny, Bank Spółdzielczy i Bank Litewski; miejskie zaś, przez: Bank Litewski i Centralny Bank Żydowski.

Stopa procentowa. Stopa procentowa za wydane przez spółdzielnie pożyczki w pierwszych latach była bardzo wysoka, gdyż wynosiła 18—20%, a w pewnych wypadkach nawet 24% i więcej [22]. To wysokie oprocentowanie wynikało stąd, że i spółdzielnie otrzymywały z banków kredyt wysoko oprocentowany. M. Ragevičius podaje [23], że w r. 1926 oprocentowanie kapitału własnego spółdzielni wynosiło 8%, za wkłady płacono 15%, za pożyczki z Banku Litewskiego i Banku Rolnego 8%, a z Banku Spółdzielczego i Centralnego Banku Związku Rolników (centrale spółdzielni kredytowych) 15—20%, średnio więc 13—13,5%.

Po dodaniu do tego wynagrodzenia pracowników, organów zarządzających i innych wydatków, które w tymże roku wynosiły razem 57% wszystkich wydatków wyjaśni się, dlaczego pożyczki, wydane przez spółdzielnie, były tak wysoko oprocentowane.

Wysokie oprocentowanie pożyczek stało się zwłaszcza wielkim ciężarem dla rolników; dlatego też rząd, idąc im z pomocą dążył do obniżenia oprocentowania kredytu. W tym też celu wydał regulamin utworzenia kapitału zakładowego spółdzielni oraz postawił warunek spółdzielniom, otrzymującym pożyczki ze skarbu państwa, aby nie pobierały za wydawane pożyczki więcej od 12%.

Polityka ta dała bardzo dobre rezultaty, gdyż z obniżeniem stopy procentowej w spółdzielniach, inne instytucje kredytowe, dla równowagi, musiały też obniżyć swoją stopę procentową.

Ze wzrostem kryzysu stopa procentowa opada w dalszym ciągu, a od dnia 1 stycznia 1934 roku, stopa procentowa dla wszystkich instytucyj kredytowych, a więc i dla spółdzielni kredytowych, ustawowo została ustalona najwyżej do 9% [24].

Centrale spółdzielni kredytowych. W pierwszych latach po wojnie światowej, wiejskie spółdzielnie kredytowe grupowały się dookoła dwóch centrali: Litewskiego Banku Spółdzielczego (Lietuvos Kooperacijos Bankas) i Centralnego Banku Rolników (Centralinis Ūkininkų Bankas) [25].

C e n t r a l n y   B a n k   R o l n i k ó w. Centralny Bank Rolników, obecnie już nieistniejący, został założony przez t. zw. katolickie spółdzielnie

---

[22]) Mūsų Kooperacija 1926 m.", M. Ragevičius, str. 73.

[23]) Ibid, str. 38.

[24]) Tautos Ūkis, 1934 r. Nr. 1, str. 29.

[25]) Kooperacija. P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 219.

kredytowe, które grupowały się przy katolickiej partji politycznej pod nazwą „Związek Rolników Litewskich" (Lietuvos Ūkininkų Sąjunga). Najpierw powstała w r. 1922 t. zw. „Centralna Kasa Związku Rolników" (Ūkininkų Sąjungos Centralinė Kasa), jako spółdzielnia kredytowa pierwszego stopnia, a dopiero w r. 1924 „Centralna Kasa Związku Rolników" przekształciła się na Związek Spółdzielni pod nazwą „Centralny Bank Związku Rolników", który nieco później jeszcze raz zmienił nazwę na „Centralny Bank Rolników".

Powstanie Centralnego Banku Rolników przypada na czas rozłamu spółdzielczości litewskiej, okres, w którym różne partje polityczne tworzyły liczne centrale spółdzielcze w celach politycznych.

Centrala ta, poza kredytowaniem spółdzielni, inspekcją i instruowaniem swoich członków prowadziła również szerokie operacje handlowe sztucznemi nawozami. Wskutek nieostrożnych operacyj ze „Związkiem Rolników" i „Centrum Spółdzielni", a zwłaszcza spowodu wydania znacznych gwarancyj „Związkowi Rolników" przy zakupywaniu w Szwecji maszyn rolniczych i zwierząt, Centralny Bank Rolników został zlikwidowany, a wraz z nim zlikwidowały się także i jego organizacje.

Działalność Centralnego Banku Rolników w ostatnich dwóch latach jego istnienia przedstawia się następująco [26]) :

Tabl. Nr. 28.

Wyszczególnienie	1927 r.	1928 r.
Liczba członków	165	179
W tem spółdzielni kredytowych . .	147	157
Wydano pożyczek w milj. lit. . . .	2,76	3,15
Kapitał udziałowy w tys. lit. . . .	413,00	463,00
Kapitał rezerwowy w tys. lit. . . .	148,00	154,00
Wkłady i rachunki bieżące w milj. lit.	1,83	0,83
Obrót w milj. lit.	.	42,06

Litewski Bank Spółdzielczy (Lietuvos Kooperacijos Bankas). Litewski Bank Spółdzielczy powstał w r. 1920. Celem jego jest finansowanie nietylko spółdzielni kredytowych, ale wogóle spółdzielni i ich związków. Litewski Bank Spółdzielczy jest równocześnie

[26]) Kooperacija, P. Šalčius. Kaunas. 1931 r., str. 220.

spółdzielczą centralą ideową, zajmującą się propagandą, akcją uświadamiającą i t. d.[27]). Centrala ta zorganizowała się na zasadach spółdzielczych i w charakterze tym pracowała aż do roku 1933, kiedy statut jej został zmieniony, a Litewski Bank Spółdzielczy zreorganizowany na podstawie zasad akcyjnych.

Udział członków Litewskiego Banku Spółdzielczego wynosił 500 lit., a odpowiedzialność została ustalona do wysokości podwójnej sumy udzielanego im kredytu. Organami zarządzającemi były: ogólne zebranie pełnomocników, zarząd, rada i komisja rewizyjna. Faktycznie jednak wszystkie sprawy prowadzili dwaj dyrektorzy, wybrani przez zarząd.

Członkami Banku, według statutu mogły być spółdzielnie, związki spółdzielni, organizacje samorządowe i spółdzielczo - kulturalne.

Litewski Bank Spółdzielczy prowadził wszelkie operacje bankowe: wydawał pożyczki i regulował podział różnych sum między swych członków, przyjmował wkłady, przechowywał przedmioty wartościowe, dokumenty, papiery wartościowe i weksle, pośredniczył w sprzedaży i kupnie i t. p.

Rozwój i działalność Litewskiego Banku Spółdzielczego od r. 1921 do r. 1931 włącznie przedstawia tablica Nr. 29 (str. 69).

Z tablicy tej widać, że wszystkie pozycje co roku systematycznie wzrastały.

Zjazd Litewskiego Banku Spółdzielczego, który odbył się dn. 8 lipca 1933 r., uchwalił zreorganizować Bank i wszelkie prawa i obowiązki Litewskiego Banku Spółdzielczego przelać na bank, powstały tego samego dnia pod nazwą: „Bank Spółdzielczy" (Kooperacijos Bankas), który zorganizował się na podstawach akcyjnych[28]). Reorganizacja w kierunku przekształcenia Litewskiego Banku Spółdzielczego na bank akcyjny nie zmieniła poprzednich jego zadań i celów.

Założycielami nowopowstałego Banku Spółdzielczego są: Litewski Związek Spółdzielni Rolniczych — „Lietūkis", Litewski Związek Spółdzielni Przerobu Mlecznego — „Pienocentras", Spółka Akcyjna „Maistas" i Spółdzielczy Związek Ubezpieczenia — „Kooperacja". Kapitał zakładowy Banku Spółdzielczego wynosi 3 miljony litów, który tworzy 6000 akcyj po 500 lit. każda. Najwięcej akcyj nabyło Ministerstwo Skarbu — za 2,5 milj. litów, a resztę pozostali akcjonarjusze: „Pienocentras" „Lietūkis" i inne.

---

[27]) Ibid. str. 249.

[28]) „Bendras Darbas", 1933 r., 20 lipca, Nr. 13.

Działalność Litewskiego Banku Spółdzielczego za lata 1921 — 1931 w lit.[29]).

Tabl. Nr. 29.

Rok	Liczba członków	W tem spółdzielni kredytowych	Kapitał udziałowy	Wydano pożyczek	Wkłady i r-ki bieżące	Obrót	Bilans
1921	20	.	7.989,13	48.537,03	72.650,18	1.609.779,75	124.165,66
1922	50	.	229.500,00	1.045.404,41	146.897,35	13.344.164,12	625.497,66
1923	101	.	273.853,32	7.836.130.36	3.204·597,46	36.918.880,62	1.857.239,15
1924	141	.	292.740.46	9.738.853.99	6.335.403.24	76.763 979,52	4.183.850,67
1925	216	.	415.220.53	12.451.162,90	7.744.038,90	133.361.371,89	5.036.758,86
1926	249	155	432.624,53	16.053.803,67	7.216.693,15	82.958.930,21	6.638.020,16
1927	263	169	439.848,74	20.971.182,78	8.818.827,96	86.011.170,35	6.215.921,24
1928	265	172	462.901,31	22.258.106,92	11.018.145,04	83.794.952,56	7.587.756,77
1929	266	178	493.260,90	26.831.586,43	13.452.827,29	97.647.171,15	8.422.624,91
1930	256	181	480.905,23	34.498.092,50	20.937.781,98	130.279.817,72	10.290.770,85
1931	221	173	537.162,28	30.036.580,13	21.648.568,99	120.508.782,88	10.743.420,23

[29]) „Lietuvos Kooperacijos Banko Apyskaita“ (Sprawozdanie Litewskiego Banku Spółdzielczego) za lata 1929 — 1931.

Jak już wyżej zaznaczono, na zebraniu organizacyjnem postanowiono, że działalność Banku Spółdzielczego będzie dalszym ciągiem działalności Litewskiego Banku Spółdzielczego, tylko forma i ustrój obrane przez Bank Spółdzielczy mają jednoczyć trzy podstawowe siły: spółdzielczość, społeczeństwo i rząd[30]).

Działalność Banku Spółdzielczego w r. 1934 przedstawia tablica Nr. 30:

Działalność Banku Spółdzielczego w r. 1934.[31])

Tabl. Nr. 30.

Wyszczególnienie	Lit.	Wyszczególnienie	Lit.
Stan czynny		**Stan bierny**	
Kasa	747.848,72	Kapitały własne:	
Pożyczki	13.558.708,14	a) akcyjny	3.000.000,00
Korespondenci	300.859,66	b) rezerwowy . . .	1.288,40
		c) amortyzacyjny . .	33.460,33
Udział w innych instytucjach	13.400,00	Wkłady	5.401.860,36
Papiery wartościowe . .	10.738,50	Korespondenci	565.523,53
Ruchomości	821.203,87	Instytucje kredytowe . . .	6.234.222,24
Nieruchomości	50.169,45	Różne rozrachunki	440.449,62
Różne rachunki . . .	224.395,98	Wierzyciele za gwarancje . .	1.094.302,00
Dłużnicy za gwarancje	1.094.302,00	Komitenci	330.440,13
Dokumenty bankowe. .	330.440,13	Zysk	50.519,84
Suma bilansowa . .	17.152.066,45	Suma bilansowa	17.152.066,45

W r. 1934 było 181 akcjonarjuszy, w tem 151 spółdzielni kredytowych i 17 spółdzielni handlowych.

Zadłużenie spółdzielni kredytowych w Banku Spółdzielczym wynosiło w tym roku 11.278.517,0 lit; (w r. 1933 — 6.371.374,0), a innych spółdzielni — 881.197,0 lit. (w r. 1933 — 597.600,0). Oprocentowanie za wydane pożyczki wynosi obecnie 6% w stosunku rocznym.

Żydowskie banki ludowe, któremi są prawie wszystkie miejskie spółdzielnie kredytowe, ideowo grupują się dookoła „Żydowskiego Związku Banków Ludowych“, który nie zajmuje się operacjami finansowemi i handlowemi, gdyż jego celem i zadaniem jest tylko pouczanie i przepro-

---

[30]) Ibid.

[31]) Kooperacijos Banko 1934 m. Apyskaita, Kaunas, 1935 r.

wadzanie rewizyj w swoich związkach. Związek ten wydaje miesięcznik spółdzielczy p. t. „Kooperator Żydowski".

Finansowo żydowskie banki ludowe grupują się dookoła „Centralnego Żydowskiego Banku Popierania Spółdzielczości"[32]).

3. Spółdzielnie spożywców.

Rozwój i organizacja. Spółdzielnie spożywców w Litwie powojennej powstały wcześniej niż spółdzielnie innego rodzaju. Wynikło to stąd, że spółdzielnie te były znane jeszcze z czasów przedwojennych. Pamięć oraz nabyte doświadczenie w prowadzeniu tego rodzaju spółdzielni ułatwiały organizowanie spółdzielni spożywców w pierwszych latach po wojnie. Przyczynił się tu także ogólny brak towarów pierwszej potrzeby oraz aprowizacyjna polityka rządu. Już w r. 1919 powstało 254 spółdzielni spożywców, a w r. 1920 — 58 (tabl. Nr. 23). W następnych zaś latach, aż do roku 1925 włącznie, ilość nowopowstających spółdzielni wciąż wzrasta. Po r. 1925 ogólna ilość spółdzielni spożywców zaczyna się ustalać.

Spółdzielnie spożywców powstawały i organizowały się na podstawie statutów wzorowych, wydanych przez departament spółdzielczy w r. 1919. Według tego statutu celem spółdzielni spożywców jest dostarczanie członkom artykułów spożywczych oraz materjałów, służących celom rzemieślniczym i rolniczym, pomaganie im w oszczędzaniu, oraz w podnoszeniu ich dobrobytu materjalnego i kultury. Poza temi celami spółdzielnie spożywców pomagają także w organizowaniu sprzedaży produktów rolniczych[33]).

Z powyższego widzimy, że spółdzielnie spożywców oprócz funkcyj podziału produktów spożywczych mogą również dokonywać skupu produktów od swych członków, podobnie jak to czynią niemieckie spółdzielnie dla skupu i zbytu, lub fińskie, duńskie, częściowo szwajcarskie, estońskie i łotewskie, zaopatrujące swych członków w towary potrzebne w gospodarstwie (nawozy, nasiona, pasza i narzędzia rolnicze), oraz skupujące od swych członków produkty rolnicze. Podobne funkcje wykonują obecnie w Litwie spółdzielnie rolniczo - handlowe, które oprócz działalności rolniczo - handlowej prowadzą także operacje produktami pierwszej potrzeby.

Statut wzorowy wymaga sprzedawania towarów tylko za gotówkę[34]). Sprzedaż osobom postronnym (niečłonkom) jest niedozwolona, o ile ogólne zebranie członków spółdzielni nie ustali inaczej.

---

[32]) Kooperacija, P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 220—221.
[33]) Ibid., str. 207.
[34]) Ibid., str. 208.

Udział członków wynosi średnio 25 lit. Może on być wnoszony ratami. Przekazanie udziału osobom innym jest niedozwolone. Członkowie odpowiadają za zobowiązania spółdzielni swemi udziałami, statut jednak przewiduje odpowiedzialność uzupełniającą, którą zwykle stosuje się w praktyce. Poza tem spółdzielnia spożywców ma prawo przyjmowania wkładów.

Organami spółdzielni są: ogólne zebranie członków, zarząd i komisja rewizyjna. Czynności faktycznego gospodarza spółdzielni pełni zarząd, składający się z 3 członków, wybieranych na 3 lata. Zarząd prowadzi wszystkie sprawy spółdzielni: skupuje, sprzedaje i przechowuje towar, oraz podpisuje weksle. Członkowie zarządu odpowiadają solidarnie.

Komisja rewizyjna wybierana jest na jeden rok. Zadaniem jej jest kontrolowanie działalności spółdzielni, sprawdzanie rachunków oraz składanie sprawozdań ze swej działalności na ogólnem zebraniu członków spółdzielni. Roczne sprawozdanie z działalności spółdzielni musi być sporządzone do 15 kwietnia i po zatwierdzeniu go przez ogólne zebranie odpis jego powinien być wysłany do Inspekcji Publicznego Rozrachunku Instytucyj i Przedsiębiorstw.

Pozostałe postanowienia statutu podobne są do statutów innych spółdzielni i wzięte są z ustawy spółdzielczej.

Zaznaczyć należy, że statut wzorowy dla spółdzielni spożywców został wydany w tym czasie, kiedy spółdzielni spożywców jeszcze nie było, dlatego też niektóre postanowienie nie są przestrzegane w praktyce. Dzieje się to zwłaszcza w stosunku do przepisów, nakazujących sprzedawanie towarów tylko członkom i jedynie za gotówkę. W ostatnich latach jednak sprzedawanie na kredyt w większości wypadków zostało zaniechane.

Działalność spółdzielni spożywców, o których ściślejsze dane są tylko od 1924 r., przedstawia tablica Nr. 31 (str. 73).

Porównywując dane z r. 1924 do 1929, zastanawia duży stosunkowo wzrost wszystkich pozycyj.

W r. 1931 usunięto paralelizm, istniejący między działalnością spółdzielni spożywców i spółdzielni rolniczych, które, mając do czynienia prawie wyłącznie z rolnikami, prowadziły jednakowe operacje, skupu i zbytu, i w większości wypadków różniły się tylko samą nazwą. Wszystkie prawie spółdzielnie spożywców przekształcono na spółdzielnie rolniczo-handlowe, zwane zwykle spółdzielniami rolniczemi. (Žemės ūkio kooperatyvai), a te, które nie zostały zreorganizowane, musiały ograniczyć swoją działalność tylko do sprzedaży artykułów pierwszej potrzeby. Takich jednak spółdzielni pozostało bardzo niewiele i dziś istnieją one tylko w miastach [35]).

[35]) „Talka", 1933 r. Nr. 11, str. 176.

Bilanse łączne spółdzielni spożywców za lata 1924—1929 w tys. litów. [36])
Tabl. Nr. 31.

Wyszczególnienie	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Liczba spółdzielni . . .	164	247	208	205	223	214
Liczba członków . . .	.	.	36.714	37.963	36.856	36.316
Stan czynny:						
Kasa i r-ki bieżące . .	258,1	258,6	289,6	423,1	395,1	473,4
Towar	3.154,1	4.712,5	4.084,0	4.420,4	5.075,8	5.151,6
Udziały w związkach .	238,9	345,9	317,5	319,2	304,2	296,8
Długi	586,2	1.053,7	1.762,2	1.660,0	2.315,4	2.894,2
Nieruchomości	545,0	796,9	679,9	815,9	940,2	1.348,0
Ruchomości	314.2	428,9	419,8	408,0	456,0	507,8
Stan bierny:						
Kapitały własne . . .	1.342,0	2.154,6	2.198,5	2.313,2	2.584,8	2.797,9
a) udziałowy .	633,2	926,0	876,6	846,5	923,3	919,4
b) rezerwowy .	332,0	509,7	543,6	634,4	741,3	856,3
c) specjalny .	376,7	718,7	775,3	832,1	920.2	1.029,0
Kapitały obce	3.161,3	4,765,2	4.965,4	5.347,2	6.511,1	7.482,0
Zysk	427,3	499,6	207,8	386,4	390,8	392,0
Zysk przekazany z roku poprzedniego . . .	165.9	177,3	181,5	—	—	—
Suma bilansowa . . .	5.096,6	7.596,7	7.553,4	8.046,8	9.486,8	10.672,0
Średnio na jedną spółdzielnię przypada:						
a) ruchomości i nieruchomości	5,2	4,9	5,2	5,9	6,2	8,6
b) kapitałów własnych .	8,1	8,7	10,5	11,2	11,5	13,0
c) kapitałów obcych .	19,2	19,2	23,8	26,0	29,1	34,9
d) członków	.	.	176,2	185,1	165,2	169,7
e) sumy bilansowej . .	31,1	30,3	36,3	39,0	42,5	49,8

[36]) „Mūsų Kooperacija 1926 m.“ M. Ragavičius, Kaunas, 1932 i „Lietuvos Kooperacija“, Kaunas, 1931 r.

Z tablicy Nr. 31 widać również, że największa ilość spółdzielni spożywców występuje w r. 1925, zaś w następnych latach ilość ta zmniejsza się stopniowo. Wynikło to jako następstwo rozłamu w życiu spółdzielczem, wskutek czego spółdzielnie osłabły, a niektóre zlikwidowały się zupełnie. Drugim czynnikiem, który wpłynął na osłabienie i zanikanie spółdzielni spożywców, było zadłużenie, niesumienność kierowników i organów zarządzających, konkurencja prywatnego handlu oraz brak dobrej organizacji. Doświadczenia wykazały, że drobne spółdzielnie spożywców nie mają sił do utrzymania się i pomyślnego rozwoju, to też równocześnie z przekształceniem spółdzielni spożywców na spółdzielnie rolniczo - handlowe zaczęto łączyć kilka drobnych spółdzielni w jedną większą.

Centrale spółdzielni spożywców. W rozwoju i działalności spółdzielni spożywców odegrały wielką rolę ich centrale — związki spółdzielni spożywców, z których inicjatywy powstały spółdzielnie. Powstanie tych centrali odbywało się początkowo przy silnem poparciu Departamentu Spółdzielczego.

Pierwszy związek spółdzielni spożywców powstał w r. 1919 pod nazwą „Związek Spółdzielni Podkowieńskich" („Pakaunės Kooperacijos Bendrovių Sąjunga") [37]. W tym samym czasie według programu Ministerstwa Przemysłu i Handlu, powstają nowe centrale rejonowe w Szawlach (Šiauliai), Wyłkowyszkach (Vilkaviškis), Kiejdanach (Kedainiai), Wiłkomierzu (Ukmergė) i Poniewieżu (Paneveżys). Powstanie i działalność kilku centrali wynikało stąd, że spodziewano się osiągnąć w ten sposób większe obroty, oraz przezwyciężyć trudności transportowe, wynikające ze złej komunikacji w pierwszych latach powojennych.

Ale jesienią następnego roku, kiedy głód towarowy nieco się zmniejszył, a ceny na artykuły spożywcze zaczęły spadać, istnienie kilku centrali okazało się zbyteczne. Dlatego też pierwszy kongres spółdzielczy, który odbył się dn. 20.III. 1920 r. w Kownie, uchwalił zlikwidować wszystkie istniejące centrale spółdzielni spożywców, a zamiast nich utworzyć jedną centralę dla całego kraju. Ponieważ jednak związek szawelski uporczywie się temu sprzeciwiał, złagodzono uchwałę i postanowiono utworzyć Biuro Związków Spółdzielni. W myśl tej uchwały powstał tego samego roku „Litewski Związek Spółdzielni" (Lietuvos Kooperacijos Bendrovių Sąjunga). Związek ten przejął działalność związków spółdzielni spożywców w Wyłkowyszkach, Kiejdanach, oraz Poniewieżu, a związek szawelski wstąpił doń tylko jako członek. W ten sposób przynajmniej częściowo udało się scentralizować działalność spółdzielni spożywców. Dalsze starania w celu zjednoczenia „Litewskiego Związku Spółdzielni" z szawelskim

---

[37]) Kooperacija, P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 210.

związkiem spółdzielni nie dawały przez dłuższy czas dodatnich rezultatów. Dopiero w r. 1927, kiedy związek szawelski popadł w trudności finansowe, nastąpiło połączenie tych związków w jedną organizację. „Litewski Związek Spółdzielni" jeszcze przed zjednoczeniem się ze związkiem szawelskim miał swoje oddziały w Wyłkowyszkach, Kiejdanach, Wiłkomierzu, Poniewieżu i Rakiszkach.

Oba związki od początku swego istnienia oprócz dostarczania spółdzielniom artykułów spożywczych zaopatrywały również rolników w nasiona, nawozy, maszyny i narzędzia rolnicze, oraz skupowały zboże dla intendentury wojskowej i len na eksport; zajmowały się także propagandą, rewizją i pracą kulturalno - oświatową.

„Litewski Związek Spółdzielni" jeszcze w pierwszych latach swego istnienia zaczął wydawać miesięcznik spółdzielczy „Talka", który potem przejęła Rada Spółdzielcza. Związek ten założył również rzeźnię trzody chlewnej, oraz fabrykę produktów mięsnych w Poniewieżu, a nieco później wraz ze związkiem szawelskim założył fabrykę cukierków w Szawlach.

Obie centrale utrzymywały instruktorów, oraz zakładały kursy dla pracowników i kierowników Spółdzielni. Środki na te cele otrzymywały z operacyj handlowych, zwłaszcza z operacyj produktami rolnemi.

Nowy etap decentralizacji życia spółdzielczego rozpoczął się w r. 1925, kiedy obok istniejących dwóch centrali powstała trzecia pod nazwą „Litewskie Centrum Spółdzielni" (Lietuvos Kooperatyvų Centras), której celem było jednoczenie t. zw. spółdzielni katolickich. Był to w życiu spółdzielczem nowy ferment niezgody, wniesiony tu przez katolickie partje polityczne. Rozbicie, spowodowane tworzeniem się nowych centrali, miało bardzo smutne następstwa, ponieważ wskutek szkodliwej konkurencji i bezowocnej walki pomiędzy centralami spółdzielni, zlikwidowała się w r. 1927 centrala spółdzielni spożywców w Szawlach, a nieco później, jednocześnie z bankructwem partji „Związku Rolników" (Ūkininkų Sąjunga), zlikwidowało się także „Litewskie Centrum Spółdzielni", pociągając za sobą wielkie straty dla członków spółdzielni i rolników.

Po upadku „Litewskiego Centrum Spółdzielni" oraz centrali w Szawlach, ich aktywa i pasywa przejął „Litewski Związek Spółdzielni". Związek ten pozostał jako jedyna centrala spółdzielni spożywców. Zdawało się, że po bolesnych próbach i nieudanem współzawodnictwie innych centrali spółdzielni, będzie się unikało wszelkich prób decentralizacji. Przez dłuższy czas jednak system decentralizacji był jeszcze utrzymywany, gdyż „Litewski Związek Spółdzielni", który jak już wyżej wspomniano, prowadził na szeroką skalę operacje produktami rolnemi, maszynami, nawozami i innemi towarami, potrzebnemi w produkcji rolnej, kolidował z działalnością

centrali spółdzielni rolniczych t. zw. „Związkiem Spółdzielni Rolniczych" — „Lietūkis" (Lietuvos Žemės Ūkio Kooperatyvų Sąjunga). „Lietūkis" zaś, zwalczając konkurencję prywatnego handlu, mimowoli stał się silnym współzawodnikiem „Litewskiego Związku Spółdzielni", oraz jego oddziałów i członków spółdzielni spożywców. Poza tem, jednakowe operacje obu związków stały się przyczyną wielu wzajemnych nieporozumień.

W r. 1925 ówczesny Minister Rolnictwa zabronił „Litewskiemu Związkowi Spółdzielni" jako organizacji nierolniczej dostawę produktów dla intendentury wojskowej, wskutek czego operacje związku bardzo się zmniejszyły [38]). Następnie, z chwilą nastania gospodarczej depresji Litewski Związek Spółdzielni popadł w trudności finansowe i z tych powodów zmuszony był wydzierżawić fabrykę produktów mięsnych w Poniewieżu, oraz zlikwidować fabrykę cukierków. Na zmniejszenie się obrotu wpłynęła również likwidacja działu maszyn rolniczych, który przeszedł w ręce powstałej w r. 1923 organizacji rolniczej „Lietūkis".

Wyżej wspomniane jednakowe operacje „Litewskiego Związku Spółdzielni" i „Lietūkis", oraz podobny skład członków obu centrali nasuwały myśl, a nawet potrzebę połączenia tych centrali. Zdarzały się wypadki, że te same spółdzielnie bywały jednocześnie członkami „Litewskiego Związku Spółdzielni" i „Lietūkis", zaciągały kredyt w jednej i drugiej centrali, przez co narażały obie centrale na niebezpieczeństwo. Paralelizm ten w pracy wymagał dalszej centralizacji, co też nastąpiło w r. 1931, kiedy obie centrale połączyły się w jedną organizację spółdzielczą w ten sposób, że „Litewski Związek Spółdzielni Rolniczych" w skrócie zwany „Lietūkis" przejął wszystkie aktywa i pasywa „Litewskiego Związku Spółdzielni", stając się jedyną centralą spółdzielni spożywców i rolniczych w całej Litwie [39]).

4. Spółdzielnie rolniczo - handlowe.

Typ i organizacja spółdzielni rolniczo-handlowych. Spółdzielnie rolniczo-handlowe, zwykle zwane spółdzielniami rolniczemi albo nawet towarzystwami rolniczemi (Žemės Ūkio Draugija), nie mają jeszcze ustalonego czysto spółdzielczego charakteru, gdyż w rzeczywistości niektóre z nich są więcej towarzystwami, niż spółdzielniami. Wynika to z celów i zadań tych towarzystw, które są bardzo rozmaite. Tak więc według statutu, towarzystwa rolnicze tego typu mają za zadanie podnoszenie

[38]) Kooperacija. P. Šalčius, 1931 r., str. 212.

[39]) „Lietūkis" Dešimtmetis, Kaunas, 1933 r., str. 8.

kultury rolnej i przemysłu rolnego. W tym celu, zgodnie ze statutem zbierają one wiadomości w poszczególnych gałęziach rolnictwa, prowadzą propagandę o najlepszych sposobach i metodach gospodarowania, urządzają odczyty, pogadanki, wycieczki, zakładają szkoły, czytelnie, urządzają wystawy i muzea, udzielają porad i wskazówek, rozpowszechniają czasopisma rolnicze, utrzymują agronomów i innych specjalistów z dziedziny rolniczej, zakładają stacje doświadczalne i t. d. Obok celów o charakterze czysto kulturalnym, statut przewiduje pośredniczenie w kupnie a więc: pomaganie członkom i innym w nabywaniu maszyn i narzędzi rolniczych, zwierząt hodowlanych, drobiu, nasion i nawozów sztucznych. Przewidziane również jest zakładanie kantorów, agentur, punktów czyszczenia nasion, składów, mleczarń, punktów kopulacyjnych, rzeźni, suszarni owoców i t. p.[40]). Poza tem towarzystwa według statutu udzielają członkom kredytu pod zastaw inwentarza, zwierząt i innych produktów rolnych, przyjmują zamówienia od rządu, samorządu, instytucyj społecznych i osób prywatnych[41]).

Jak zaznacza P. Šalčius, w statucie towarzystw rolniczych znajduje się wszystko, co było w statutach normalnych rosyjskich miejscowych towarzystw rolniczych. Środki na swoje cele czerpią towarzystwa z wpisowego, rocznych składek, ofiar i zapomóg. Udziały są nieprzewidziane. Towarzystwa te, nie uważając siebie za spółdzielnie, rejestrowały się nie w Inspekcji Instytucyj Kredytowych i Spółdzielczych, ale u naczelników powiatowych.

W pierwszych latach powojennych towarzystwa rolnicze zajmowały się przeważnie pracą kulturalną; gdy ta jednak została przejęta przez Izbę Rolniczą, towarzystwa ograniczają się do działalności gospodarczej, przez co nabrały one cech spółdzielni rolniczo-handlowych. W ostatnich czasach po zreorganizowaniu spółdzielni spożywców i rolniczo-handlowych pod nazwą „Lietūkis“, niektóre spółdzielnie rolniczo-handlowe zajmują się tylko skupem produtków rolniczych dla „Lietūkis“, oraz sprzedażą nawozów i maszyn rolniczych, inne zaś obok tych operacyj posiadają takie same sklepy, jak i spółdzielnie spożywców. Poza tem większe spółdzielnie rolniczo-handlowe są punktami skupu świń bekonowych dla „Maistas“.

Działalność spółdzielni rolniczo - handlowych w ciągu ostatnich 3 lat przedstawia się następująco:

---

[40]) Kooperacija, P. Šalčius, Kaunas, 1931 r., str. 223 — Statut, art. 3.
[41]) Ibid.

Tabl. Nr. 32.

Wyszczególnienie	1930	1931	1932
Liczba spółdzielni	259	254	213
Liczba członków (w tys.)	38,9	33,8	33,9
Liczba sklepów	318	313	294
Liczba pracowników	705	713	738
Sprzedano towarów (w milj. lit.) .	52,25	44,99	46,0
Kapitał własny (w milj. lit.) . . .	3,62	3,31	3,47
Towary (w milj. lit.)	7,68	10,74	8,88
Zysk (w milj. lit.)	0,76	0,08	0,60
Suma bilansowa (w milj. lit.) . . .	17,41	20,16	18,60

Członkami wszystkich tych spółdzielni, wyłączając kilka spółdzielni po miastach, byli w większej części rolnicy, których liczba w r. 1932 wynosiła 23.486. Niewielka ilość członków tłumaczy się tem, że spółdzielnie sprzedają towary na jednakowych warunkach członkom i nieczłonkom, wskutek czego niektórzy, chociaż są w stałych stosunkach ze spółdzielnią, nie widzą korzyści należenia do niej. Zmniejszenie się ilości spółdzielni w r. 1932 w stosunku do 1930 r. tłumaczy się złączeniem się licznych spółdzielni rolniczych ze spółdzielniami spożywców, a zmniejszenie się obrotów pieniężnych — spadkiem cen na towary, gdyż obrót towarowy, jak twierdzi J. Krikščiūnas, nietylko się nie zmniejsza, ale wciąż wzrasta. Tak już w roku 1933, w którym było 184 spółdzielni i 26,1 tysięcy członków, kapitał własny wynosił 5,03 milj. lit., obrót 37,53 milj. lit. i suma bilansowa 21,30 milj. lit. Danych o działalności spółdzielni w r. 1934 — brak. Jednak jak twierdzi prof. P. Šalčius, ogólny obrót nie był mniejszy od r. 1933 [42].

Ponieważ działalność spółdzielni rolniczo - handlowych jest ściśle związana z działalnością „Związku Spółdzielni Rolniczych“ t. zw. „Lietūkis“, należy omówić nieco szczegółowiej sam związek i jego działalność.

Litewski Związek Spółdzielni Rolniczych — „Lietūkis“. Litewski Związek Spółdzielni Rolniczych — „Lietūkis“ powstał w r. 1923. Celem jego jest koordynowanie działalności spółdzielni i towarzystw rolniczych, utrzymywanie stosunków między spółdzielniami, podnoszenie wszelkiemi

[42]) „Talka“, 1933 r. Nr. 11, str. 177, 1935 r. Nr. 7—8.

sposobami kultury rolnej oraz przemysłu rolnego, organizowanie przerobu produktów rolnych oraz bezpośredniej ich sprzedaży na rynku wewnętrznym i zewnętrznym.

Z celów tych widać, że centrala spółdzielni rolniczych, tak samo jak i jej członkowie — towarzystwa rolnicze — jest niejako organizacją ideowo-kulturalną. Jednak art. 3 statutu głosi [43]), że związek ten ma na celu organizowanie skupu produktów rolniczych, oraz ich przetwarzanie i eksport. W tym celu związek zakłada sklepy, elewatory, mleczarnie, składy, kantory, agentury, oddziały, fabryki i t. d. oraz prowadzi handel hurtowy i detaliczny produktami, porzebnemi dla rolników. Poza tem jako związek spółdzielni zajmuje się także rewizją i instruowaniem swych członków. Widać więc, że „Lietūkis" był równocześnie ideową i handlową organizacją.

Początkowo „Lietūkis" również organizował i zakładał spółdzielnie mleczarskie. Jednak w r. 1926, spółdzielnie mleczarskie wyodrębniły się przez utworzenie własnej centrali pod nazwą „Pienocentras".

W pierwszych latach swego istnienia „Lietūkis" zajmował się przy pomocy Ministerstwa Rolnictwa pracą kulturalną, prowadzoną na szeroką skalę, obecnie zaś, kiedy praca ta przeszła do Izby Rolniczej, „Lietūkis" zajmuje się wyłącznie handlem maszynami rolniczemi, nawozami, paszą, nasionami, oraz dostawą produktów dla intendentury wojskowej. Poza tem „Lietūkis" organizuje eksport zboża przez elewatory w Kownie i w Szawlach, utrzymuje szkółkę drzew owocowych w Kiejdanach, Naumiestis i fabryki lnu w Birżach i Joniszkach. Tę ostatnią w r. 1933 zniszczył pożar.

Struktura „Lietūkis" podobna jest do struktury innych związków spółdzielni. Członkami jego mogą być spółdzielnie rolniczo - handlowe, oraz inne spółdzielnie i ich związki. Wpisowe wynosi 100 litów, a udział po 500 litów od każdych 10.000 litów (pełnych lub niepełnych) własnego kapitału członka. Udział może być spłacony ratami. Członkowie odpowiadają za zobowiązania całemi udziałami oraz 5-ciokrotną sumą obowiązkowych udziałów, lecz nie wyższą od 5.000 litów. Obowiązkiem członków jest załatwianie wszelkich operacyj handlowych przez centralę „Lietūkis" [44]).

W pierwszych latach swego istnienia „Lietūkis" zajmował się pracą kulturalno-gospodarczą w dziedzinie rolnictwa. Praca ta zaczęła się od dostarczania rolnikom nasion lepszego gatunku, aby w ten sposób podnieść urodzje zwłaszcza owsa i jęczmienia. Tak „Lietūkis" rozpowszechnił nasion:

---

[43]) Statut „Lietūkis", 1930 r.

[44]) Ibid.

w r. 1923 — 432.5 q, w r. 1924 — 4252 q, w r. 1925 — 1333.5 q, razem za 1.000.000 litów. Część tych nasion została rozpowszechniona przez elewatory, część zaś przez spółdzielnie rolnicze. Praca ta była gorąco popierana przez Ministerstwo Rolnictwa i Bank Ziemski [45]). Nasiona skupowano po większych gospodarstwach wzorowych w kraju, ale już w r. 1927 nie wystarczyło nasion krajowych i trzeba było sprowadzić około 12 wagonów z Prus Wschodnich. Owies i jęczmień były rozpowszechnione w tych samych odmianach: owies — odmiany „Ligowo", „Zwycięzca" a jęczmień — „Hanna" i „Złoty" [46]).

Wielkie zasługi położył „Lietūkis" w r. 1929, kiedy po nieurodzaju w północnej Litwie trzeba było zaopatrywać rolników w nasiona, tym razem nietylko zbożowe, ale też w nasiona lnu i w ziemniaki. Zadanie to „Lietūkis" spełnił przy pomocy Izby Rolniczej. Najpierw zakupiono nasiona w kraju (w Suwalszczyźnie), ogółem za 10.352.947 litów, a resztę za sumę 3.874.637 litów sprowadzono z zagranicy. Owies, jęczmień, pszenicę jarą i ziemniaki sprowadzono z Prus Wschodnich, a nasiona lnu z Holandji.

Operacje handlowe nasionami w latach następnych zaliczają się już do operacyj ściśle handlowych zbożem, gdyż odbywały się nie w związku z pracą kulturalną, a tylko w celach handlowych. Do prac kulturalnych zalicza się w pierwszych latach rozpowszechnianie drzew owocowych, oraz bydła rasowego, które sprowadzano z zagranicy. Poza tem z inicjatywy „Lietūkis" zaczęły powstawać po wojnie pierwsze spółdzielnie mleczarskie, towarzystwa hodowli bydła, i wtedy również zorganizowano Centralny Związek Kółek Kontroli Obór.

Obecnie „Lietūkis" zajmuje się tylko operacjami handlowemi i centralizuje działalność spółdzielni rolniczo-handlowych. W tym celu założone zostały oddziały — składy na prowincji, które jako centrale rejonowe obsługują spółdzielnie, dostarczając im towarów. Składy takie są: w Kownie—2, Poniewieżu, Szawlach, Telszach, Wiłkomierzu, Rakiszkach, Skodzie (Skuodas), Płundze (Plungiai), Kłajpedzie, Możejkach, Szyłucie (Šilute), Priekuli (Priekulė), i Pagiegiach (Pagėgiai). Oddziały te mają działy hurtowej i detalicznej sprzedaży oraz dokonywują zakupów u rolników.

W ostatnich latach, po złączeniu się „Litewskiego Związku Spółdzielni" z „Lietūkis" spółdzielnie rolnicze rozszerzyły swe operacje; poza handlem produktami rolniczemi, maszynami i nawozami, zajmują się obecnie również handlem cukrem, naftą i innemi artykułami pierwszej potrzeby.

Działalność „Lietūkis" w latach od r. 1928 do 1934 włącznie, przedstawia tablica Nr. 33 (str. 81).

---

[45]) „Lietūkis" Dešimtmetis, 1933 r. Kaunas, str. 16.

[46]) Ibid.

Tabl. Nr. 33.

Działalność „Lietūkis" za lata 1928 — 1934 w tys. lit.[17])

Wyszczególnienie	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Liczba członków	49	52	41	120	138	140	127
Ważniejsze pozycje stanu czynnego:							
Kasa i rachunki bieżące	1.858,9	1.714,2	1.815,1	1.167,8	1.167,2	1.150,5	1.134,5
Weksle	7.490,1	6.185,5	7.502,6	7,608,4	6.125,6	3.443,9	4.474,5
Towary	4.379,5	3.793,3	5.342,8	3.443,4	4.249,5	2.707,6	4.499,9
Udziały, akcje i papiery wartościowe	49,8	49,0	59,0	225,3	226,0	152,4	245,2
Ruchomości i nieruchomości . . .	305,3	319,5	500,9	1.031,6	900,7	973,9	1.063,2
Ważniejsze pozycje stanu biernego:							
Kapitał obrotowy	191,8	202.6	395,3	477,3	545,6	573,4	573,4
„ rezerwowy	70,5	84,1	130,4	331,2	331,2	331,2	361,3
„ udziałowy	49,5	53,8	49,6	188,8	233,9	303,3	289,1
Inne kapitały	—	—	—	150,0	43,6	87,1	133,0
Weksle i wierzyciele	13.123,6	11.390,8	14.119,3	11.241,5	1.332,7	6.798,3	8.452,8
Zysk	53,8	145,3	203,2	82,1	45,3	54,0	83,1
Obrót handlowy	12.128,6	29.393,2	23.116,6	36.742,7	28.853,0	32.063,4	37.616,7
W tem: eksport zboża	—	—	10.985,8	8.127,1	952,1	2.583,8	2.488,6
sprzedano zboża na rynku wewnętrznym	6.414,0	20.157,8	8.181,2	2.843,4	2.893,3	2.583,8	2.447,9
sprzedano nawozów sztucznych	3.173,4	4 876,6	6.224,0	4.720,0	5.394,3	4.340,1	5.056,1
„ towarów spożywcz. .	—	—	—	14.245,7	18.491,6	23.782.1	25.905,7
Suma bilansowa	14.083,1	12.061,5	15.220,4	13.476,5	12.931,9	8.565,9	11.699,8

17) „Lietuvos Statistikos Metraštis" za lata 1932—1934.

Zmniejszenie się obrotów handlowych w r. 1932 tłumaczy się tem, że spowodu niepomyślnych warunków na rynkach światowych, „Lietūkis" prawie zupełnie wstrzymał się od zakupu i eksportu zboża [48]). W roku 1933 widać znowu zwrot na lepsze. Z całego obrotu nawozami, maszynami, materjałem budowlanym i produktami spożywczemi, znaczna ilość przypada na obrót w kraju. Z całego obrotu, przypada na obrót wewnątrz kraju: cukrem — 70%, maszynami — ca 45%, nawozami fosforowemi — 40%, solą kuchenną — 30% [49]).

Spośród członków „Lietūkis", najruchliwsze są wielkie spółdzielnie spożywców w miastach, z których „Parama" (Pomoc) w Kownie ma 21 sklepów.

Obrót tej spółdzielni w r. 1930 wynosił 3,61 milj. lit., w r. 1931 — 4,62 milj. lit., a w r. 1932 — 5,44 milj. lit. W r. 1930 zbudowała ona w Kownie nowocześnie urządzoną piekarnię, która produkuje 40.000 kg chleba na dobę. Następne miejsce pod względem wielkości obrotów zajmuje „Wojskowe Stowarzyszenie Ekonomiczne" (Ekonominė Karių Bendrovė), które w r. 1932 miało 1317 członków. Obrót jego wynosił 2,96 milj. litów. Spośród innych stowarzyszeń na uwagę zasługuje także „Stowarzyszenie Spożywcze Kolejowców" (Geležkeliečių Vartotojų Bendrovė), które obecnie likwiduje się, wskutek trudności finansowych.

Handel ważniejszemi produktami „Lietūkis" za lata 1923 — 1933 przedstawia tablica Nr. 34 (str. 83). Z tablicy tej widać, że handel zbożem „Lietūkis" rozpoczął w pierwszym roku swego istnienia. Obrót zbożem w tym roku (1923) wynosił 24,3% całego obrotu. W następnych zaś latach począł wzrastać i najwyższy stopień osiągnął w roku 1930.

Również i w eksporcie zboża „Lietūkis" odgrywa decydującą rolę (65,7—95,8% całego eksportu zbożowego).

W handlu nawozami sztucznemi najpoważniejszą pozycję zajmuje superfosfat, następnie tomasyna, sole potasowe i nawozy azotowe. Najwięcej nawozów sprzedano w r. 1932. Obrót nawozami wzrasta co roku. Przyczyną tego wzrostu jest osłabienie konkurencji prywatnego handlu, który nie jest w stanie kredytować na dłuższy okres czasu [50]).

Jeśli chodzi o handel maszynami, to największe obroty osiągnięto w pierwszych latach, kiedy „Lietūkis", organizując mleczarnie, zaopatrywał je w maszyny mleczarskie. Obecnie dostarczaniem maszyn mleczarskich zajmuje się „Pienocentras".

---

48) „Talka", 1933 r. Nr. 9, str. 141.

49) „Lietuvos Statistikos Metraštis 1932—1933 m.", Kaunas, 1934 r.

50) „Lietūkio" Dešimtmetis, 1933 r., str. 36.

Działalność „Litewskiego Związku Spółdzielni Rolniczych“ — „Lietūkis“ za lata 1923—1933[51]).

Obroty ważniejszemi towarami.

Tabl. Nr. 34.

Rok	ZBOŻE			Nawozy sztuczne (ilość worków)	Maszyny rolnicze w litach	Włókno lniane w litach	Pasza w tys. lit.	Bydło zarodowe w litach	W % ogólnego obrotu danemi produktami				
	Obrót w tonnach	Eksportowano przez „Lietūkis“							Zboże	Maszyny	Nawozy	Pasze	Bydło
		w tonnach	W % % ogólnego eksportu zboża z Litwy										
1923	1.941	—	—	95.025	—	—	47,6	603.596.47	24,3	—	72,4	.	.
1924	5.639	—	—	131.083	2.138.699,39	—	273,0	935.800,81	.	.	.	.	.
1925	5.356	—	—	176.450	2.409.253,45	62.190	279,7	1.305.661,95	21,4	18,6	25,1	2,1	9,9
1926	4.148	—	—	158.742	2.157.534,87	38.791	337,6	—	.	.	.	.	—
1927	9.117	—	—	138.480	935.306,61	562.848	467,9	—	49,5	9,0	24,5	4,5	—
1928	11.239	—	—	176.010	908.189,38	262.233	962,0	—	.	.	.	.	—
1929	31.510	1.655	72,9	277.163	1.478.787,85	341.852	790,5	—	63,5	5,0	16,6	2,7	—
1930	34.358	33.792	76,4	329.355	1.904.341,67	268.223	61,4	—	.	.	.	.	—
1931	30.692	22.516	95,8	311.948	2.523.000,00	359.961	194,5	—	28,2	6,8	12,8	38,8	—
1932	11.170	2.176	65,7	380.703	789.018,99	234.452	305,7	—	11,4	2,7	18,7	59,6	—
1933	8.700	—	—	391.430	692.242,92	—	—	—	8,0	2,0	73,0	3,0	—

[51]) „Lietūkis“ Dešimtmetis, Kaunas, 1933 r., str. 18—35 i „Talka“ 1934 r. Nr. 4—5.

Poważną pozycję w handlu stanowi również handel lnem i paszą. Obroty paszą, chociaż pod względem pieniężnym w roku 1932 są mniejsze, niż np. w r. 1927, stanowią jednak w całym obrocie tego roku najpoważniejszą pozycję. Pasza ta jest skupowana u rolników głównie w celu dostawy dla intendentury wojskowej. Prócz tego, w związku z rozwojem mleczarstwa i bekoniarstwa „Lietūkis" często zaopatruje rolników w pasze treściwe [52]).

Handel bydłem zarodowem kończy się w roku 1926, gdyż w roku tym Izba Rolnicza przejęła od „Lietūkis" pracę kulturalną, a także i pracę nad podniesieniem stanu hodowli. Poza temi działami handlowemi „Lietūkis" prowadzi handel nasionami koniczyn, traw, materjałem budowlanym, solą kuchenną, cukrem, opałem, naftą i innemi produktami spożywczemi które w r. 1932 stanowiły 59,6% całego obrotu „Lietūkis", a w r. 1933 — 73%, czyli 80% całego obrotu wewnętrznego. w zakresie tych produktów.

5. Spółdzielnie mleczarskie.

Uwagi ogólne. Spółdzielczy ruch mleczarski w Litwie rozpoczął się jeszcze przed wojną światową. Już w okresie od 1908—1914 r. w Litwie istniało kilkanaście mleczarń. Działalność spółdzielni mleczarskich przed wojną nie była scentralizowana; zależały od Komisji Urządzeń Rolnych i nie miały ze sobą żadnej łączności. Dopiero po odzyskaniu niepodległości państwowej, kiedy ruch spółdzielczy rozpoczął się na nowo, zaczynają powstawać również spółdzielnie mleczarskie. Zjawiły się one w obecnej Litwie później, niż spółdzielnie innego rodzaju, z biegiem czasu jednak, kiedy rynek światowy zaczął wymagać coraz lepszych produktów spożywczych i stawiać pewne wymagania co do jakości importowanego towaru, w Litwie, jako kraju wyłącznie rolniczym, zaczęto się troszczyć o polepszenie eksportowanych produktów rolniczych, a w pierwszym rzędzie produktów mleczarskich, które miały szerszy i lepszy rynek zbytu zagranicą.

Pierwsze spółdzielnie mleczarskie w Litwie powojennej zaczęły powstawać w r. 1923 z inicjatywy Litewskiego Związku Spółdzielni Rolniczych „Lietūkis" [53]). W r. 1924 pracą nad organizowaniem i finansowaniem spółdzielni mleczarskich podzieliły się dwie centrale: wyżej wspomniany „Lietūkis" i „Związek Rolników Litewskich" (Lietuvos Ūkininkų Sąjunga), które przez dwa następne lata zorganizowały przeszło 200 mleczarń. Gdy sieć mleczarń została dostatecznie rozwinięta, spółdzielnie

[52]) „Talka", 1934 r. Nr. 5—4.

[53]) Sprawozdanie „Centralinė Lietuvos Pieno Perdirbimo Bendrovių Sąjunga" — „Pienocentras" za r. 1931.

mleczarskie poczuły, że owe dwie centrale, pracujące też w innych kierunkach, nie mogą w zupełności zadowolić i obsłużyć wszystkich istniejących wtedy spółdzielni mleczarskich. Poza tem, owe dwa związki, rywalizując ze sobą, mniej dbały o jakość i same urządzenie mleczarń, a większą uwagę zwracały na ich ilość. Rywalizacja ta nie była dodatnim objawem w spółdzielczem życiu mleczarskiem. Powstała więc potrzeba centralizacji i specjalizacji w dziedzinie tej gałęzi spółdzielczości; starano się w jakikolwiek sposób usunąć paralelizm w pracy i zmniejszyć koszty obsługi spółdzielni mleczarskich. W tym też celu, w r. 1926, z polecenia Ministerstwa Rolnictwa został zwołany zjazd przedstawicieli wszystkich spółdzielni mleczarskich, na którym utworzono „Centralny Związek Spółdzielni Przerabiania Mleka" (Centralinė Lietuvos Pieno Perdirbimo Bendrovių Sąjunga), t. zw. „Pienocentras" (Centrum mleka), któremu powierzono organizację i kontrolę nad spółdzielniami mleczarskiemi. Nieco wcześniej (25 II.1926 r.) mleczarnie „Litewskiego Związku Rolników" zorganizowały odrębny związek mleczarski, t. zw. „Litewski Związek Spółdzielni Przerabiania Mleka" (Lietuvos Pieno Perdirbimo Bendrovių Sąjunga"). Związek ten jednak istniał niedługo i został zlikwidowany w r. 1928. Spółdzielnie mleczarskie, należące do tego związku, przeszły do „Pienocentras", który rozpoczął swoją działalność z dniem 1 stycznia 1927 r.[54]). Z biegiem czasu działalność jego tak się rozwinęła, że obecnie „Pienocentras" obsługuje wszystkich rolników w kraju, przez co podniosła się produkcja mleka i masła i wzrosły dochody rolników. O postępie w produkcji i eksporcie masła może świadczyć fakt, że podczas gdy w r. 1923 dla rynku kowieńskiego trzeba było importować masło z zagranicy, gdyż krajowego nie wystarczało, to w roku 1931 eksport masła i innych produktów mlecznych wynosił 18,87% całego eksportu, a w r. 1932—23,28%, czyli w eksporcie Litwy zajął drugie miejsce.

Organizacja spółdzielni mleczarskich. Centrala spółdzielni mleczarskich „Pienocentras". Na czele całego ruchu spółdzielczości mleczarskiej stoi „Centralny Związek Spółdzielni Przerabiania Mleka" — „Pienocentras" z siedzibą w Kownie. Zadaniem tego związku jest propagowanie produkcji mleka w kraju, szerzenie i doskonalenie przerobu mlecznego, pomaganie w zakładaniu w odpowiednich miejscach spółdzielni mleczarskich, oraz łączenie działalności tych spółdzielni, organizowanie sprzedaży produktów mleczarskich bez pośredników wewnątrz kraju i zagranicą. W tym celu związek zbiera i ogłasza dane statystyczne i inne wiadomości, związane z gospodarką mleczną; urządza wystawy, konkursy, wycieczki, zakłada szkoły mleczarskie, uniwersytety ludowe, czytelnie, bibljoteki i muzea; wydaje czaso-

[54]) „Talka", 1934 r. Nr. 8—9, str. 241.

pisma z dziedziny mleczarstwa, stara się o zapomogi i pożyczki w instytucjach kredytowych i państwowych, a w miarę możności i sam udziela kredytu; zaopatruje swych członków — spółdzielnie mleczarskie — w potrzebne maszyny i urządzenia, w personel techniczny i t. d.; zakłada i utrzymuje w Litwie i zagranicą sklepy, chłodnie, magazyny, stacje doświadczalne, biura ekspedycyjne, pracownie i inne potrzebne zakłady [55]). Związek występuje jako osoba prawna i odpowiada za swoje zobowiązania całym majątkiem i kapitałem, oraz pięciokrotną sumą obowiązkowych udziałów swoich członków (art. 3 statutu).

Członkami „Pienocentras" są spółdzielnie mleczarskie. Nowowstępujący do związku członek—mleczarnia—bierze na siebie odpowiedzialność za operacje, zobowiązania i możliwe straty związku w sumie pięciokrotnego obowiązkowego udziału. pozatem wnosi 20 litów wpisowego i jeden obowiązkowy udział w sumie 500 litów. Jeżeli spółdzielnia mleczarska produkuje rocznie więcej niż 10.000 kg masła, to za każde dalsze 10.000 kg masła wnosi jeszcze po 500 litów udziału (art. 10 i 12 statutu). Obowiązkiem członka jest załatwianie wszelkich operacyj, jak np. eksportu produktów mlecznych i temu podobnych spraw, tylko przez związek „Pienocentras" (art. 14).

Organami zarządzającemi są: zebranie pełnomocników, rada, zarząd i komisja rewizyjna (art. 28). Wszelkie inne, ważniejsze postanowienia statutu, jak np. tworzenie kapitału zakładowego i rezerwowego, podobne są do postanowień innych związków spółdzielni i opierają się na ustawie spółdzielczej.

Działalność Centralnego Związku Spółdzielni Przerabiania Mleka „Pienocentras", w ciągu ostatniego siedmiolecia, przedstawia tablica Nr. 35 (str. 87). Z tablicy tej widać, że w okresie tym poczyniono dość znaczne postępy. Jeżeli w obliczeniu procentowem dane z roku 1928 uważać za 100, dane z r. 1934 będą przedstawiały się następująco:

Ilość mleczarń	91,6
Kapitał zakładowy	1152,9
Kapitał rezerwowy	1219,1
Kapitał udziałowy	495,0
Kapitał inwestycyjny (ruchomości i nieruchomości)	1732,3
Obrót handlowy	280,5
Eksportowano masła (w tonnach)	686,8
Eksportowano masła (w litach)	276,1
Suma bilansowa	255,6

[55]) Statut Centralnego Związku Przerabiania Mleka — „Pienocentras" art. 1 i 2.

Tabl. Nr. 35. **Działalność „Pienocentras“ za lata 1928—1934 w tys. litów [56]).**

Wyszczególnienie	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Liczba członków — mleczarń: . .	241	262	272	273	263	251	221
parowych	103	118	128	143	151	153	148
motorowych	—	—	—	28	36	35	36
ręcznych	138	144	144	102	76	63	37
Ważniejsze pozycje stanu czynnego:							
Rachunki bieżące w bankach . . .	85,8	82,5	100,1	426,2	602,7	431,6	1.268,1
Weksle i należności	2.553,2	2.809,8	4.343,8	5.051,9	4.681,3	3.121,1	2.634,7
Towar i produkty mleczne . . .	563,6	960,3	1.172,6	1.710,8	865,2	814,3	593,5
Akcje, udziały i pap. wartościowe .	101,0	101,1	6,5	6,5	6,5	16,5	92,6
Ruchomości i nieruchomości . . .	81,7	168,2	387,1	358,5	1.597,4	1,683,0	1.415,2
Ważniejsze pozycje stanu biernego:							
Kapitał zakładowy	13,1	23,5	37,3	653,4	975,4	1.250,1	1.510,3
„ rezerwowy	17,8	42,8	76,7	116,7	164,1	194,0	217,0
„ udziałowy	142,7	216,9	383,5	458,9	538,7	626,4	706,5
„ specjalny	19,1	43,9	68,9	124,9	13,0	13,0	12,9
Weksle i długi	2.987,0	3.126,0	4.328,6	4.995,7	4.875,5	2.845,3	2.590,4
Zysk	96,2	133,2	159,7	189,7	117,6	88,3	87,9
Obrót handlowy	13.662,1	25.998,7	43.853,7	46.102,2	45.182,4	36.163,4	36.328,6
w tem: eksport masła w tonnach .	1.374,1	2.810,5	5.978,1	7.526,9	9.267,4	8.692,2	9.589,9
„ „ w tys. litów	10.436,6	20.786,0	34.866,5	37.054,9	36.045,6	29.150,1	28.815,9
„ jaj „ „ sztuk	—	—	1.774,3	5.557,5	8.753,8	7.523,3	16.074,5
„ „ „ „ litów	—	101,7	334,4	734,9	1.033,0	759,0	1.396,7
sprzedano na rynku wewn.	1.579,9	2.138,8	2.733,9	3.764,2	3.898,8	3.604,4	4.037,1
Zapomogi państwowe	667,3	701,3	1.773,6	3.245,0	6.858,8	9.477,7	15.143,4
Suma bilansowa	3.395,3	4.140,9	6.090,6	7.683,6	7.835,6	6.155,9	6.114,1

[56]) „Lietuvos Statistikos Metraštis 1932 m“, Kaunas, 1933 r. i „Pienocentro“ Apyskaita 1934 r.

W powyższem zestawieniu zwraca uwagę przedewszystkiem kapitał inwestycyjny, który w stosunku do innych kapitałów jest bardzo duży. aczkolwiek wzrosły również i inne kapitały, a zwłaszcza zakładowy. Najwięcej inwestowano w budowę własnego 4-piętrowego gmachu. który jest jednym z najładniejszych domów w Kownie. Obrót handlowy w litach osiągnął swoje maksimum w roku 1931. W następnych latach. spowodu zniżki cen zaznaczył się wyraźny spadek. Eksport masła wyprodukowanego w mleczarniach wzrasta co roku. Poza eksportem, który w latach 1930, 1931, 1932, 1933 i 1934 wynosił odpowiednio 89%, 94%, 96%, 98,72% i 99,3% całego litewskiego eksportu masła, „Pienocentras utrzymuje w kraju 12 sklepów (1932 r.) w celu bezpośredniej sprzedaży produktów mlecznych spożywcom. Z tych 12 sklepów 10 znajduje się w Kownie; sprzedały one w r. 1931 produktów mlecznych za 3.764.000 litów [57]).

S p ó ł d z i e l n i e m l e c z a r s k i e. Spółdzielnie mleczarskie zakładane są w różnych częściach kraju. Celem ich, według statutu wzorowego, jest zyskowniejsze i dogodniejsze przerabianie mleka oraz ułatwianie zbytu produktów mleczarskich [58]). Spółdzielnia może powstać i rozpocząć działalność z chwilą, gdy ma nie mniej niż 5 członków. którzy muszą posiadać krowy mleczne w rejonie zakładanej spółdzielni mleczarskiej. Nowowstępujący członek składa do zarządu spółdzielni deklarację, oraz wnosi opłatę wpisową i udział od zadeklarowanych krów. Obowiązkiem członka jest dostarczanie wszystkiego mleka do spółdzielni mleczarskiej. Zostawić sobie może tylko na potrzeby domowe i gospodarstwa, w przeciwnym zaś razie musi płacić karę, której wysokość ustala ogólne zebranie członków spółdzielni. Drugim obowiązkiem jest dostarczanie mleka czystego i niesfałszowanego, gdyż w przeciwnym razie opłaca się karę.

Zarząd spółdzielni dwa razy miesięcznie ustala cenę za litr mleka, a należność za nie wypłaca, zależnie od zawartości tłuszczu, pod koniec każdego miesiąca.

Czysty dochód spółdzielni, po odliczeniu 25% na kapitał rezerwowy i 8% dywidendy, rozdziela się, proporcjonalnie do ilości tłuszczu w mleku, między członkami spółdzielni nie później, niż w ciągu trzech miesięcy po przyjęciu sprawozdania przez walne zebranie.

W r. 1928 Izba Rolnicza, jako instytucja, kontrolująca działalność „Pienocentras“ i spółdzielni mleczarskich, w celu wzmocnienia działalności mleczarń postawiła wymaganie. aby przed założeniem spółdzielni mle-

[57]) „Talka“, 1933 r. Nr. 9, str. 142.

[58]) Pieno Perdirbimo Bendrovės Istatai.

czarskiej zbadano dokładnie rejon, w którym ma powstać mleczarnia, oraz warunki i możliwość jej rozwoju. Członkowie nowopowstającej spółdzielni mleczarskiej powinni być wciągnięci do pracy organizacyjnej i ponosić odpowiedzialność za działalność spółdzielni. Początkowo, wszystkie koszty, związane z organizowaniem spółdzielni mleczarskiej, członkowie muszą pokrywać z własnych, (t. j. spółdzielni) funduszów, lub zaciągać pożyczkę w Banku Ziemskim. Dopiero, kiedy organizowanie mleczarni jest już zakończone, Izba Rolnicza udziela przez Bank Ziemski zapomogi na pokrycie długów. Wysokość zapomóg dla nowopowstających mleczarń parowych wynosi 25% wartości maszyn mleczarni, jednak nie więcej niż 10.000 lit. dla mleczarni parowej, a 2.000 litów dla ręcznej. Pozatem Izba Rolnicza udziela zapomogi na remont lokalu mleczarni w wysokości 60% kosztów remontu, ale nie więcej niż 7.500 litów dla mleczarni parowej, a 1.500 lit. dla ręcznej, oraz na budowę nowego lokalu — w wysokości 50% jego wartości, ale nie więcej niż 10.000 litów [59]).

Takie finansowanie mleczarń w dużym stopniu przyczyniło się do rozrostu sieci spółdzielni mleczarskich, oraz do udoskonalenia przeróbki mleka.

Filje mleczarń spółdzielczych. Filje mleczarń spółdzielczych, czyli tak zwane punkty odseparowania śmietanki, zaczęto organizować w roku 1927, w celu wzmocnienia słabo działających mleczarń oraz w celu umożliwienia rolnikom, dalej mieszkającym, dostawiać mleko, a raczej śmietankę, bez straty czasu i w tańszy sposób. Odseparowana w śmietańczarni takiej śmietanka idzie do najbliższej mleczarni, gdzie produkuje się z niej masło.

Dla założenia filji — śmietańczarni — potrzebne jest zezwolenie „Pienocentras", który wymaga przedłożenia spisu dostawców mleka do śmietańczarni, oraz zaświadczenia agronoma, w którem powinna być podana odległość nowozorganizowanej śmietańczarni od sąsiednich śmietańczarń i mleczarń, oraz informacje o możliwościach jej rozwoju w danej miejscowości. To wymaganie ważne jest z tego względu, że dąży ono do utworzenia rejonów mleczarskich, w których rolnicy będą mogli dostawiać mleko tylko do mleczarni, lub śmietańczarni swego rejonu. Zabiegi te są czynione w tym celu, aby nie powstała szkodliwa konkurencja między mleczarniami i śmietańczarniami. Poza tem musi być zawarta umowa między śmietańczarnią, a mleczarnią, w której dostawcy mleka do śmietańczarni obowiązują się dostarczyć do mleczarni w określonym przez nią terminie śmietankę otrzymaną w śmietańczarni, w stanie pasteryzowanym i w zam-

---

[59]) Žemės Ūkio Rūmų 1928 m. Darbų Apyskaita, Kaunas, 1929 r., str. 55.

kniętych naczyniach. Obowiązują się również płacić karę na rzecz mleczarni w kwocie 40 centów za każdy kilogram śmietanki, o ileby nie odpowiadała wymaganiom. Ta kara, grożąca za każdy kg niedobrej lub nieczystej śmietanki, zmusza rolników do zachowania czystości oraz do produkowania dobrego mleka. Mleczarnia zaś ze swej strony zobowiązuje się co dwa tygodnie płacić za dostarczoną śmietankę, zależnie od ilości zawartego w niej tłuszczu. Przekroczenie tego terminu pociąga za sobą karę na rzecz dostawców [60]).

Dla nowozałożonej śmietańczarni „Pienocentras" daje maszyny na kredyt, na dwa lata, poza tem Izba Rolnicza udziela zapomóg w sumie 750 litów na urządzenie lokalu i nabycie maszyn, oraz w ciągu dwu pierwszych lat daje po 50 litów miesięcznie na wyposażenie kierownika śmietańczarni, ale tylko w takich śmietańczarniach, które przerabiają miesięcznie nie mniej niż 2.500 litrów mleka [61]). Urządzenie takich śmietańczarń, jako specjalnych oddziałów mleczarni, nie jest kosztowne, korzyści zaś otrzymane z nich są duże, gdyż ułatwiają działalność mleczarni i umożliwiają szerokim masom rolników przeróbkę mleka na cenniejsze produkty. Z ogólnej ilości przerobionego w mleczarniach i śmietańczarniach mleka, w ostatnich przerobiono w roku 1931 — 60,66%, a w roku 1934 — 68,45%.

„Pienocentras" zapomocą swoich instruktorów, oraz agronomów powiatowych i rejonowych, przeprowadza kontrolę nad działalnością spółdzielni mleczarskich i punktów odseparowywania śmietanki (śmietańczarni), a nad podniesieniem jakości masła pracują instruktorzy specjalnie do tego powołani.

Reasumując powyższe uwagi o organizacji spółdzielczości mleczarskiej, przedewszystkiem się uwydatnia, że w organizacji tej istnieje pewna hierachja, na czele której stoi Centralny Związek Spółdzielni Przerabiania Mleka — „Pienocentras", kontrolowany i popierany przez Izbę Rolniczą. Dalej idą spółdzielnie mleczarskie i specjalne ich oddziały, t. zw. punkty odseparowania śmietanki — śmietańczarnie. Rolnicy, mieszkający bliżej spółdzielni mleczarskiej, oddają mleko wprost do mleczarni, zaś mieszkający dalej, mają zorganizowane śmietańczarnie, pozostające w pewnym stosunku z najbliższą mleczarnią. Śmietanka ze śmietańczarni idzie do mleczarni-maślarni, gdzie zapomocą parowych, motorowych lub ręcznych maszyn zostaje przerobiona na masło. Masło, wyprodukowane w mleczarniach, za pośrednictwem Centralnego Związku „Pienocentras" zostaje sprzedane na rynku wewnętrznym, lub zewnętrznym.

60) Nugriebimo Punktai.

61) Žemės Ūkio Rūmų 1928 m. Apyskaita. Kaunas, 1929 r., str. 56.

Produkcja. Przechodząc do omawiania produkcji mleczarskiej, należy zaznaczyć, że szybkie zakładanie i powiększanie ilości mleczarń pociągnęło za sobą stosunkowo duże wkłady, poza tem spostrzeżono, iż zwiększenie ilości mleczarń nie zawsze idzie w parze z wydajnością produkcyjną i opłacalnością. Z tego powodu od roku 1928 zaczęto zwracać więcej uwagi na podniesienie poziomu mleczarń. Słabsze mleczarnie przerobiono na śmietańczarnie, a znajdujące się blisko siebie złączono w jedną większą, o zwiększonej produkcyjności i lepszem urządzeniu. Dlatego też zmniejszyła się ilość mleczarń o pośredniej wielkości rocznej produkcji.

Tak w roku 1927 ilość mleczarń, o produkcyjności rocznej do 100.000 kilogramów mleka wynosiła 98, w następnym roku wzrosła do 107, a od r. 1928 zaczyna się zmniejszać, bo w r. 1929 było tylko 77, w 1930 — 23, w 1931 — 18 i w 1934 — zaledwie 7 [62]). Zmniejszono również ilość mleczarń o produkcyjności od 200.000 do 400.000 kg, których w roku 1928 było 63, a w r. 1931—31, zaś w r. 1932—13. Natomiast ilość mleczarń o produkcji rocznej od 400.000 do 3.000.000 kg. mleka wzrasta, co przedstawia tablica Nr 36 [63]).

Podział mleczarń według wielkości rocznej produkcji w tys. kg mleka.

Tabl. Nr. 36.

Rok	400—600	600—800	800—1000	1000—1200	1200—1400	1400—1600	1600—1800	1800—2000	2000—2500	2500—3000	Ponad 3000
1927	5	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
1928	10	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—
1929	22	17	10	3	—	1	—	1	—	1	—
1930	41	33	20	11	9	6	5	2	2	1	3
1931	39	32	20	16	14	11	7	3	10	2	3
1932	45	28	25	14	17	20	10	10	7	8	8
1933	35	25	17	19	22	8	6	8	12	8	9
1934	28	28	9	27	12	9	11	9	18	6	15

Z tablicy powyższej wynika, że ilość większych mleczarń wzrosła. Do roku 1930 nie było zupełnie mleczarń o produkcji rocznej ponad 3 milj. kg mleka, a w r. 1934 było ich 15.

[62]) Sprawozdanie „Pienocentras“ za rok 1931, str. 18 i za rok 1934, str. 18.

[63]) Sprawozdania „Pienocentras“ za lata 1931—1934.

Ogólną ilość mleczarń i śmietańczarń, oraz procent przerobionego mleka w śmietańczarniach i średnią ilość mleka, przerobionego w jednej mleczarni, przedstawia tablica Nr. 37 [64]).

Tabl. Nr. 37.

Rok	Liczba mleczarń	Liczba śmietańczarń	Razem	Liczba mleczarń, mających śmietańczarnie	% mleka przerobionego w śmietańczarniach	Średnio przerobiono mleka w jednej mleczarni	
						mleczarnie, mające śmietańczarnie	mleczarnie, niemające śmietańczarń
1927	163	151	314	55	9,38	.	.
1928	241	327	568	113	20,60	.	.
1929	262	660	922	182	40,50	.	.
1930	272	1.238	1.510	242	55,20	.	.
1931	273	1.610	1.883	259	60,66	753.002	132.?83
1932	263	1.868	2.131	250	65,16	991.193	211.283
1933	251	1.825	2.076	243	66,29	978.005	235.558
1934	221	1.768	1.989	213	68,45	1.219.758	216.357

Jeden punkt przerobu mlecznego obsługiwał w r. 1927 przeciętnie 177 km², w r. 1932—26 km², w r. 1934—28 km². Z tego wynika, że sieć mleczarska w przeciągu 8 lat zgęściła się sześciokrotnie. Zgęszczenie sieci mleczarskiej świadczy również o wzrastającem zainteresowaniu rolników mleczarstwem, z którego pomimo trudnych czasów czerpią niezły dochód.

Z rozwojem mleczarstwa czynione są starania nad podniesieniem mleczności krów, która wzrasta dzięki pracy kółek kontroli obór. Także i sami rolnicy, mając z mleczarstwa poważny dochód, więcej się troszczą o wyprodukowanie większej ilości mleka i o dostarczenie go do mleczarń, co stwierdza tablica Nr. 38 (str. 93).

Średnia ilość mleka, dostarczonego do mleczarni przez jednego dostawcę osiąga maksimum w 1928 r., w następnym zaś roku spada dość znacznie, lecz już w r. 1930 wzrasta znowu, a w r. 1934 przewyższa ilość lat poprzednich. Dość znacznie wzrosła także średnia ilość dostawców, ilość krów, oraz ilość dostawionego mleka od jednej krowy.

Jeśli chodzi o produkcję mleka i zainteresowanie rolników mleczarstwem w poszczególnych powiatach Litwy, to na podstawie danych z tabl. Nr. 39 (str. 94) można stwierdzić, że najlepiej rozwija się mleczarst-

---

[64]) Sprawozdania „Pienocentras" za lata 1931—1934. Tak zwanych dzikich spółdzielni mleczarskich w Litwie prawie niema.

wo w powiatach północnych i centralnych, mianowicie w pow. szawelskim, rakiskim, birżańskim, poniewieskim, możejskim, telszańskim, rosieńskim i kiejdańskim. Rolnicy zaś z Suwalszczyzny, mając dostateczny dochód z dobrych i urodzajnych ziem, mniej interesują się mleczarstwem, chociaż i tu widać już pewien postęp. W Dzukji, t. j. w powiatach południowych — sejneńskim, olickim, koszedarskim przeszkadzają rozwojowi nieskomasowane, lub będące w toku komasacji wsie i drobne, ekstensywnie prowadzone gospodarstwa. Dla przykładu przytacza się porównanie z rocznej produkcyjności: w pow. szawelskim, w r. 1934 przerobiono rocznie 44.039.000 kg mleka, w pow. olickim tylko 1.579.000 kg mleka, a w pow. sejneńskim zaledwie 223.000 kg mleka, to znaczy, że razem w dwóch powiatach południowych przerobiono znacznie mniej, niż w jednym północnym.

Tabl. Nr. 38.

Rok	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
Średnia liczba dostawców na jedną mleczarnię . .	39	54	116	221	262	310	277	316
Średnia liczba krów na jedną mleczarnię . . .	135	181	369	654	794	968	927	1.101
Średnia ilość mleka dostawionego przez jednego dostawcę w kg. . . .	2.172	2.951	2.463	2.590	2.755	3.064	3.443	3.750
Średnia ilość mleka od jednej krowy w kg. . .	.	.	.	.	904	983	1.028	1.075

W autonomicznej dzielnicy Litwy, Kłajpedzie, ruch spółdzielni mleczarskich jest słabo rozwinięty, ponieważ tamci rolnicy eksportują mleko i śmietankę w stanie nieprzerobionym do Niemiec. Obecnie w kraju kłajpedzkim istnieją 3 spółdzielnie mleczarskie.

Po pogorszeniu się stosunków litewsko-niemieckich bezpośrednia sprzedaż produktów mlecznych do Niemiec ustała prawie zupełnie. Należy się spodziewać, że spółdzielczy ruch mleczarski rozwinie się teraz również i w kraju kłajpedzkim.

Porównując ogólną ilość mleka, przerobionego w mleczarniach w roku 1927, z ilością mleka przerobionego w r. 1934, różnica wynosi 241 milj. kg mleka (w r. 1927 — 20 milj. kg, zaś w r. 1934 — 261 milj. kg). Ciekawe także zestawienie stanowi porównanie średniej ilości wyprodukowanego masła, przypadającej na 100 ha, która w r. 1927 wynosiła 553,5 kg, a w r. 1931 — 6.643,0 kg, czyli ilość masła, przypadająca na 100 ha, średnio wzrosła 12-krotnie.

Roczne ilości mleka przerobionego w mleczarniach spółdzielczych w poszczególnych powiatach Litwy za lata 1927—1934 w tys. kg [65]).

Tabl. Nr. 39.

Nr. porządk.	Powiaty	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
1	Olita	176	347	707	1.587	1 552	1.313	1.268	1.579
2	Birże	1.241	2.071	3.482	11.460	19.277	27.035	28.968	36.336
3	Kowno	507	542	636	954	1.218	1.501	990	624
4	Kiejdany	2.055	2.772	3.605	6.589	8.717	9.651	9.411	10.189
5	Kretynga	892	1.026	1.541	3.046	3.404	5.956	5.568	4.334
6	Marjampol. . . .	957	1.414	1.606	3.226	4.184	4.918	4.300	4.348
7	Możejki	1.713	4.241	10.472	15.947	16.442	19.282	19.497	18.342
8	Poniewież	1.464	3.486	5.140	11.973	16.216	20.462	19.941	26.068
9	Rosienie	837	5.439	9.854	18.982	21.989	26.364	25.030	23.339
10	Rakiszki	1.871	3.510	6.495	14.427	20.975	25.972	25.518	29.717
11	Sejny	39	14	18	310	593	488	221	223
12	Szakie	1.042	1.230	1.261	3.297	5.488	10.391	11.119	11.898
13	Szawle	2.439	4.396	8.677	23.781	30.775	38.564	37.986	44.039
14	Taurogi	859	1.314	2.301	4.680	5.180	8.611	9.402	9.373
15	Telsze	1.152	2.125	5.859	9.882	10.191	13.275	12.814	11.577
16	Troki	64	330	499	764	637	365	530	671
17	Wiłkomierz . . .	322	925	1.771	4.689	7.099	7.534	5.091	6.113
18	Uciana	642	1.092	3.180	7.043	7.476	10.447	7.304	7.915
19	Wyłkowyszki . .	1.167	2.649	3.749	6.220	7.410	7.477	4.718	4.195
20	Jeziorosy	712	1.320	3.287	6.137	7.411	7.312	5.950	6.824
21	Kłajpeda	—	—	582	923	721	3.620	3.672	3.823
	Razem . .	20.151	40.243	74.722	155.917	196.955	250.538	239.298	261.527

Mleczarnie parowe produkują większe ilości lepszego gatunku masła, o czem świadczą następujące dane z r. 1931.

W r. 1931 mleczarnie ręczne wyprodukowały masła I-go gatunku — 16,5%, II — 71,9%, III — 11,6%; w tymże roku mleczarnie parowe wyprodukowały masła I-go gatunku 57,1%, II — 40.9%, III — 2%. Wynika

[65]) Tablica sporządzona według sprawozdań „Pienocentras" za lata 1931—1934.

zatem z tego, że mleczarnie parowe wyprodukowały I gatunku masła 3 razy więcej niż ręczne.

Z rozwojem ilościowym produkcji mlecznej oraz z przekształceniem ręcznych mleczarń na mleczarnie parowe i motorowe, zwiększa się procent pierwszego gatunku masła, a bardzo szybko obniża się procent trzeciego gatunku, co widać z następującej tablicy Nr. 40, przedstawiającej stosunek procentowy różnych gatunków eksportowanego masła.

Tabl. Nr. 40.

Rok	I gatunek	II gatunek	III gatunek
	W %%		
1932	47,28	47,97	4,75
1933	75,34	23,21	1,45
1934	73,34	25,54	1,12

Gdyby wszystkie mleczarnie produkowały masło tylko I gatunku, to otrzymałyby za sprzedane masło w r. 1930 — o 1.426.081 lit., a w r. 1931 — o 1.658.283 litów więcej, aniżeli faktycznie otrzymały [66]). Względy te wpłynęły na to, że Izba Rolnicza niechętnie udziela zapomóg dla mleczarni ręcznych, całą uwagę natomiast zwraca na nowopowstające mleczarnie parowe lub motorowe.

Na zakończenie uwag o produkcji mleczarskiej w celu zilustrowania całokształtu działalności spółdzielni mleczarskich, podajemy tablicę Nr. 41, która przedstawia ilość członków, dostawców mleka — członków i nieczłonków spółdzielni, ilość krów, od których mleko dostawia się do mleczarń, oraz ogólne średnie ilości dostawionego mleka i wyprodukowanego masła w ciągu ostatnich 5 lat (str. 96).

Do ujemnych objawów, jakie z powyższych danych. (tablica Nr. 41) można spostrzec w życiu spółdzielczości mleczarskiej, należy zaliczyć zbyt małą ilość członków spółdzielni mleczarskich, których liczba waha się około 9—10 tysięcy, czyli 3,5% wszystkich właścicieli gruntów. Ogólna ilość dostawców mleka także jest niewielka, gdyż wynosi tylko 69.000, czyli 25% właścicieli gruntów. Kapitały własne też nie są duże.

---

[66]) Sprawozdanie „Pienocentras" za rok 1931.

Ogólne dane z działalności spółdzielni mleczarskich za lata 1930 - 1934 [67]).

Tabl. Nr. 41.

Wyszczególnienie	1930	1931	1932	1933	1934
Liczba mleczarń	270	266	263	251	221
Liczba śmietańczarń	1.238	1.610	1.868	1.825	1.768
Liczba członków	8.939	9.668	10.258	10.151	9.912
Liczba dostawców — członków .	6.984	6.814	6.078	5.405	5.069
Liczba dostawców — niećzłonków	14.807	14.126	15.008	12.043	11.693
Liczba dostawców do śmietańczarń	38.382	50.545	60.659	52.048	52.979
Ogólna liczba dostawców . .	60.173	71.485	81.745	69.496	69.741
Liczba krów	177.868	216.881	254.717	232.721	243.275
Dostawiono mleka (tys. kg) .	155.850	196.920	250.540	239.300	261.530
Wyprodukow. masła (tys. kg)	6.370	8.140	10.280	9.850	10.720
Kapitały własne (tys. lit.) . .	2.500	2.600	.	4.460	.
Długi (tys. lit.)	10.800	13.500	.	12.330	.
Ruchomości i nieruch. (tys. lit.)	9.500	12.900	.	13.740	.
Suma bilansowa (tys. lit.) . .	13.700	18.200	.	.	.

gdyż wynoszą ca 26% wszystkich kapitałów. W obecnych czasach, kiedy ceny na masło bardzo się obniżyły, stan niektórych spółdzielni został poważnie zagrożony i do utrzymania się potrzebują one zapomóg. Słabszym spółdzielniom przyszło z pomocą Ministerstwo Rolnictwa, które w tym celu utworzyło specjalny fundusz. Fundusz ten utworzono przez odliczenie 5 centów od każdego kilograma eksportowanego masła, oraz procentów, z tych sum zdeponowanych w Banku Ziemskim. Z tego funduszu udziela się zapomóg słabszym spółdzielniom mleczarskim, które nie mogą spłacić rat amortyzacyjnych [68]).

Z tabl. Nr. 41 widać także, że w r. 1934 dostarczono mleka znacznie więcej, niż w r. 1930. Wpłynął na to, poza zwiększeniem się ilości dostawców i krów, także i wzrost mleczności bydła, który osiągnięto dzięki kółkom kontroli obór, zakładanym od r. 1923. Rozwój działalności kółek kontroli obór przedstawia tablica Nr. 42 (str. 97).

[67]) „Talka“, 1933 r. Nr. 9, str. 141 i „Pienocentro“ Apyskaita za r. 1933 i 1934.
[68]) „Talka“, 1934 r. Nr. 8—9.

Koszty produkcji. Koszty produkcji jednego kg masła w mleczarniach ręcznych wahają się, zależnie od wielkości produkcji rocznej, w granicach od 0,74 do 1,48 lit., a w parowych — w granicach od 0,77—1,66 lit., przyczem w mleczarniach o mniejszej produkcji rocznej koszty produkcji są większe.

Rozwój kółek kontroli obór w latach 1923—1932/33.

Tabl. Nr. 42 [69]).

Rok	Ilość kółek	Ilość obór	Ilość krów	Średnio krów na jedną oborę	% ogólnej ilości krów w Litwie
1923	6	46	1.170	25,4	0,16
1924	10	90	1.768	19,6	0,25
1925	19	209	2.961	14,2	0,39
1926	75	1.079	10.194	9,5	1,28
1927	85	1.211	11.603	9,6	1,80
1928	108	1.603	15.422	9,6	2,26
1929	113	1.668	16.426	9,8	2,54
1930	123	2.107	21.757	10,3	3,36
1930/31	144	2.654	27.657	10,4	4,28
1931/32	145	2.919	33.661	11,5	5,21
1932/33	134	2.506	32.485	13,0	5,02

Innemi słowy, im więcej mleczarnia produkuje w ciągu roku, tem mniej kosztuje wyprodukowanie 1 kg masła. Naogół koszty produkcji 1 kg masła w mleczarni ręcznej są o parę centów mniejsze, niż w parowej. Różnica ta pochodzi stąd, że mleczarnia ręczna potrzebuje mniej opału i płaci mniej procentów za pożyczki na urządzenie mleczarni. Tak np. przy produkcji rocznej od 100.000—200.000 kg masła koszty, przypadające na opał i światło, w mleczarni ręcznej wynoszą średnio 6,74% wszystkich wydatków, a w parowej — 9,16%. Różnica więc wynosi 2,42%. Procenty płacone od pożyczek wahają się w mleczarniach ręcznych od 2%—9,16% wszystkich wydatków, a w parowych od 6,88%—19,23%, przyczem większe są odsetki dla mleczarni o mniejszej rocznej produkcji. Największy procent w wydatkach stanowią wyposażenia pracowników i kierowników, które dla mleczarń ręcznych wahają się w granicach 31,51%—47,25% wszyst-

[69]) Lietuvos Galvijų Auginimo ir Kontrolės Ratelių Sąjunga 1932/33 kontrolės metų apyskaita. Kaunas, str. 6.

kich wydatków, a dla parowych 30,71—41,08%, przyczem większe wydatki wypadają na mleczarnie o mniejszej produkcji rocznej[70]). Mleczarnie ręczne produkują wprawdzie taniej, lecz wytwarzają produkt o gorszej jakości i niższej cenie, co zmniejsza ich dochodowość w stosunku do mleczarń parowych, które za lepiej wyprodukowane masło otrzymują wyższe ceny. Te względy wpłynęły również na to, że dąży się do przekształcenia mleczarń ręcznych na parowe, lub motorowe.

Eksport produktów mleczarskich. Eksport produktów mleczarskich jest zorganizowany przez „Pienocentras", który według danych państwowej kontroli masła, eksportował w roku 1934 — 99,3% całego masła, wywiezionego z Litwy. Wynika stąd, że eksport masła został prawie całkowicie zmonopolizowany przez Centralny Związek „Pienocentras". Zmonopolizowanie to nastąpiło nie wskutek przepisów, zabraniających eksportu masła prywatnym eksporterom, ale dzięki zdobyciu przez „Pienocentras" lepszych rynków zbytu i wyższych cen za masło, wyprodukowane w mleczarniach spółdzielczych. Ważnym czynnikiem, wpływającym na zwiększenie eksportu masła przez „Pienocentras", jest premjowanie masła, wyprodukowanego w mleczarniach spółdzielczych, przez rząd, oraz przez „Pienocentras". Wogóle mleczarstwo jest silnie popierane. Tak w r. 1930 mleczarnie otrzymały zapomóg na ogólną sumę 1.936.415 litów, z tego 622.380 lit. na premje za masło I-go gatunku. „Pienocentras" w tym roku wydał na premje 162.856,57 lit., a resztę Izba Rolnicza i Ministerstwo Rolnictwa. W r. 1931 mleczarnie otrzymały zapomóg na ogólną sumę 3.468.561,69 lit., z czego na premje I-go gatunku masła przypada — 382.400 lit., a na podtrzymanie wyższych cen — 2.046.947 litów. „Pienocentras" w tym roku wydał 223.593 lit. W r. 1932 mleczarnie otrzymały 7.063.448 lit. zapomogi, z tego na podtrzymanie ceny 6.135.976 lit., a na premje za jaja 82.699 litów[71]). W r. 1933 otrzymano zapomóg 9.477.706 lit., a w r. 1934 — 15.143.478 lit., z tego 14.574.807 lit. przypadło na podtrzymanie cen masła, a 245.178 lit. — na premje za jaja.

Spowodu kryzysu światowego, eksport masła staje się coraz trudniejszy. Na rynkach światowych, skutkiem zmniejszenia się siły kupna, zmniejsza się także i popyt na produkty rolne. Z drugiej strony różne importujące kraje, protegując własne gospodarstwa rolne, nałożyły na importowane produkty rolne wysokie cła, lub wprowadziły kontyngenty, co znacznie wpłynęło na obniżenie cen. Tę zniżkę cen boleśnie odczuła także

---

[70]) Sprawozdanie „Pienocentras" za r. 1931.

[71]) „Talka", 1933 r. Nr. 9, str. 141.

i Litwa. W latach 1928—29 „Pienocentras" płacił mleczarniom średnio 7—8 lit. za kg masła, w r. 1930 — 5,85 lit., w r. 1931 — 4,64 lit. Na początku 1935 roku ceny masła za kg I-go gatunku wynosiły 3,0 lit., II-go gat. — 2,85 lit. i III-go gat. — 2,75 lit. Ceny te, co pewien czas ustala Ministerstwo Rolnictwa, które w tym celu wydaje odpowiednie okólniki. Pomimo niskich cen produkcja mleka i produktów mleczarskich wzrasta stale, co tłumaczy się tem, że mleczarstwo, obok bekoniarstwa, pozostaje nadal głównem źródłem dochodu i jedynem wyjściem ze złej sytuacji litewskiego rolnika.

Eksport produktów mleczarskich w latach 1927—1934 przedstawia tablica Nr. 43.

Tabl. Nr. 43 [72]).

Rok	Cały eksport Litwy w lit.	Eksport produktów mleczarskich		Eksport masła przez „Pienocentras"	
		W lit.	W %% całego eksportu	W kg	W %% całego eksportu masła
1927	245.928.300	17.596.600	7,54	551.199	27
1928	256.881.300	25.608.000	9,97	1.374.557	59
1929	329.841.900	38.085.800	11,55	2.810.393	75
1930	333.738.900	52.542.800	15,74	6.026.822	89
1931	273.101.600	51.535.600	18,87	7.480.894	94
1932	189.114.000	44.033.900	23,28	9.280.914	96
1933	160.227.400	.	-	8.692.200	98
1934	142.240.000	30.230.700	21,25	9.589.900	99

Eksport produktów mleczarskich zajmuje w całym wywozie litewskim pierwsze miejsce po eksporcie produktów mięsnych (tabl. Nr. 7, str. 12). Ze wzrostem kryzysu i zwężaniem się rynków zbytu, w Litwie poczęto kłaść nacisk na podniesienie gatunku eksportowanego masła, aby w ten sposób skutecznie konkurować z masłem, eksportowanem z innych krajów. W tym też celu, jak wspomniano, wyznacza się premje za masło I-go gatunku. Postęp w tym kierunku widać dość znaczny. Tak więc w latach 1930—1934 eksportowano masła według gatunku (tabl. Nr. 44) [73]):

[72]) Sprawozdania „Pienocentras" za lata 1931 i 1932.

[73]) Ibid za lata 1931—1934.

Tabl. Nr. 44.

Rok	I gatunek	II gatunek	III gatunek
	w %%		
1930	36,6	57,5	5,9
1931	46,3	48,5	5,2
1932	66,3	32,2	1,5
1933	75,3	23,5	1,2
1934	73,3	•	•

Wynika stąd, że eksport masła II i III-go gatunku zmniejszył się, a zwiększył się eksport I-go gatunku, do 73,3% ogólnego wywozu masła. Jeśli chodzi o eksport masła do poszczególnych krajów, to głównym jego odbiorcą były Niemcy, Anglja, Belgja, Szwajcarja i inne.

Eksport masła do poszczególnych krajów w latach 1930—1934 przedstawia tablica Nr. 45.

Tabl. Nr. 45 [74]).

Kraje	Ilość beczek					W %%				
	1930	1931	1932	1933	1934	1930	1931	1932	1933	1934
Niemcy . . .	87.850	66.993	93.946	42.092	1.322	74,09	45,50	51,42	24,66	0,70
Anglja . . .	22.441	32.865	72.671	108.329	145.961	18,92	22,32	39,78	63,45	77,32
Belgja . . .	3.579	26.636	10.029	13.089	21.868	3,02	18,08	5,49	7,67	11,58
Szwajcarja . .	4.230	11.263	—	—	—	3,57	7,65	—	—	—
Francja . . .	182	5.817	3.708	—	—	0,15	3,95	2,04	—	—
Czechosłowacja	—	3.009	—	1.560	4.868	—	2,04	—	0,91	2,58
Palestyna . .	—	—	—	2.340	8.714	—	—	—	1,37	4,62
Danja	286	676	—	—	—	0,24	0,45	—	—	—
Inne kraje . .	9	2	2.341	3.342	6.045	0,01	0,01	1,27	1,94	3,20

Z tablicy tej widać, że eksport do Niemiec był największy tylko do roku 1932. W r. 1934, wskutek zatargu litewsko-niemieckiego, eksport masła do Niemiec zmniejszył się do 0,7%. Na pierwsze miejsce wysunął się rynek angielski, na którym w roku 1934 sprzedano 77,32% całego eksportowanego masła. Po zamknięciu się rynku niemieckiego skierowano eksport masła do innych krajów: Belgji, Czechosłowacji, Palestyny, Syrji, Tunisu, Panamy i innych. Najwięcej jednak eksportuje się do Anglji.

[74]) „Talka", 1932 r. Nr. 1 i sprawozdanie „Pienocentras" za r. 1932.

Stanowisko Litwy w światowym eksporcie masła przedstawia tablica Nr. 46.

Z tablicy tej widać, że stanowisko Litwy w eksporcie światowym masła nabiera coraz większego znaczenia: w r. 1930 Litwa eksportowała 7.357 tonn, czyli 1.37% eksportu światowego, w r. 1931 — 8.705 tonn, czy-

Stanowisko Litwy w światowym eksporcie masła w latach 1930 — 1934 w tonnach

Tabl. Nr. 46 [75]).

Kraje eksportujące	1930		1931		1932		1933		1934	
	Eksport w tonnach	%	Eksport w tonnach	%	Eksport w tonnach	%	Eksport w tonnach	%	Eksport w tonnach	%
Danja . .	168.989	31,54	171.652	28,59	157.798	27,96	150.714	26,80	149.826	25,12
Nowa Zelandja	94.424	17,63	100.159	16,68	111.034	19,68	133.874	23,81	132.825	22,34
Australja .	57.339	10,71	94.766	15,78	103.920	18,42	95.949	17,07	111.939	18,78
Holandja .	41.909	7,83	32.958	5,49	20.378	3,59	28.374	5,05	36.886	6,20
Z. S. R. R.	3.482*)	0,65	30.855	5,14	30.934	5,49	37.205	6,62	37.903	6,30
Szwecja . .	26.697	4,99	19.578	3,26	13.551	2,41	17.127	3,04	23.202	3,91
Argentyna .	23.204	4,34	23.209	3,86	25.364	4,49	13.907	2,47	8.322	1,39
Łotwa . .	18.430	3,45	18.739	3,12	18.598	3,29	15.720	2,79	15.701	2,63
Irlandja . .	26.678	4.98	19.190	3,20	16.752	2,97	20.517	3,64	25.803	4.33
Anglja . .	9.305	1.68	18.247	3,04	16.190	2,86	4.959	0,88	5.731	0,97
Estonja . .	14.066	2,62	14.444	2,40	12.531	2,22	9.224	1,64	10.118	1,71
Finlandja .	17.112	3,19	17.403	2,90	14.524	2,57	11.889	2,11	11.098	1,88
Polska . .	12.117	2,26	12.460	2,08	1.228	0,22	1.609	0,29	4.437	0,75
Litwa . .	*7.357*	*1,37*	*8.705*	*1,45*	*9.926*	*1,76*	*9.580*	*1,70*	*9.671*	*1,64*
Francja . .	5.491	1,02	4.999	0,83	3.593	0,64	3.080	0,55	3.310	0,56
Kanada . .	535	0,10	4.845	0,81	1.590	0,28	2.013	0,36	194	0.03
Węgry . .	1.556	0,29	1.844	0,31	2.039	0,36	3.646	0,65	3.987	0,67
Austrja . .	1.865	0,34	1.298	0,22	710	0,12	995	0,17	3.199	0,54
Belgja . .	1.201	0.22	1.250	0.21	835	0,15	329	0,05	49	0,00
Stany Zjedn. Amer. Półn.	1.346	0,25	911	0,15	729	0,13	575	0,10	599	0,10
Inne kraje .	2.898	0.54	2.847	0,48	2.178	0,39	1.171	0,21	866	0,15
Razem . .	536.001	100,00	600.359	100,00	564.402	100,00	562,457	100,00	595.472	100,00

[75]) Revue Internationale D'Agriculture, Nr. 9, 1932 i Nr. 2 1933.

*) Do 30 czerwca.

li 1,45% eksportu światowego, a w r. 1934 — 9,671 tonn — 1,64%, czyli w stosunku do r. 1930 udział eksportu Litwy wzrósł o 20%.

Z podanych tablic o mleczarstwie widać, że produkcja i eksport produktów mleczarskich wzrasta. Wzrost ten należy przypisać przedewszystkiem spółdzielczości, która wzbudza coraz większe zainteresowanie się mleczarstwem.

Na zakończenie powyższych uwag o eksporcie masła trzeba jeszcze nadmienić, że ważną rolę w eksporcie odgrywa chłodnia w Kłajpedzie. Pozatem istnieją również wagony-chłodnie oraz magazyny-chłodnie w Kownie.

6. Jajczarstwo.

Jajczarstwo jest zorganizowane przez „Pienocentras". Zbiornicami jaj po całym kraju są spółdzielnie różnego rodzaju oraz osoby prywatne. Skupowanie i eksport jaj mimo tego, że ceny na jaja są niskie, wzrasta co roku.

Rozwój jajczarstwa w latach 1930—1934 przedstawia tabl. Nr. 47:

Tabl. Nr. 47 [76])

Wyszczególnienie	1930	1931	1932	1933	1934
Zbiornice spółdzielcze . . .	66	130	110	153	219
Zbiornice prywatne	12	20	18	—	—
Zebrano jaj w sztukach . .	1.833.904	5.614.869	9.447.974	11.532.722	21.668.002
W tem zbiornice prywatne .	85.560	303 531	350.733	—	—

Zbiornicami spółdzielczemi są: spółdzielnie mleczarskie, punkty odseparowania śmietany, spółdzielnie rolnicze, towarzystwa hodowli drobiu, oddziały towarzystw rolniczych i oddziały „Lietūkis". W tych miejscowościach, gdzie niema spółdzielni, w r. 1934 zorganizowano specjalne punkty zbierania jaj. Z tablicy Nr. 47 widać, że ilość zebranych jaj co roku silnie wzrasta. Do tego wzrostu w dużym stopniu przyczyniło się wprowadzenie stałych cen za jaja. „Pienocentras" po porozumieniu się z Izbą Rolniczą, w każdą środę ustala ceny jaj na cały przyszły tydzień za jaja świeże i nie lżejsze niż 55 gr. Ceny te są ogłaszane w gazetach, z których rolnicy mogą zawsze dowiedzieć się, ile będą płaciły za jaja spółdzielnie [77]). Rolnicy, będąc poinformowani o stałych cenach, nie są narażeni na wyzysk przekupniów.

---

[76]) Sprawozdanie „Pienocentras" za lata 1931—1934.

[77]) Ibid i „Talka" 1935 r. Nr. 2.

Tabl. Nr. 48 [78])   **Eksport jaj w latach 1930—1934.**

Wyszczególnienie	1930		1931		1932		1933		1934	
	Ilość sztuk	%	Ilość sztuk	%	Ilość sztuk	%	Ilość sztuk	%	Ilość sztuk	%
Eksport jaj ogół.	1.567.460	100	4.814.640	100	8.727.360	100	7.523.280	100	16 072.400	100
w tem do:										
Niemiec . . .	688.340	43,9	1.182.240	24,6	2.870.640	32,8	2.424.960	32,2	621.100	3,9
Szwajcarji . .	477.360	30,5	1.224.000	25,4	961.200	11,0	714.960	9,5	1.663.200	10,3
Łotwy . . .	341.280	21,8	178.560	3,7	—	—	—	—	1.440	—
Anglji . . .	31.680	2,0	2.229.840	46,3	3.147.120	35,9	678.240	9,0	9.572.400	60,0
Francji . . .	28.800	1,8	—	—	—	—	2.880	0,0	54.880	0,4
Czechosłowacji	—	—	—	—	1.669.200	19,4	3.622.320	48,2	2.411.280	15,5
Włoch . . .	—	—	—	—	79.200	0,9	720	0,0	—	—
Austrji . . .	—	—	—	—	—	—	79.200	1,1	1.748.100	10,0

Z tablicy Nr. 48 wynika, że i eksport jaj wzrasta znacznie. Jeśli chodzi o eksport jaj do poszczególnych krajów, to do r. 1930 włącznie, pierwszeństwo przypadało Niemcom. W następnych zaś latach, zwłaszcza po zamknięciu rynku niemieckiego, najwięcej jaj eksportuje się do Anglji, następnie do Czechosłowacji, Szwajcarji i innych krajów.

Do eksportu przeznacza się tylko większe jaja, mniejsze zaś zużywa się na rynku wewnętrznym.

Eksport jaj według wagi przedstawia tablica Nr. 49 (w %%).

Tabl. Nr. 49 [79]).

Wyszczególnienie	1932	1933	1934
	w %%		
I gat. — waga ponad 61 gr. .	15,3	21,0	31,5
„ 55—61 „ .	27,3	37,4	43,4
„ 50—55 „ .	27,3	27,4	19,1
„ 47—50 „ .	16,0	12,1	3,2
„ 45—47 „ .	2,9	1,6	0,2
II gat. —	11,2	0,5	2,6
Razem	100,0	100,0	100,0

---

[78]) Ibid.

[79]) „Talka", 1935 r. Nr. 2.

Sortowanie i pakowanie jej odbywa się w trzech składach (w Kownie, Kłajpedzie i Szawlach), z których później wywozi się zagranicę.

7. Spółdzielnie innych rodzajów.

Spośród innych rodzajów spółdzielni ważniejsze są: Centralny Związek Ubezpieczeń „Kooperacija" (Centralinė Apdraudimo Sąjunga „Kooperacija") i Związek Spółdzielczy „Fundusz Prasowy" (Kooperacijos Sąjunga „Spaudos Fondas").

Centralny Związek Ubezpieczeń „Kooperacija". Centralny Związek Ubezpieczeń „Kooperacija" powstał w r. 1926. Właściwie jest to spółdzielnia pierwszego stopnia, której członkami mogą być też poszczególne osoby fizyczne. Celem tej spółdzielni jest ubezpieczenie majątku od ognia, piorunów, wybuchów i innych klęsk żywiołowych, oraz wynagradzanie za straty, spowodowane wskutek pożarów. Członkami mogą być różne spółdzielnie i ich członkowie, oraz osoby prawne, które ubezpieczają swój majątek w związku. Odpowiedzialność członków za zobowiązania ustalono w wysokości podwójnej sumy premji z ostatniego roku [80]). Wpisowe wynoszą 10 litów. Organami Związku są: zebrania pełnomocników, rada, zarząd i komisja rewizyjna.

Organizacja ubezpieczeń wzajemnych o zasadach spółdzielczych w Litwie rozwinięta jest słabo, gdyż Związek Centralny „Kooperacija", a właściwie stowarzyszenie spółdzielcze I-go stopnia, jest jedyną taką organizacją. Działalność Centralnego Związku Ubezpieczeń „Kooperacija" przedstawia podana niżej tablica [81]) (Nr. 50).

Działalność Centralnego Związku „Kooperacija" w latach 1926—1933.
Tabl. Nr. 50.

Rok	Wartość ubezpieczonego majątku	Zebrano premij	Straty pożarowe	Ilość polis
1926	2.822.260	28.200	—	101
1927	7.465.723	81.874	9.460	520
1928	12.820.768	132.535	24.658	1.128
1929	18.761.607	183.675	49.319	2.252
1930	25.155.000	254.863	65.002	3.212
1931	29.096.200	292.120	119.439	3.724
1932	30.076.068	282.566	304.236	3.848
1933	30.026.795	279.291	164.306	4.078

[80]) Mūsų Kooperacija 1926 m., M. Ragevičius, str. 61.
[81]) „Talka", 1933 r. Nr. 9, str. 143.

Związek Spółdzielczy „Fundusz Prasowy“. „Fundusz Prasowy“, tak samo, jak i Centralny Związek Ubezpieczeń, nie jest właściwie związkiem, lecz organizacją spółdzielczą pierwszego stopnia. Jest to zakład wydawniczy, zorganizowany przez związek nauczycieli. Obecnie stał się dużem przedsiębiorstwem wydawniczem, prowadzącem również handel materjałami piśmiennemi. Niektórzy uważają związek spółdzielczy „Fundusz Prasowy“ za organizację niespółdzielczą, gdyż jest on tylko pod względem prawnym związkiem spółdzielczym, w rzeczywistości zaś — przedsiębiorstwem handlowem. Ale, ze względu na jego ważną rolę w dziedzinie pracy kulturalnej i oświatowej, polegającej na wydawaniu książek, a między innemi także Encyklopedji Litewskiej, nikt nie sprzeciwia się temu, aby „Fundusz Prasowy“ pod pozorem spółdzielczości korzystał z pewnych ulg, przysługujących spółdzielniom i ich związkom.

„Fundusz Prasowy“ w r. 1934 posiadał oddziały w Szawlach, Taurogach, Kiejdanach, Wykowyszkach, Birżach, Możejkach, Poniewieżu, Wiłkomierzu i Kłajpedzie. Kapitały własne „Funduszu Prasowego“ przedstawiają się następująco: [82]):

1.	Kapitał zakładowy	27.726,19 lit.
2.	„ udziałowy	44.549,67 „
3.	„ rezerwowy	69.789,98 „
4.	Fundusz wydawniczy	99.518,10 „
5.	„ budowy składów	100.000,00 „
	Razem . . .	341.583,94 lit.

8. Spółdzielnie mniejszości narodowych.

Mniejszości narodowe we wszystkich państwach starają się przy pomocy organizacyj spółdzielczych polepszyć swój stan materjalny. Spółdzielczość pomaga również mniejszościom narodowym do dłuższego zachowania swego charakteru narodowego, a duch jej w swoisty sposób łagodzi zarazem powstające antagonizmy narodowe, gdyż spółdzielcze poczucie solidarności łączy wszystkie powaśnione nawet narody.

Spółdzielczość polska. Polski ruch spółdzielczy w Litwie powojennej [82]), poza niektóremi wyjątkami, wyodrębnił się tylko w dziedzinie spółdzielczości kredytowej.

---

[82]) Opracowany przez autora dział o spółdzielczości polskiej został przez redakcję uzupełniony dodatkowemi materjałami i danemi z czasopisma „Sprawy Narodowościowe“ (Wydawnictwo Instytutu Badań Spraw Narodowościowych w Warszawie) — 1928 r. Nr. 1, 6; 1929 r. Nr. 2, 1930 r. Nr. 1, 2, 1931 r. Nr. 4—5, 1933 r. Nr. 2—3.

Konieczność posiadania własnych instytucyj kredytowych odczuło społeczeństwo polskie w Litwie wkrótce po wprowadzeniu tam stałej waluty. Powstała wówczas myśl założenia polskiego banku o charakterze spółdzielczym i działającego na podstawie normalnej ustawy dla instytucyj kredytowych tego rodzaju w Litwie.

Prace przygotowawcze zajęły jednak sporo czasu i dopiero 15 maja 1925 roku odbyło się organizacyjne walne zebranie Kowieńskiego Polskiego Banku Drobnego Kredytu, który sczasem, zgodnie z wymaganiami rządowej inspekcji dla instytucyj kredytowych i spółdzielczych, przekształcił się na Kowieńskie Polskie Towarzystwo Drobnego Kredytu.

Już pierwsze miesiące istnienia tego Banku wykazały wielką jego żywotność i potrzebę. Jak wynika ze sprawozdania Litewskiego Banku Spółdzielczego na dzień 1 stycznia 1926 r. Polskie Towarzystwo Drobnego Kredytu wysunęło się na czoło wszystkich spółdzielni kredytowych w Litwie, zarówno pod względem wysokości bilansu, jako też — sumy wydanych pożyczek, mimo iż do tego czasu istniało 7 i pół miesiąca. Z zajętego miejsca czołowego Polskie Towarzystwo Drobnego Kredytu w następnych latach nie ustępuje.

Pomyślny rozwój Kowieńskiego Polskiego Towarzystwa Drobnego Kredytu nasunął myśl zakładania analogicznych towarzystw na prowincji Z inicjatywy Autonomicznej Sekcji Popierania Kooperatyw przy Związku Producentów Rolnych (t. zw. „Prodrol") zostały założone w Janowie, Olicie, Kiejdanach, Piwoszunach (pow. Olita), Jeziorosach i Wiłkomierzu towarzystwa drobnego kredytu. Pierwsze dwa powstały w 1926 r., pozostałe — w roku następnym; wszystkie one rozwijają się bardzo pomyślnie.

Rozwój i działalność polskich towarzystw kredytowych ilustrują tablice Nr 51 i 52 (str. 107).

Nie posiadamy materjałów, ażeby liczby powyższe poddać bardziej dokładnej analizie. Daje się jednak stwierdzić, że do roku 1931 we wszystkich pozycjach wykazują one stały wzrost. W ostatnich paru latach liczba członków została ustabilizowana, kapitał udziałowy jednak nadal wzrasta. Niepomyślnym wskaźnikiem jest spadek wkładów i pozycyj rachunków bieżących, nie odbija się to jednak na sumie wydanych pożyczek, przeciwnie — największą ilość pożyczek wydało Towarzystwo Kowieńskie od czasu swego istnienia dopiero w roku 1935. Bilans tego towarzystwa się nie zmniejszył zaś największy zysk został osiągnięty w roku 1934 Należy podkreślić, że w ostatnich latach w Litwie wszystkie wiejskie i miejskie spółdzielnie kredytowe oraz tak zwane raiffeisenki, wykazują stały spadek poszczególnych pozycyj swoich bilansów. Polskie towarzyst

Tabl Nr. 51.

Rozwój i działalność Polskiego Towarzystwa Drobnego Kredytu w Kownie (w litach).

Wyszczególnienie	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Liczba członków .	499	1.129	1.561	1.817	2.093	2.250	2.418	2.376	2.411	2.438	2.399
Wartość majątku członków . . .	18.558.625	41.256.300	52.940.200	62.905.390	67.950.090	74.259.540	78.289.290	78.354 380	79.757.580	82.355.156	80.052.456
Udziały	56.550	129.150	191.900	263.050	353.025	459.625	527.475	525.300	536.575	584.425	594.700
Kapitał rezerwowy i inne	—	431	14.474	48.248	68.094	99.720	391.883	464.454	540.471	138.404	171.604
Wkłady i rachunki bieżące	346.662	734.366	1.194.761	1.534.109	2.391.154	3.135.109	3.464.683	2.865.545	2.881.702	2.280.531	1.920.569
Wydane pożyczki	506.196	938.625	1.297.300	1.977.847	3.100.310	4.090.640	4 608.353	4.134.493	4.294.483	4.786.247	5.056.081
Obrót	7.044.174	11.921.287	18.392.184	22.553.808	28.132.702	37.308.060	41.153.915	34.219.528	38.351.214	44.111.280	33.525.571
Zysk	1.724	11.614	44.489	34.462	32.039	48.225	27.927	24.288	14.602	60.170	1.560
Bilans	640.618	1.302.284	2.273.031	3.538.657	6.812.375	10.152.083	12.751.880	12.366.710	15.285.585	16.422.612	17.287.096

Rozwój i działalność Polskich Spółdzielni Kredytowych w Janowie, Olicie (Nadniemeńskie), Piwoszunach, Kiejdanach, Jeziorosach i Wiłkomierzu (w litach).

Tabl. Nr. 52.

Wyszczególnienie	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935*)
Liczba członków .	1.299	2.161	2.890	3.252	3.572	3.740	3.854	3.672	3.729
Kapitał udziałowy i własny	56.006,00	111.480,00	173.117,00	233.507,00	284.542,00	294.624,00	336.718,00	338.178,00	317.658,00
Wkłady i r-ki bież.	236.527.00	405.499.00	492.008,00	663.024,00	799.947,00	851.381,00	805.526,00	630.231,00	536,512,00
Wydane pożyczki .	383.821,00	795.213,00	1.001.894,00	1.300.795,00	1.545.784,00	1.570.550,00	1.552.018,00	1.542.444,00	1.480.950,00
Bilans	450.517,00	869.335,00	1.235.572,00	1.524.525,00	2.025.715,00	2.054.548,00	1.781.731,00	1.650.474,00	1.675,912,00

*) Dane za rok 1935 zaczerpnięte z bilansów surowych.

wa drobnego kredytu, w zestawieniu z analogicznemi instytucjami litewskiemi pod względem wyników działalnoci przedstawiają się jak następuje (tabl. Nr. 53)[83]:

Tabl. Nr. 53.

Polskie Towarzystwo Drobnego Kredytu	Pod względem wysokości bilansu zajmowało w swym powiecie miejsce	Pod względem sumy udzielonych pożyczek zajmowało w swym powiecie miejsce	Na ogólną ilość instytucyj kredytowo-spółdzielczych w powiecie
W Janowie	1	1	14
„ Olicie	2	1	13
„ Kiejdanach . . .	3	2	16
„ Piwoszunach . . .	6	5	13
„ Jeziorosach . . .	3	3	10
„ Wiłkomierzu . . .	1	1	18

O stanowisku polskiej spółdzielczości w Litwie można również sądzić z oceny czasopisma „Talka" — organu Litewskiej Rady Spółdzielczej. W artykule tego czasopisma pod tytułem „Kooperacja mniejszości narodowych w Litwie" (marzec 1931 rok), czytamy (z pewnemi skrótami): „Polska kooperacja kredytowa zaczęła funkcjonować z chwilą założenia w Kownie „Polskiego Towarzystwa Drobnego Kredytu", które obecnie jest największą i najsilniejszą kooperatywą drobnego kredytu w Litwie. Rozpoczęła ona swoją działalność prawie z niczego, w ciągu zaś niespełna sześciu lat, Towarzystwo stało się silnym bankiem. Towarzystwo to jest swego rodzaju ośrodkiem finansowym Polaków litewskich. Prowadzi ono na bardzo szeroką skalę wszystkie operacje bankowe jak: inkaso, przekazy, gwarancje — i posiada wielu korespondentów w kraju i zagranicą. Sprawy są prowadzone bardzo oględnie i porządnie. Ubiegłej jesieni Towarzystwo zakupiło w Kownie plac pod budowę własnego domu[84]). Jasnem jest, iż znaczna część zasług tej owocnej pracy przypada na kierowników Towarzystwa, którzy są doświadczonymi spółdzielcami i rzeczoznawcami w dziedzinie kredytu. Prócz kowieńskiego istnieje na prowincji sześć polskich towarzystw drobnego kredytu. Wszystkie one są członkami Polskiego Towarzystwa Drobnego Kredytu w Kownie i korzy-

[83]) Na podstawie danych, zaczerpniętych z pracy wydanej przez litewskie ministerstwo skarbu p. t. „Kooperacja w Litwie w roku 1928".

[84]) Budowa gmachu została wykończona w roku 1931, koszty budowy wynosiły 429.500 lit.

stają przeważnie z jego kredytu. Te instytucje prowincjonalne rozwijają się niemniej pomyślnie, co dowodzi, że na prowincji społeczeństwo polskie posiada również ludzi zdolnych do umiejętnego prowadzenia tej pracy".

Poza spółdzielniami kredytowemi istnieją w Litwie jeszcze kilka polskich instytucyj o charakterze spółdzielczym, między innemi „I Litewskie Towarzystwo Rolne Wzajemnych Ubezpieczeń" oraz „Kowieńska Spółdzielnia Rolnicza — Syndykat". Oba te towarzystwa są instytucjami ziemiańskiemi; przeprowadzenie reformy rolnej ujemnie się odbiło na ich działalności.

Spółdzielczość niemiecka. Mniejszość narodowa niemiecka w Litwie jest dość liczna i zamieszkuje około Wierzbołowa (Virbalis), M. Kalwarji (Kalvarija), Š. Naumiestis, Pilwiszek (Pilwiskiai), Taurogów, Kowna, Kiejdan i Poniewieża. W tych też miejscowościach zaczęły powstawać niemieckie spółdzielnie. Niemcy próbowali zakładać spółdzielnie spożywców. W tym celu założono niemiecką spółdzielnię spożywców pod nazwą „Centras" w Kownie i w Taurogach. Spółdzielnie te jednak nie utrzymały się. Dłużej nieco przetrwała spółdzielnia spożywców w Kiejdanach pod nazwą „Rekordas", ale i ta likwiduje się obecnie. Niemiecka spółdzielczość kredytowa rozwija się natomiast dość dobrze. Centralą niemieckiej spółdzielczości kredytowej jest Niemiecki Bank Drobnego Kredytu w Kownie, który powstał w roku 1923 i obecnie jest jedną z najpoważniejszych spółdzielni kredytowych w Litwie. Rozwój i działalność tego banku przedstawia tablica Nr. 54 [85]). Z tablicy tej wynika, że bank rozwija się pomyślnie

Rozwój Niemieckiego Banku Drobnego Kredytu w latach 1925—1930 (w litach).

Tabl. Nr. 54.

Wyszczególnienie	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Liczba członków . .	547	705	809	914	989	1.134
Udziały	79.217	101.962	128 378	169.798	204.582	267.690
Kapitał rezerwowy i inne	4.250	6.420	9.350	14.479	27.880	40.752
Wkłady i rachunki bieżące	320.581	665.544	892.245	1.298.361	1.929.725	2.593.938
Wydano pożyczek . .	441.207	720.043	998.382	1.487.054	2.094.894	2.966.713
Obrót	6.636.775	8.967.345	16.767.159	21.316.126	22.653.104	30.859.102
Zysk	3.833	6.646	9.979	21.880	23.193	44.810
Bilans . . .	503.904	861.760	1.154.637	1.700.987	2.374.398	3.274.091

[85]) „Talka". 1931 r. Nr. 6—7, str. 20—21.

i szybko. Odgrywa on również wielką rolę w niemieckiem życiu kulturalnem. W roku 1930 zaczął wydawać miesięczne czasopismo spółdzielczo-kulturalne „Deutsche Genossenschaftsnachrichten für Litauen", które później stało się tygodnikiem. Obecnie zamiast „Deutsche Genossenschaftsnachrichten" niemiecki Kulturverband wydaje „Deutsche Nachrichten für Litauen".

Równocześnie z bankiem w Kownie rozwijają swą działalność niemieckie spółdzielnie kredytowe na prowincji, które w roku 1930 istniały w Wierzbołowie, w Poniewieżu, w Taurogach, w Kiejdanach, M. Kalwarji, Kibartach i Marjampolu. Działalność niemieckich spółdzielni kredytowych w Wierzbołowie, Marjampolu Kiejdanach i M. Kalwarji, w latach 1926 — 1931 przedstawia tablica Nr. 55 [86]).

Rozwój i działalność niemieckich spółdzielni kredytowych na prowincji w latach 1926—1931 (w litach).

Tabl. Nr. 55.

Wyszczególnienie	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Liczba członków . . .	368	373	448	564	683	815
Kapitały własne	12.599	19.873	27.573	41.241	63.395	84.774
Wkłady i rachunki bieżące	19.215	25.144	40.246	96.013	180.836	251.509
Wydano pożyczek . . .	43.345	59.788	93.488	193.786	336.495	479.314
Bilans.	49.345	79.196	110.295	206.984	356.948	504.715

Spółdzielczość rosyjska. Mniejszość rosyjska w Litwie jest, w stosunku do innych mniejszości, nieliczna (2,4%), to też i spółdzielczość jej jest mało rozwinięta. Rosjanie zamieszkują w powiecie kowieńskim (najwięcej) i jezioroskim. Jest to pozostałość z roku 1863, kiedy rząd rosyjski sprowadził Rosjan do Litwy w celach rusyfikacji. Ruch spółdzielczy rosyjski pojawia się w Litwie najpóźniej i tylko w dziedzinie spółdzielczości kredytowej. Rosyjska spółdzielnia kredytowa w Kownie powstała w roku 1926, a w Janowie i Jeziorosach — dopiero w roku 1928.

Rozwój rosyjskiej spółdzielni kredytowej w Kownie w latach 1926 — 1930 przedstawia tablica Nr. 56 [87]) (str. 111).

O innych spółdzielniach kredytowych rosyjskich niema danych.

[86]) „Talka", 1931 r. Nr. 6—7.

[87]) Ibid.

Rozwój i działalność rosyjskiej spółdzielni kredytowej w Kownie w latach 1926—1930 (w litach).

Tabl. Nr. 56.

Wyszczególnienie	1926	1927	1928	1929	1930
Liczba członków . . .	110	281	439	672	710
Wartość majątku członków	2.346.500	5.503.380	8.373.280	10.409.680	9.146.380
Udziały	3.150	12.457	24.057	38.719	47.764
Kapitał rezerwowy i inne	3.819	13.944	27.109	47.061	60.372
Wkłady i rachunki bieżące	4.099	21.545	75.058	151.316	286.926
Wydano pożyczek . . .	11.245	51.131	12.031	20.012	32.542
Obrót	36.835	348 540	921.366	375.170	1.620.638
Zysk	125	789	4.689	5.107	1.712
Bilans.	12.902	55.139	134.310	226.116	368.611

Spółdzielczość żydowska. Ruch spółdzielczy żydowski przejawia się również tylko w spółdzielczości kredytowej. Ludność żydowska tworzy t. zw. banki ludowe, czyli spółdzielnie kredytowe miejskie, o czem już wyżej była mowa przy omawianiu spółdzielczości kredytowej wogóle.

Kończąc o spółdzielczości mniejszości narodowych, należy zaznaczyć, że spółdzielczość ta przejawia się prawie wyłącznie w dziedzinie spółdzielczości kredytowej.

Rozwój i działalność spółdzielni kredytowych mniejszości narodowych robi znaczne postępy, co stwierdzają przytoczone wyżej dane. Poza tem pracują one w kontakcie z litewskiemi spółdzielniami oraz biorą udział w naradach i zjazdach spółdzielczych całej Litwy, z wyjątkiem spółdzielni żydowskich, które nie biorą udziału w kongresach spółdzielczych.

ZUSAMMENFASSUNG.

Die ersten Ausätze einer genossenschaftlichen Bewegung zeigen sich im Litauen schon in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts, sie haben aber einen ausgeschprochen wohltätigen Charakter. Auch die neuzeitlichen genossenschaftlichen Ideen entwickelten sich ziemlich früh in Litauen. Die erste Genossenschaft wurde im Jahre 1869 durch die Initiative der Beamten gegründet. Die Anteilnahme des Volkes an der genossenschaftlichen Bewegung beginnt mit den neunziger Jahren des vorigen Jhts (1881). Bis zu der Entstehungszeit des unabhängigen Staates hat die genossenschaftliche Bewegung keine grössere Bedeutung erlangt, da ihr die Politik der fremden Regierungen im Wege stand.

Nie nationale Befreiung brachte eine landwirtschaftliche Reform mit sich. Litauen verwandelte sich in ein Land der Kleinbesitzer und das Genossenschaftswesen wurde zum Oberbau einer neuen Agrarverfassung. Vom J. 1919 ab sieht man in Litauen eine günstige Entwicklung im Genossenschaftswesen, das von der Regierung stark unterstützt wird. In diesem kurzen Zeitraum fehlt es aber auch nicht an kritischen Momenten, da das Genossenschaftswesen als Werkzeug im politischen Kampfe ausgenützt wurde. In solchen Verhältnissen handelte es sich vor allem um Quantitätseffekte, wobei die Bewegungsqualität vernachlässigt wurde. Dieser Zustand führte zum Zusammenbruch einiger Zentralen. Von dieser Zeit an beginnt das litauische Genossenschaftswesen sich nach und nach zu zentralisieren. Der letzte Akt der Vereinheitlichung geschah im J. 1931.

Am der Spitze der genossenschaftlichen Bewegung steht in Litauen der Genossenschaftsrat dessen Aufgaben Propaganda, Vereinheitlichung der genossenschaftlichen Bewegung und Repräsentation nach aussen hin sind. Ratsmitglieder können die einzelnen Genossenschaften und ihre Verbände sein. Im Jahre 1933 gab es in Litauen 6 aktive Vereine. Die allgemeine Zahl der Genossenschaften betrug in demselben Jahre 1424. Am meisten gab es Kreditgenossenschaften (457), dann folgten Molkereigenossenschaften (322), landwirtschaftliche Genossenschaften und Konsumvereine (267), Stallkontrolzirkel (125), Maschinen- und Gerätevereine (101): zu dem übrigen Genossenschaften gehörten die Spar und Vorschusskassen, landwirtschaftliche Gesellschaften, Imkereigesellschaften, Viehzuchtgesell-

schaften. Produktions- Gärtnerei-, Bau-, Verlags-, Arbeitsgesellschaften u. s. w. Eine Genossenschaft bediente durchschnittlich 37,3 km². Ausserdem gab es im Memelland im J. 1932 im allgemeinen 71 Genossenschaften.

In Litauen unterscheidet man ländliche und städtische Kreditgenossenschaften und landwirtschaftliche Gemeinde Spar- und Vorschusskassen und im Memelland- Raiffeisenkassen.

Im J. 1934 zählten die ländlichen Kreditgesellschaften 84.378 Mitglieder. In demselben Jahre wurden Anleihen in Höhe von 40.056.800 Lit erteilt; die eigenen Kapitalien machten 7.325.800 Lit. aus, die Einlagen — 18.646.700 Lit., die Bilanzsumme — 46.584.300 Lit.

Im J. 1934 zählten die städtischen Kreditgenossenschaften 27.269 Mitglieder und gaben Anleihen in Höhe von 20.778.900 Lit.; das eigene Kapital betrug 5.688.900 Lit., die Einlagen — 15.362.300 Lit., die Bilanzsumme — 29.767.300 Lit. Die Spar und Vorschusskassen besitzen keinen genossenschaftlichen Charakter.

Bis zum J. 1931 bestand eine Parallele zwischen dem „Litauischen Verbande der Genossenschaften" — der Zentrale der Konsumvereine, und dem Verbande der Landwirschaftlichen Genossenschaften — „Lietūkis", was sowohl den Bestand der Mitglieder als auch den Tätigkeitsbereich anbelangt. Eine schädliche Konkurrenz führte zu einer Verständigung, und an die Spitze des vereinheitlichten Verbandes stellte sich „Lietūkis".

Im J. 1934 hat „Lietūkis" 127 Mitglieder gezählt. Die eifrigsten sind die grossen Genossenschaften in den Städten, von denen „Parama" in Kowno 21 Läden besitzt.

Der Handelsumsatz der „Lietūkis" machte im J. 1934 — 37.616.700 Lit. aus. Für 2.488.600 Lit. wurde Getreide exportiert und auf dem Innenmarkt für 2.447.900 Lit. verkauft. Der Düngerumsatz betrug 5.056.100 Lit., der Nahrungsmittelumsatz — 25.905.700 Lit. Der Anteil der „Lietūkis" am Warenumsatz des ganzen Landes betrug im J. 1933: Getreide — 8%, Landwirtschaftliche Maschinen — 2%, Dünger — 73%, Viehfutter — 3%, Nahrungsmittel — 80%. Der Nahrungsmittelumsatz betrug im J. 1933 — 73% des ganzen Umsatzes der „Lietūkis".

An der Spitze der Molkereigenossenschaftsbewegung steht der Zentrale Verband der Genossenschaften für Milchverarbeitung — „Pienocentras". Im J. 1934 gab es in Litauen 221 Molkereien und 1.768 Sahnensammelstellen. Die Mitgliederzahl machte 9.912 (3,5% aller Grundbesitzer) aus, die Zahl der Mitglieder-Lieferanten — 5.069, die allgemeine Zahl der Lieferanten — 69.741 (25% der Grundbesitzer). Eine Milchverarbeitungsstelle bediente durchschnittlich 28 km². In einer Molkerei, in der eine Sahnensammelstelle war, wurden durchschnittlich 1.219.758 kg

Milch verarbeitet, welche aber keine Sahnehsammelstelle hatte — 216.357 kg Milch. Die Lieferantenzahl betrug durchschnittlich für eine Molkerei 316, die Zahl der Kühe — 1.101, die von einem Lieferanten zugestellte Milch — 3.750 kg, die durchschnittlichche Milchmenge von einer Kuh — 1.075. Nach im J. 1923 war die einheimische Produktion nicht imstande, den Kownaer Markt mit Butter zu versorgen, man hat sie daher aus dem Auslande importieren müssen. Im J. 1934 hat Litauen 9.589.900 kg Butter für 30.230.700 Lit. exportiert, was 21,25% des ganzen Exports ausmacht, d. h. die Butterausfuhr nimmt den zweiten Platz nach dem Fleischsexport Litauens ein. Der Anteil der „Pienocentras" an dem Butterexport machte 99% aus. Im J. 1934 betrug der Anteil Litauens an dem Weltexport 1,64% und das Land nahm den 10 Platz ein.

Die Eierproduktion ist ebenfalls von der „Pienocentras" organisiert worden. Im J. 1934 gab es 219 Genossenschaftseiersammelstellen, welche 21.668.002 Eier sammeln.

Eine grosse Bedeutung besitzt für die litauische Landwirtschaft die Baconproduktion. Diese Produktionsbranche ist zwar nicht auf dem Grundsatz des Genossenschaftswesens aufgebaut, sie steht dennoch in naher Mitarbeit mit den landwirtschaftlichen Genossenschaften. Die Baconproduktion und die Fleischverarbeitung sowie deren Ausfuhr konzentriert sich in der Aktiengesellschaft „Maistats". Die Baconschweine werden bei den landwirtschaftlichen Genossenschaften aufgekauft. Im J. 1934 hat „Maistas" 12.834.256 kg Baconfleisch für 27.600.000 Lit. exportiert.

Ausser den erwähnten Genossenschaften gibt es in Litauen noch andere Kooperative von denen die wichtigsten Der Zetrale Versicherungsverband — „Kooperacija" und Der Genossenschaftsverband — „Pressefonds" sind.

Litauen besitzt auch Genessenschaften der nationalen Minderheiten, so eine polnische, deutsche, jüdische und russische Genossenschaft.

ŹRÓDŁA.

1. „Bendras Darbas" („Wspólna Praca". Dwutygodnik spółdzielczy).
2. Biuletyny Spółdzielczego Instytutu Naukowego. Warszawa. 1929—31.
3. Centralinės Lietuvos Pieno Pėrdirbimo Bendrovių Sąjungos Apyskaitos (Sprawozdania Centralnego Związku Spółdzielni Przerabiania Mleka). 1929—34.
4. Centralinės Apdraudimo Sąjungos „Kooperacija" Apyskaitos (Sprawozdania Centralnego Związku Ubezpieczeń „Kooperacija").
5. Gretinės Nurgiebimo Punktai Įstatai (Statut Punktu Zbierania Śmietany).
6. Klaipėdos Uosto Direkcijos Mėtinė Apyskaita (Roczne Sprawozdanie Dyrekcji Portu w Kłajpedzie).
7. Kooperacijos Banko 1934 m. Apyskaita (Sprawozdanie Banku Spółdzielczego za 1934 r.).
8. Kooperacijos Banko Įstatai (Statut Banku Spółdzielczego).
9. Krikščiūnas, J. Dr. Die Litauische Landwirtschaft. Kaunas. 1933.
10. Kooperacijos Sąjungos „Spandos Fondo" Apyskaitos (Sprawozdania Związku Spółdzielczego „Fundusz Prasy").
11. Lietuvos Banko Biuletenis (Biuletyn Banku Litewskiego). Kaunas. 1933.
12. Lietuvos Galvijų Auginimo ir Kontrolės Ratelių Sąjungos 1932/33 m. Apyskaita (Sprawozdanie Litewskiego Towarzystwa Hodowców Bydła i Kołek Kontroli Obór za r. 1932/33).
13. „Lietuvos Kooperacija" („Spółdzielczość Litewska"). Kaunas. 1927—29.
14. Lietuvos Kooperacijos Bankas (Litewski Bank Spółdzielczy).
15. Lietuvos Kooperacijos Teismas (Sąd Spółdzielni Litewskich).
16. Lietuvos Statistikos Metraštis (Litewski Rocznik Statystyczny).
17. Lietuvos Žemės Ūkio Kooperativų Sąjungos „Lietūkio" Įstatai (Statut Litewskiego Związku Spółdzielni Rolniczych „Lietūkis").
18. Lietuvos Žemės Ūkio Kooperativų Sąjungos Apystkaitas (Sprawozdanie Litewskiego Związku Spółdzielni Rolniczych). 1932—33.
19. „Lietūkio" Dešimtmetis (Dziesięciolecie „Lietūkis"), 1923—1932. Kaunas. 1933.
20. „Maisto" Dešimtmetis (Dziesięciolecie „Maistas"), 1923—1932. Kaunas.
21. Otczet o d'ejet'elnosti Wilenskago Obszczestwa Sielskago Chaziajstwa. 1914.
22. Pieno Perdirbimo Bendrovės Įstatai (Statut Spółdzielczej Przetwórni Mleka).
23. Ragevičius, M. Mūsų Kooperacija (Nasza Kooperacja). 1926.
24. Pirmas Nepriklausomos Lietuvos Dešimtmetis (Pierwsze Dziesięciolecie Litwy Niepodległej). Kaunas. 1928.
25. Revue Internationale D'Agriculture. Rome. 1932—33.
26. Ruzgas, V. Visa Lietuva (Cała Litwa). Kaunas, 1932.
27. „Sprawy Narodowościowe" (Czasopismo poświęcone badaniu spraw narodowościowych). Warszawa 1928—31.
28. Šalčius, P. Kooperacija (Kooperacja). Kaunas, 1931.
29. „Talka" („Współpraca". Miesięcznik spółdzielczy). 1928—35.
30. „Tautos Ūkis" („Gospodarstwo Narodowe". Miesięcznik poświęcony zagadnieniom. ekonomicznym). 1933—35.
31. Teisių Faculteto Darbai (Prace Wydziału Prawa). Kaunas. 1924.
32. Visuotinis Lietuvos Žemės Ūkio Surašymas (Litewski Powszechny Spis Rolny). Kaunas. 1930.
33. „Žemės Ūkis" („Gospodarka Rolna". Miesięcznik rolniczy).
34. „Žemės Ūkio Rumų 1928 mėtų Apyskaita (Sprawozdanie Izby Rolniczej za 1928 r.). Kaunas.
35. „Życie Spółdzielcze". (Miesięcznik poświęcony sprawom Kooperacji). Wilno. 1911—15

PRACE ZAKŁADU EKONOMJI ROLNICZEJ UNIWERSYTETU STEFANA BATOREGO W WILNIE.

1. Sowiński Mieczysław. Zakres i zadania nauki ekonomji rolniczej. Wilno 1934.
2. Kohutek Ludwik. Dobra Wielkie Soleczniki. Wilno 1934.
3. Perzanowski Stanisław. Wilno jako rynek zbytu ziemiopłodów. Wilno 1935.
4. Kremer Borys. Zaopatrzenie m. Wilna w mleko. Wilno 1935.
5. Staniewicz Witold. Studja rolnicze w dawnym Uniwersytecie Wileńskiem. Wilno 1934.
6. Amberg Werner. Spółdzielnia mleczarska w Plissie. Wilno 1936.
7. Kraużlis Maciej. Ruch spółdzielczy w Państwie Litewskiem. Wilno 1936.
8. Bortkiewiczówna Anna. Wilno jako rynek zbytu masła (w druku).
9. Lepieszkiewicz Zbigniew. Komasacja na Wołyniu (w przygotowaniu).
10. Cechnowiczówna Cyla. Monografja żeńskiej szkoły rolniczej w Antowilu pow. wil.-trockiego (w przygotowaniu).
11. Ryży Aleksander i Symonowicz Stanisław. Przetwórnia mięsna w Wołkowysku (w przygotowaniu).
12. Swatko Anatol. Wilno jako rynek zbytu nasion oleistych (w przygotowaniu).
13. Mejer Eugenjusz. Gospodarstwa powstałe w wyniku przebudowy ustroju rolnego w woj. wileńskiem, nowogródzkiem, i poleskiem w świetle cyfr z roku 1930/31 (w druku).

Salit Salomon. Kolonja Izaaka, wieś pow. sokólskiego. Warszawa 1934 (w serji Prac Społeczno-Gospodarczych (Nr. 50) Bibljoteki Puławskiej).

Sowiński Mieczysław. Książka kontroli preliminarzowej dla gospodarstw folwarcznych. Część I i II. Warszawa 1935. Skład główny: Księgarnia Rolnicza w Warszawie, ul. Mazowiecka 10.

SKŁAD GŁÓWNY: KSIĘGARNIA J. ZAWADZKIEGO. WILNO, ZAMKOWA 22.

PRACE INŻYNIERSKIE WYKONANE W ZAKŁADZIE EKONOMJI ROLNICZEJ U. S. B.

1. Amberg W. Spółdzielnia mleczarska w Plissie. Wilno 1936.
2. Babicki J. Monografja szkoły rolniczej w Opsie pow. brasławskiego.
3. Berman I. A. Zagadnienie organizacji handlu jajczarskiego w Polsce ze szczególnem uwzględnieniem województw wileńskiego i nowogródzkiego.
4. Bortkiewiczówna A. Wilno jako rynek zbytu masła (w druku).
5. Burzyński W. Gospodarcze możliwości rozwoju gorzelnictwa rolniczego w Polsce, ze szczególnem uwzględnieniem terenu Wileńskiej Izby Rolniczej.
6. Cechnowiczówna C. Monografja żeńskiej szkoły rolniczej w Antowilu pow. wil.-tr. (w przygotowaniu do druku).
7. Fegler J. Przepisy szacunkowe instytucyj kredytu długoterminowego w Polsce.
8. Komos B. Monografja dóbr Liceum Krzemienieckiego.
9. Kopeć B. Monografja szkoły rolniczej w Bukiszkach pow. wil.-trockiego.
10. Kraużlis M. Ruch spółdzielczy w Państwie Litewskiem. Wilno 1936.
11. Kremer B. Zaopatrzenie m. Wilna w mleko. Wilno 1935.
12. Lepieszkiewicz Z. Komasacja na Wołyniu (w przygotowaniu do druku).
13. Milewski W. Gospodarstwa stawowe w woj. wileńskiem i nowogródzkiem.
14. Orda St. Opis i reorganizacja gospodarstwa folwarcznego.
15. Oziewiczówna H. Rozwój spółdzielczości rolniczej w woj. wileńskiem i nowogródzkiem.
16. Pereszczako Jerzy. Przemysł tartaczny w Wilnie.
17. Perzanowski St. Wilno jako rynek zbytu ziemiopłodów. Wilno 1935.
18. Ryży A. Spółdzielcza przetwórnia mięsna w Wołkowysku.
19. Salit S. Kolonja Izaaka, wieś pow. sokólskiego. Warszawa 1934.
20. Swatko A. Wilno jako rynek zbytu nasion oleistych (w przygotowaniu do druku).
21. Szymański J. Produkcja tytoniu w okręgu grodzieńskim i jej opłacalność.
22. Tapuach S. Monografja gospodarstwa włościańskiego w pow. wil.-trockim.
23. Wabiszczewicz P. Monografja pow. stolińskiego.
24. Więcko A. Monografja szkoły rolniczej w Grzybowie, pow. słonimskiego.
25. Zawadzki W. Prywitówka, wieś pow. pińskiego.